

Stanislav
Stuchlík
Únětické
pohřebiště
v Mušově

STUDIE
ARCHEOLOGICKÉHO
ÚSTAVU
ČESKOSLOVENSKÉ
AKADEMIE VĚD
V BRNĚ

ROČNÍK XIV
ISSN 0139-5289

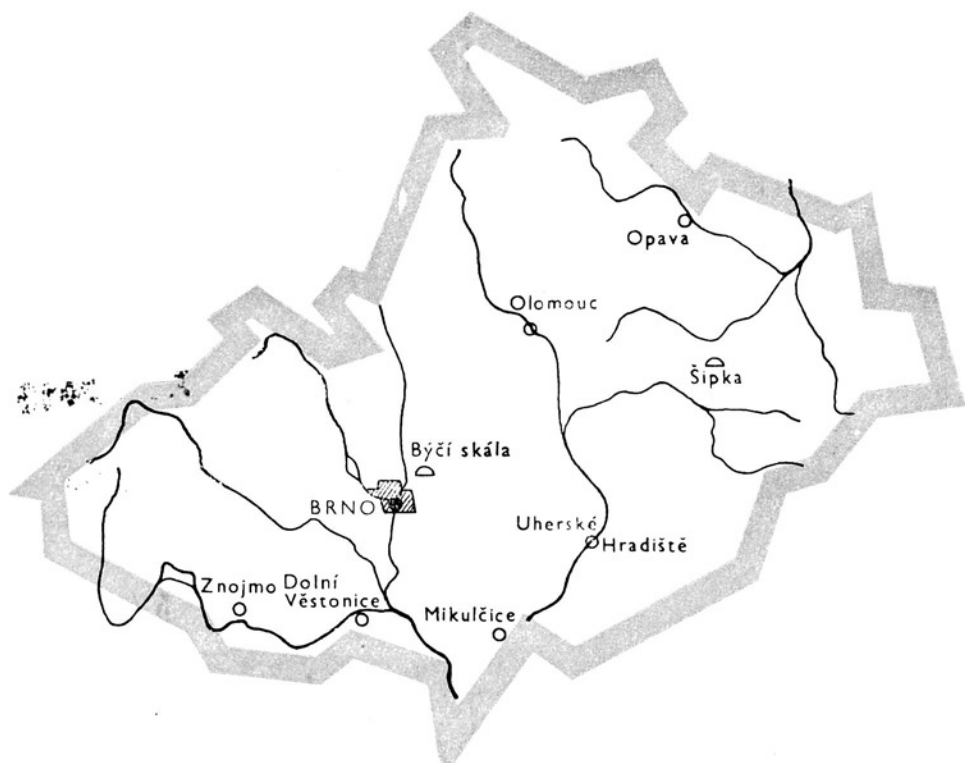
2

ACADEMIA PRAHA

STUDIE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD V BRNĚ

Publikační řada Archeologického ústavu ČSAV v Brně přináší studie a pojednání shrnující výsledky výzkumných prací v terénu a zabývající se teoretickým hodnocením pozoruhodných a závažných výsledků badatelské práce především Archeologického ústavu ČSAV v Brně, jakož i prací širšího okruhu těch badatelů, kteří se věnují otázkám slovanské archeologie až do 12. století. Každý svazek obsahuje kresebnou a fotografickou dokumentaci, mapky, plány a cizojazyčné resumé, pokud práce není vydávána celá v některém světovém jazyku.

Řídí akademik Josef P o u l í k, ředitel Archeologického ústavu ČSAV
s redakčním kruhem

Výkonný redaktor: PhDr. Jaroslav T e j r a l, CSs.

Adresa redakce: Archeologický ústav ČSAV v Brně,
662 03 Brno, sady Osvobození 17—19

Zkratka knižní řady: StAÚ Brno

Stanislav Stuchlík
Únětické
pohřebiště
v Mušově

STUDIE
ARCHEOLOGICKÉHO
ÚSTAVU
ČESKOSLOVENSKÉ
AKADEMIE VĚD
V BRNĚ

ACADEMIA
PRAHA 1987

Ročník XIV, sv. 2

Rukopis odevzdán 11. 2. 1986

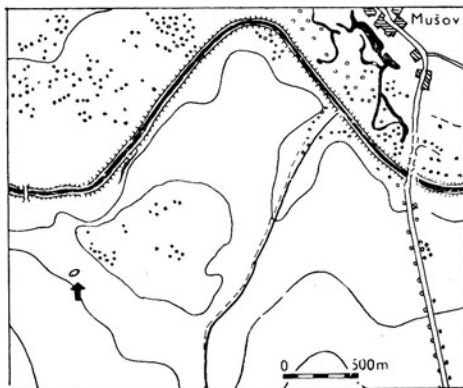
VĚDECKÝ REDAKTOR
akademik Josef Poulík

RECENZOVAL
prof. PhDr. Jozef Vladár, DrSc.
člen korespondent SAV

Dějiny výzkumu

Rozsáhlé okryvy a přesuny zemin, které započaly po definitivním schválení projektu výstavby vodního díla Nové Mlýny, se staly podnětem k široce pojatému záchrannému archeologickému výzkumu. Před archeology vyvstal úkol prozkoumat a zachránit památky na rozsáhlé ploše, která bude zatopena, nebo jinak ohrožena v souvislosti se stavebními pracemi. V krátké době se rozběhlo velké množství záchranných výzkumů v Dolních Věstonicích, Mušově, Strachotíně a na řadě dalších míst, o nichž se průběžně referovalo v Přehledech výzkumů.

Jednou z těchto akcí byl od roku 1976 i záchranný výzkum únětického pohřebiště ve šterkovně Státního statku v Mušově. Zařazení do katastrálního území obce Mušov v současnosti již neodpovídá zcela skutečnosti, protože samotná vesnice byla zatopena při napouštění prvního přehradního jezera a vodní plocha dosahuje v dnešní době do bezprostřední blízkosti šterkovny. Ovšem i na nejnovějších mapách je katastrální území bývalého Mušova dosud vyznačeno. Naleziště se rozkládá asi 2,5 km od bývalého Mušova na pravém břehu Dyje v blízkosti kóty 177,0, přibližně uprostřed trojúhelníku tvořeného obcemi Brod nad Dyjí, Dolní Dunajovice a Mušov (obr. 1). Lokalita je známa též pod názvem „Na pískách“ (Unger 1974, 11). Toto označení není zcela přesné, poněvadž trať s původním pojmenováním „Sandäcker“ se nachází v jv. sousedství a místo výzkumu zasahuje pouze do její okrajové části. Na starých katastrálních mapách je tato poloha na pravém břehu Dyje uvedena jako „Bockgraben“. První zmínka o nalezišti pochází od *H. Frei-*

1. Topografická situace únětického pohřebiště v Mušově. Naleziště je označeno šipkou.

singa, který na své mapě archeologických lokalit z roku 1933 (u'oženo v archivu AÚ ČSAV Brno) uvádí nálezy z doby bronzové bez bližšího určení a popisu. V roce 1970 získalo Regionální muzeum v Mikulově od D. Pecky z D. Dunajovic misku a část lebky z hrobu rozrušeného ve šterkovně (Unger 1974, 11). Na narušené sídlištní objekty laténské osady upozornil v roce 1972 J. Unger (1973, 47). V následujícím roce zde Archeologický ústav ČSAV v Brně prozkoumal 5 laténských polozemnic a zjistil i starší objekty. Přítomnost lidu s únětickou kulturou naznačovalo několik drobných střepů a rovněž zjištěný kostrový hrob (Ludikovský 1974, 44—45, tab. 48) lze na základě dnešních znalostí lokality s jistou pravděpodobností přisoudit únětické kultuře. V roce 1975 našel I. Peškař (1977, 18) u těžní stěny šterkovny inkrustovaný hrnek, který patrně vypadl z hrobu, jehož nevýrazné pozůstatky se v profilu ještě rýsovaly. Část obsahu dalšího hrobu zachránil v létě následujícího roku B. Klíma (1978, 28—29, tab. 48).

K rozsáhlejšímu záchrannému výzkumu se přistoupilo v říjnu 1976, kdy pracovníci n. p. Ingstav Brno skryli na větší ploše šterkovny ornici a obnažili řadu objektů. První čtyři objekty, mezi nimi i hrob 4, prozkoumali techničtí pracovníci AÚ J. Hladký, P. Ondráček a L. Rozbroj, později ředitelství AÚ ČSAV v Brně pověřilo vedením výzkumu autora. Do konce roku 1976 se vykopalo celkem 30 objektů (Stuchlík 1978, 29—30). Práce probíhaly často za velmi obtížných povětrnostních podmínek, kdy bylo např. nutno rozehrávat zmrzlou zem. Ve větším rozsahu probíhaly odkryvy ještě na jaře 1977, kdy se podařilo objevit dalších 26 objektů. V květnu se výzkum prozatím zastavil, protože podle informací pracovníků n. p. Ingstav těžba ve šterkovně skončila. V letních měsících však těžba šterku opět pokračovala, což znamenalo porušení nebo zničení 4 objektů (Stuchlík 1980, 34—35, obr. 8). Zvláštní pozornost si zasluhoval objekt č. 58 — hrob únětické kultury č. 29 — s mimořádně velkou hrobovou jámou a nálezem bronzové dýky s litou rukojetí (Stuchlík 1980a, 381—393, tab. 1).

V následujících letech se uskutečnily ve šterkovně pouze drobné odběry šterku. V roce 1978 bylo prozkoumáno 10 objektů patřících do neolitu, eneolitu a starší doby bronzové (Stuchlík 1980b, 19), z nichž hrob č. 31 zachránil technický pracovník AÚ O. Marek, a v roce 1979 zbytky hrobu č. 34 (Stuchlík 1981, 21). Sídlíštní objekt z římského období odkryla v roce 1980 D. Jelínková (1982, 17, obr. 11) a v roce 1981 předal pracovníkům Archeologického ústavu ČSAV v Brně blíže neznámý nálezce bronzovou jehlicí a 2 vlasové ozdoby, které podle jeho informací pocházely z jednoho hrobu ve šterkovně (Jelínková 1983, 33, obr. 28:1—3). Další 4 sídlíštní objekty únětické kultury a z laténského období byly prozkoumány v roce 1982 (Stuchlík 1984, 93). Zatím poslední akce se na této lokalitě uskutečnila na jaře 1984. Byl při ní zachycen zčásti porušený dětský hrob únětické kultury č. 35 (Stuchlík, 1987 v tisku).

Z předcházejícího výčtu vyplývá, že dosud se ve šterkovně podařilo objevit 35 hrobů, které je možno spolehlivě zařadit do únětické kultury.

Nálezy z pohřebiště jsou většinou uloženy v Regionálním muzeu v Mikulově, z menší části ještě v AÚ ČSAV, odkud budou rovněž předány do Mikulova. Antropologický materiál z pohřebiště zpracovaný M. Stloukalem je uložen v Národním muzeu v Praze.

Zaměření výzkumu jsme v letech 1976 až 1980 fixovali na výškovou kótu 177,0 nacházející se na okraji pohřebiště. Při těžbě v roce 1980 byl tento bod odtěžen, další objekty nemohly být proto zasazeny do celkového plánu pohřebiště, stejně jako hroby předcházející výzkumu autora.

I. Popis hrobů a nálezů

Výzkum na lokalitě prováděla kromě autora řada badatelů v poměrně dlouhém časovém úseku, takže označení hrobů i dalších objektů je značně nejednotné. Pro snazší orientaci jsme provedli jednotné očíslování hrobů, které je patrné z jejich statistického přehledu. Nálezy z výzkumů AÚ ČSAV v Brně mají jednotnou inventarizaci, kde první číslo (10040/1) znamená lokalitu, další číslo je pořadové a poslední dvojčíslí udává rok výzkumu. Při popisu nálezů v následujícím textu bude zkráceně uváděno pouze pořadové číslo a rok výzkumu (např. 3/76, 18/77 atp.). Většina hrobů se nacházela na ploše s odebranou ornici o mocnosti přibližně 50 cm. Část hrobů byla prozkoumána mimo tento prostor, takže vrstva ornice u nich zůstala zachována. K hrobům se skrytou ornici se proto přičetla hodnota 50 cm, aby uváděná hloubka byla jednotná.

H r o b 1 (nálezy získané RM Mikulov).

V roce 1970 získalo RM Mikulov od D. Pecky z Dolních Dunajovic misku (1) a část lebky dospělého jedince, které zachránil z rozrušeného hrobu ve štěrkovně.

1 Hnědočerně jemně zdrsněná miska s oblou stěnou a odsazeným dnem. V. 4,5 cm; i. č. RM Mikulov 89/70 (obr. 19:7).

H r o b 2 (nález I. Peškaře)

V roce 1975 našel I. Peškař při prohlídce naleziště zdobený hrnek (1), který ležel v sutí ze zříceného bloku hlíny. Nedaleko zůstal v horní části stěny štěrkovny patrný zbytek tmavohnědého hlinitého zésypu, tvarem připomínající profil hrobové jámy. Je pravděpodobné, že nalezená nádoba je součástí hrobové výbavy, přestože se nepodařilo objevit kosterné pozůstatky.

¹ Hnědočerně vyhlazený hrnek s vysokým prohnutým hrdlem a vyklenutým tělem. Protí uchu a po stranách jsou na spodní části hrdla 3 výčnělky. Povrch je zdobený inkrustovanou výzdobou sestávající z několikanásobných horizontálních a svislých linií. V. 14,3 cm; i. č. 10040/1-1/75 (tab. I:7; obr. 19:8).

H r o b 3 (zachráněno B. Klímou)

V červenci 1976 ohlásili pracovníci n. p. Ingstav narušení pravěkých objektů ve štěrkovně v Mušově. Naleziště navštívil B. Klíma a získal ze zcela zničeného hrobu misku (1), jehlici (2), zlomky vlasových ozdob (3) a lidské kosti ze dvou jedinců. Přesnou polohu hrobu se již nepodařilo zjistit.

¹ Hnědočerně vyhlazená miska s kónickou stěnou a rovným dnem. V. 4,7 cm; i. č. 4/76 (tab. II:6; obr. 19:5).

² Bronzová jehlice s roztepanou hlavicí svinutou v očko a šavlovitě zahnutou jehlou. D. 9 cm; i. č. 3/76 (obr. 19:6).

³ Zlomky vlasové ozdoby z dvojitého bronzového drátu o \varnothing 2,7 cm; i. č. 1/76 (obr. 19:4).

⁴ Zlomky podobné vlasové ozdoby. I. č. 2/76.

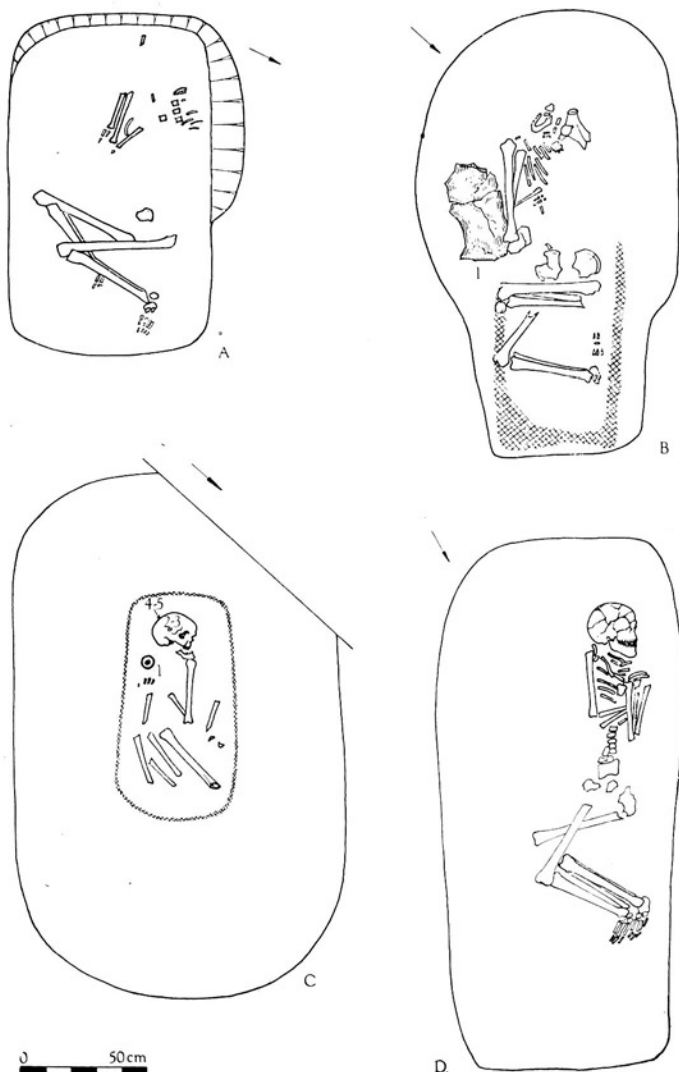
Hrob 4 (obj. 2)

Hrobová jáma měla obdélníkový tvar se zaoblenými rohy, svislými stěnami a rovným dnem. R.: 210 (délka) × 135 (šířka) × 150 (hloubka) cm. O.: JZ-SV. Na dně hrobové jámy spočívala v silně skrčené poloze na pravém boku kostra dítěte s rukama před obličejem (obr. 2:C). Kostra údajně ležela na desce z organické hmoty; šlo patrně o pozůstatek rakve. Na druhotné otevření hrobu ukazoval střepek (6) nalezený v hloubce 110 cm a spodní čelist z další kostry. Před lebkou stálo osudíčko (1), na levém spánku ležela větší (2) a zlomky menší vlasové ozdoby (3), pod lebkou se našla další velká (4) a zlomek malé vlasové ozdoby (5).

¹ Malé kulovité osudíčko se zataženým okrajem a hnědočerně vyhlazeným povrchem. V. 5,2 cm; i. č. 10040/1-49/76 (tab. II:4; obr. 25:5).

² 25 zlomků větší vlasové ozdoby z dvojitého bronzového drátu (patrně ze 2 exemplářů) Ø 3,5 cm; i. č. 52/76 (obr. 25:2).

³ Malá vlasová ozdoba z dvojitého drátu se stočenými konci. Ø 1,6 cm; i. č. 51/76 (obr. 25:4).

2. Půdorysy hrobů 4(C), 6(A), 7(B) a 19(D).

⁴ Poškozená větší vlasová ozdoba z dvojitého drátu. Ø 3,8 cm; i. č. 50/76 (obr. 25:3).

⁵ Zlomek malé vlasové ozdoby, i. č. 53/76.

⁶ Střep z nádoby se zaobleným okrajem, mírně prohnutým hrdlem a jemně drsným, hnědošedým povrchem. Ø o. 15 cm; i. č. 48/76 (obr. 20:16).

Hrob 5 (obj. 3)

Z hrobu značně porušeného zemními pracemi zůstala zachována pouze spodní část hrobové jámy obdélníkového tvaru se zaoblenými rohy. R. 120 X 65 X 10 cm. O.: ZJZ-VSV. Na dně leželo několik kostí v druhotném umístění. Patrně z tohoto hrobu pochází vybagrovaný koflík (1).

¹ Tenkostěnný, hnědočerně vyhlazený koflík s vysokým prohnutým hrdlem, 3 výčnělky na lomu a vklopeným dnem. V. 7,5 cm; i. č. 56/76 (tab. I:5, obr. 25:1).

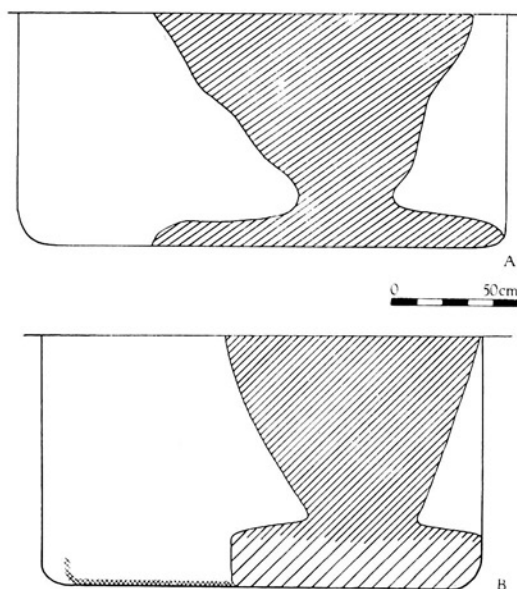
Hrob 6 (obj. 4)

Hrobová jáma ve tvaru obdélníka se zaoblenými rohy měla svislé stěny a rovné dno. R.: 135 X 80 X 30 cm. O.: ZJZ-VSV. V západní části se velmi zřetelně rýsoval druhotný zásah kruhového půdorysu, odlišující se černým zbarvením zásypu. V anatomickém uspořádání zůstaly pouze kosti nohou, podle jejichž pozice lze usuzovat na uložení pohřbeného v silně skrčené poloze na pravém boku. Zbývající části kostry byly druhotně přemístěny v z. části hrobu (obr. 2:A). Bez náleží.

Hrob 7 (obj. 8)

Hrobová jáma obdélníkového tvaru se svislými stěnami a rovným dnem. R.: 175 X 65 X 100 cm. O.: JZ-SV. Jz. část značně narušil druhotný zásah kruhového tvaru o Ø 100 cm vyplněný černou hlínou, který se směrem ke dnu kónicky zužoval. Od hloubky 80 cm černá hlína vyplňovala opět téměř celou jz. část hrobu (obr. 3:B). V druhotném zásypu se vyskytl dosti početný střepový materiál (i. č. 84 až 92/76, obr. 20:10, 16). V neporušené části hrobu se objevily zbytky dřevěné rakve obdélníkového tvaru (81 X 51 cm), jejíž delší strany přesahovaly příčnou stěnu. Nevýrazné stopy rakve zůstaly i v narušené části hrobu, v níž byly rozptýleny dislokované kosti z horní části kostry. Nohy spočívaly v původní poloze, levá byla silně skrčená, pravá pokrčená (tab. XIV:A; obr. 2:B). Částečně pod rukou se našlo torzo velké nádoby (1).

¹ Část výdutě velké zásobnice se šikmo prstovaným povrchem. Ø výdutě cca 54 cm; i. č. 83/76 (tab. I:9; obr. 25:12).

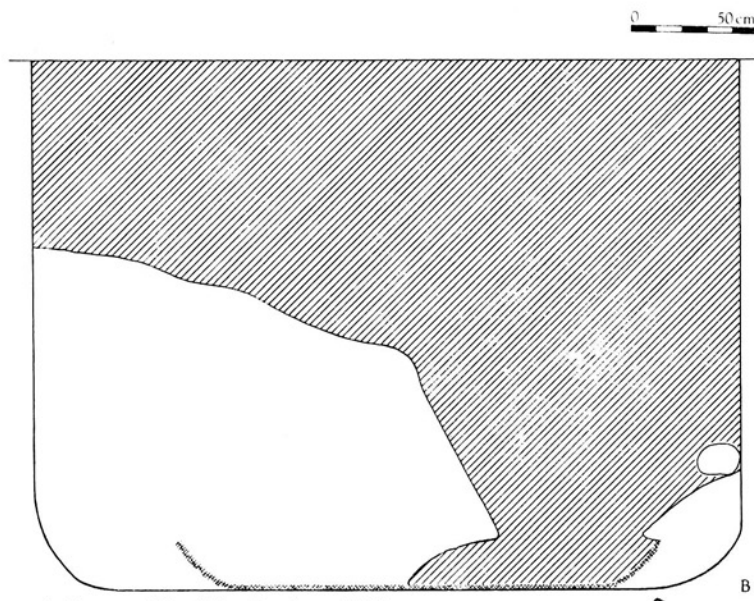
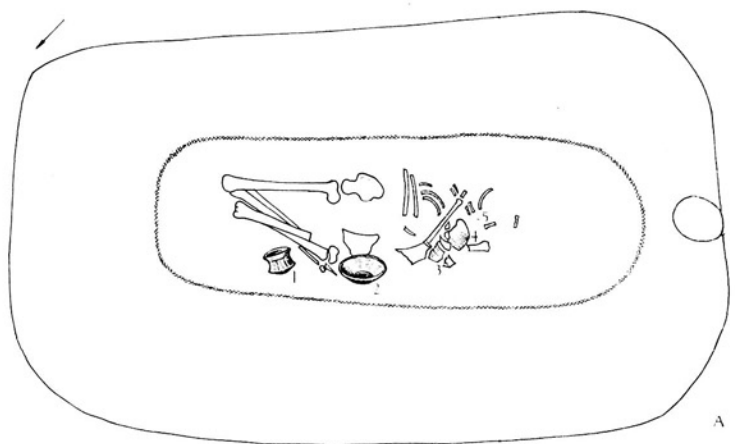
3. Podélné řezy hroby 7(B) a 10(A).

Hrob 8 (obj. 9)

Hrobová jáma obdélníkového tvaru se zaoblenými rohy, svislými stěnami a rovným dnem. R.: 280 × 165 × 260 cm. O.: JZ-SV. Celou plochu hrobu narušoval druhotný zásah sytě černého zbarvení. Od hl. 125 cm se začala vykrádací šachta zaměřovat na jz. část hrobu, zatímco neporušenou sv. část vyplňoval čistý štěrk (obr. 4:B). V hl. 240 cm se objevila obdélníková rakev se zaoblenými rohy (192 × 68 × 20 cm) a korytovitým tvarem na příčném řezu. Uvnitř schránky se zjistily další vrstvičky zbarvené hlíny. V rakvi ležela na pravém boku kostra se silně skrčenými nohama (tab. VII:B; obr. 4:A). Horní polovina těla byla zcela rozházená. V rakvi za lýtkovými kostmi ležel koflík (1), za pánví miska (2), mezi dislokovanými kostmi hrnek (3), další miska (4) a zlomek bronzového drátu (5). Ve výplni druhotného zásahu se našel bohatý střepový materiál (i. č. 98 až 110/76; obr. 20:1—5, 7—9, 14, 21).

¹ Větší koflík s vysokým prohnutým hrdlem, kónickým spodkem a rovným dnem. Černě vyhlazený povrch je zdobený bohatou rytou výzdobou vyplněnou bílou inkrustační pastou. V. 11 cm; i. č. 93/76 (tab. I:2; obr. 25:10).

² Šedočerně vyhlazená miska s úzkou rýhou pod okrajem přerušenu 3 polokulovitými výčnělky. V. 5,3 cm; i. č. 95/76 (tab. I:I; obr. 25:9).

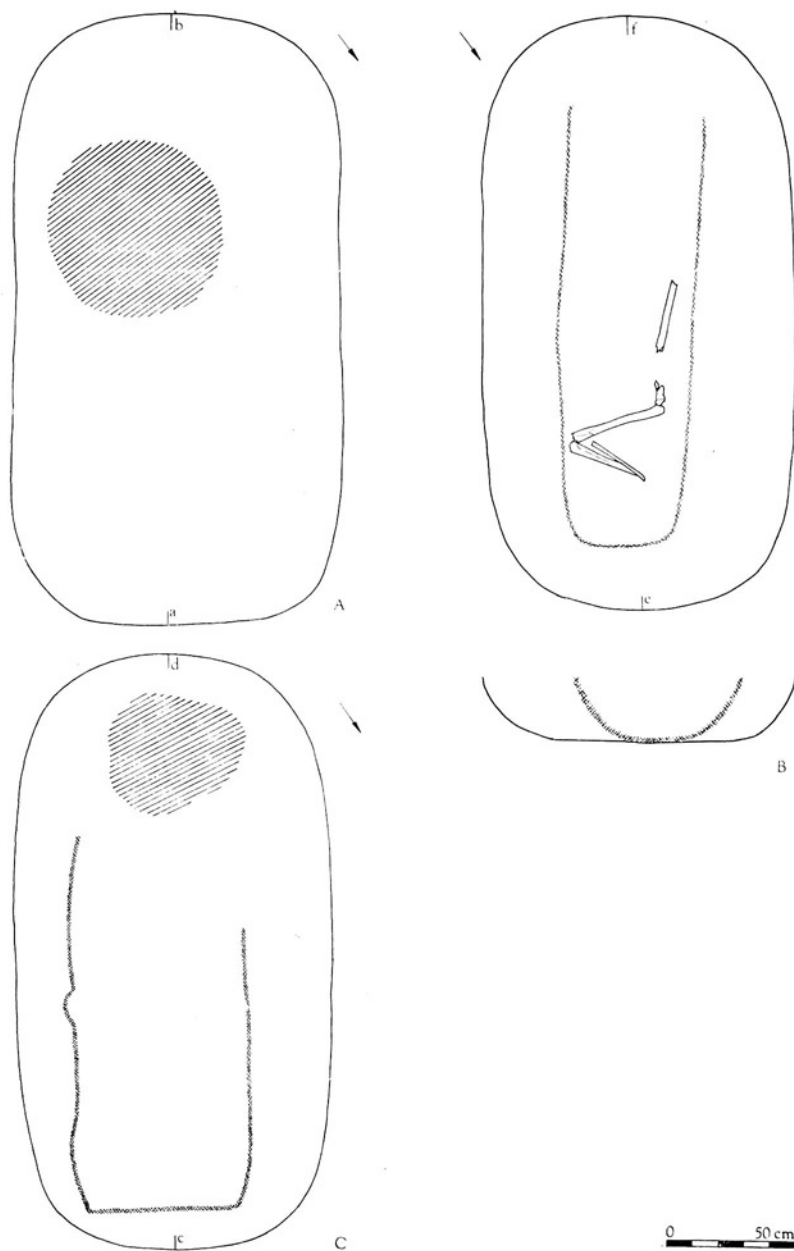

4. Půdorys (A) a podélný řez hrobem 8(B).

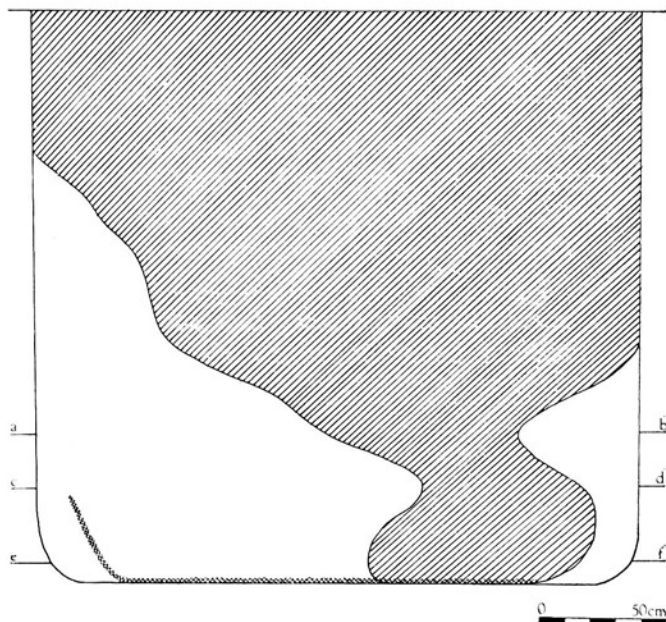
- ³ Hnědočerně vyhlazený hrnek s uchem na prohnutém hrdle a s kónickým tělem. V. 7,5 cm; i. č. 94/76 (tab. I:4; obr. 25:11).
- ⁴ Hnědočerně vyhlazená miska s mírně zesíleným okrajem a kónickou stěnou. V. 5,5 až 6,5 cm; i. č. 96/76 (tab. I:3; obr. 25:8).
- ⁵ Zlomek bronzového drátku kruhového průřezu. D. 1,4 cm; i. č. 97/76 (obr. 25:7).

H r o b 9 (obj. 10)

Hrobová jáma měla obdélníkový tvar se zaoblenými rohy, svislé stěny a rovné dno

5. Půdorys hrobu 9 v hloubce 220(A), 240(B) a 270 cm (C).

6. Podélný řez hrobem 9.

(obr. 5; 6). R.: $240 \times 130 \times 275$ cm. O.: JZ-SV. Celou plochu hrobu narušoval druhotný zásah vyplněný černou humusovitou hlinou. Od hloubky 105 cm se zásah nepravidelně zmenšoval a soustřeďoval se na jz. část hrobu (obr. 6). V hl. 220 cm tvořil pouze oválnou skvrnu o \varnothing 70 cm (obr. 5:A). V hl. 240 cm se objevily zbytky rakve obdélníkového tvaru (165×70 cm) a polokruhového průřezu (obr. 5:B). Na dně rakve spočívala kostra na pravém boku se silně skrčenýma nohama, kdežto její horní část byla zničena (obr. 5:C). Bez nálezů. Z výplně druhotného zásahu pochází střeškový materiál [111 až 114/76; 175 až 181/76; obr. 20:13, 17–20].

Hrob 10 (obj. 11)

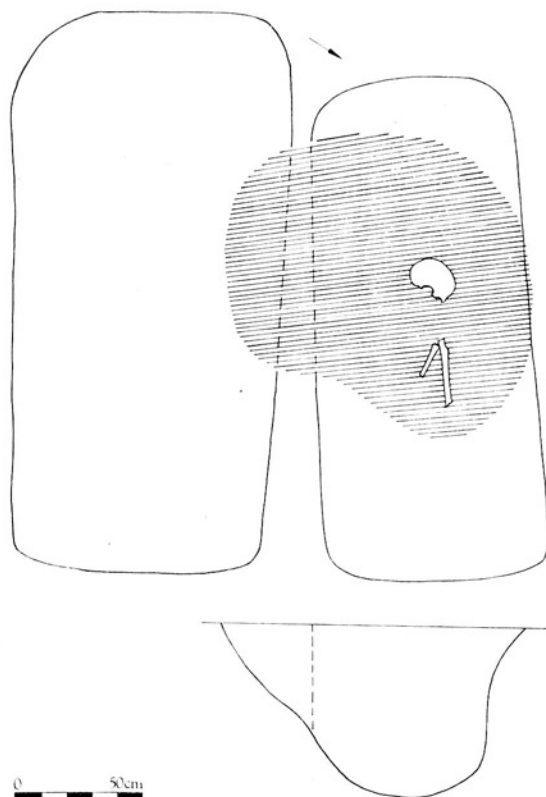
Hrob se nacházel v těsné blízkosti hrobu 25 se shodnou orientací. Hrobová jáma obdélníkového tvaru se zaoblenými rohy měla mírně kónické stěny a rovné dno. R.: $195 \times 90 \times 145$ cm. O.: JZ-SV. V jz. části hrobu se rýsoval druhotný zásah nepravidelně oválného tvaru, který částečně zasahoval i do hrobu 25 (tab. X:B; obr. 7). Směrem ke dnu se zásah kónicky zmenšoval a teprve těsně nad dnem se znovu výrazně zvětšil. Na dně se našly zcela rozházené zbytky lidské kostry (tab. XIV:B; obr. 10:D). Bez nálezů. Z výplně druhotného zásahu pochází několik střešků [115 až 116/76; obr. 20:12].

Hrob 11 (obj. 12)

Bagrováním porušený hrob vybrali ještě před započatím výzkumu neznámé osoby. Hrobová jáma měla obdélníkový tvar se zaoblenými rohy, svislé stěny a uprostřed rovného dna 20 cm hluboký podélný žlábek. R.: $240 \times 130 \times 110$ cm. O.: ZJZ-VSV. Při začišťování objektu se našlo pouze několik lidských kostí a málo četný střeškový materiál (i. č. 117 až 121/76; obr. 20:6, 11).

Hrob 12 (obj. 13)

Hrobová jáma měla nepravidelně obdélníkový tvar se zaoblenými rohy, svislé stěny a rovné dno. R.: $190 \times 70 \times 150$ cm. O.: JZJ-SVS. V j. části hrobu se rýsoval druhotný zásah, odlišující se černou humusovitou hlinou od štěrkovitého zasypu. Na dně byla zjištěna rakev obdélníkového tvaru ($168 \times 50 \times 20$ cm) se zaoblenými rohy na severní straně. V rakvi spočívala kostra na pravém boku, nohy v kolenou silně pokrčené,

7. Situační plán hrobů 10 a 25.

horní část těla rozházená (obr. 8:C). V severní části rakve ležela dnem vzhůru mísa (1), vedle stál dnem vzhůru hrnec (2) a pod mísou hrnek (3).

¹ Velká mísa s prohnutým hrdlem, kónickou stěnou a výčnělkem na hraně. Černý povrch je na hrdle vyhlazený, na těle jemně drsný, rýhovaný. V. 11,8 cm; i. č. 124/76 (tab. III:12; obr. 26:2).

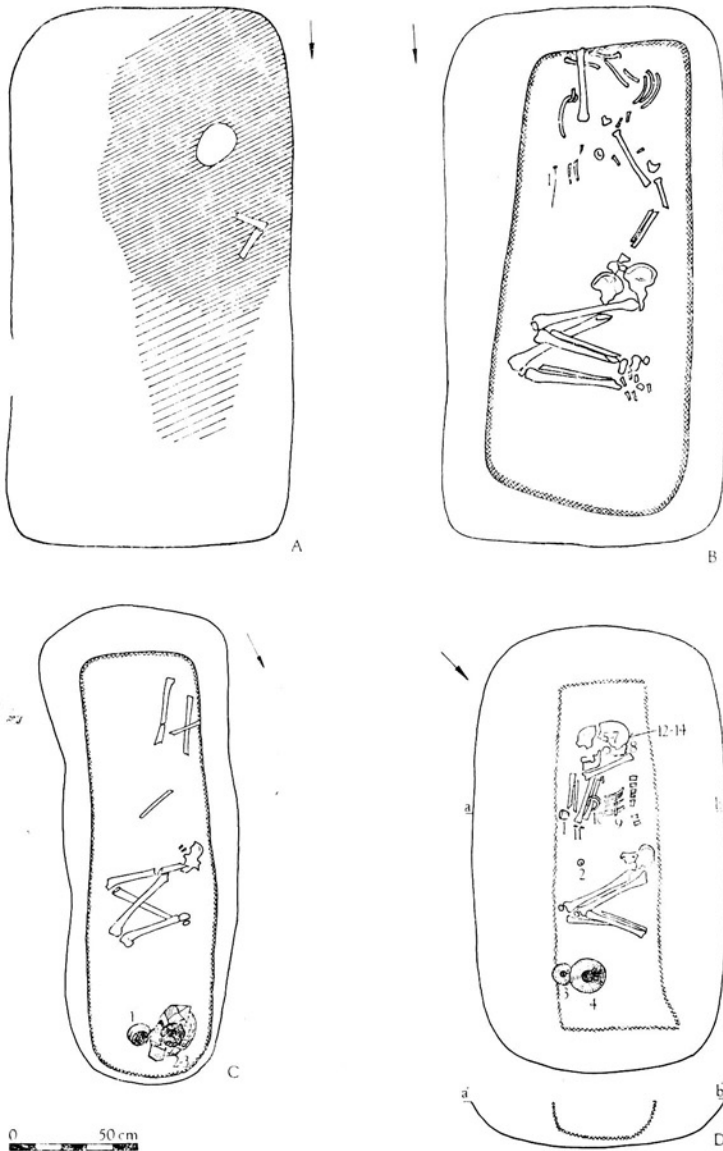
² Hrnec s vyklenutým tělem, prohnutým hrdlem a 3 výčnělky na okraji. Jemně drsný, hnědý až hnědošedý povrch je nevýrazně rýhovaný. V. 18,2 cm; i. č. 123/76 (tab. III:11; obr. 26:4).

³ Hnědočerveně vyhlazený hrnek soudkovitého tvaru s horizontálním uchem pod okrajem. V. 7,4 cm; i. č. 122/76 (tab. III:13; obr. 26:3).

H r o b 1 3 (obj. 14)

Hrobová jáma obdélníkového tvaru se zaoblenými rohy, svislými stěnami a rovným dnem. R.: 215 X 115 X 120 cm. O.: ZJZ-VSV. Zásyp tvořil štěrk se slabou příměsí černé hlíny, pouze v jz. části se zřetelně rýsoval druhotný zásah nepravidelně oválného tvaru vyplněný sytě černou hlínou (obr. 8:A). V hl. 80–90 cm se narazilo v druhotném zásypu na lebku a dlouhé kosti. Těsně nad dnem se objevily stopy rakve tvaru nepravidelného obdélníka [R.: 185 X 65 až 80 cm], v níž ležela kostra na pravém boku se silně skrčenýma nohama a horní částí těla silně dislokovanou. Z milodarů zůstala zachována pouze bronzová jehlice (1) a ze zásypu pochází eneolitický stěp. Levá strana lebky byla zbarvena zeleně, což nasvědčuje přítomnosti bronzových vlasových ozdob.

¹ Poškozená cyperská jehlice s roztepanou a svinutou hlavicí a s drsně patinovaným povrchem. D. 15,6 cm; i. č. 126/76 (obr. 26:1).

8. Půdorys hrobů 12(C), 13 v hloubce 80 cm (A), 13 v hloubce 120 cm (B) a 18 s příčným řezem (D).

Hrob 14 (obj. 15)

Buldozerem značně porušený hrob měl tvar obdélníka se zaoblenými rohy, svislými stěnami a rovným dnem. R.: $120 \times 65 \times 70$ cm. O.: JZ-SV. Na dně v hloubce 60–70 cm se nacházely drobné zlomky dětské kostry (obr. 9:B). Z porušených nálezů se zachránila část nádoby (1), hrnek (2) a dva plechové kroužky (3, 4).

¹ Spodní část hnědočerně vyhlazené nádoby s rovným dnem a oblou výdutí. Zach. v. 8,5 cm; i. č. 127/76 (tab. IV:5; obr. 26:7).

- ² Jemně drsný, hnědočerný hrnek s prohnutým hrdlem překlenutým páskovým uchem a vyklenutým tělem. V. 14,8 cm; i. č. 182/76 (obr. 26:8).
- ³ Značně poškozený pásek z bronzového plechu, svinutý do kruhu a zdobený na okrajích drobnými vytepávanými body. Ø 2,5 cm; i. č. 128/76 (obr. 26:5).
- ⁴ Zlomky obdobného bronzového pásku. Ø 2,8 cm; i. č. 129/76 (obr. 26:6).

Hrob 15 (obj. 16)

Hrobová jáma měla tvar obdélníka se zaoblenými rohy, svislými stěnami a rovným dnem. R.: 120 × 80 × 90 cm. O.: V-Z. V západní části ji porušovala až do hloubky 70–75 cm laténská chata. Zásyp tvořila černá hlína mírně promíchaná šterkem. Na dně hrobu spočívala kostra na pravém boku s pravou nohou silně a levou velmi silně skrčenou (tab. VIII:B; obr. 9:D). Bez nálezů. V zásypu nalezen jeden eneolitický stěp (obr. 21:7).

Hrob 16 (obj. 17)

Hrobová jáma měla obdélníkový tvar a rovné dno. R.: 140 × 60 × 65 cm. O.: J-S. Na dně mělkého hrobu ležela kostra na pravém boku s rukama před hrudí a nohama skrčenými a přitaženými až k tělu (tab. IX:B; obr. 9:A). Na levé straně lebky ležely zlomky dvou bronzových vlasových ozdob (1–2) a pod lebkou části dalších dvou podobných ozdob (3–4).

- ¹ Větší počet zlofků vlasové ozdoby, zhotovené z dvojitého bronzového drátu. Ø 1,7 cm; i. č. 183/76 (obr. 27:15).
- ² Několik zlofků ze shodné vlasové ozdoby menšího průměru. I. č. 184/76 obr. 27:17).
- ³ Zlomky vlasové ozdoby svinuté z bronzového drátu. Ø 1,6 cm; i. č. 131/76.
- ⁴ Vlasová ozdoba z dvojitého bronzového drátu svinutá nejméně do tří závitů. Ø 1,8 cm; i. č. 132/76 (obr. 27:16).

9. Půdorysy hrobů 14(B), 15(D), 16(A) a 17(C).

H r o b 17 (obj. 18)

Hroby 14 a 17 byly situovány těsně za sebou a na půdorysu se původně jevily téměř jako jeden objekt. Hrobová jáma tvaru obdélníka se zaoblenými rohy měla svislé stěny a rovné dno. R.: $90 \times 65 \times 80$. O.: JZ-SV. Na dně se našlo několik pozůstatků dětské kostry (tab. IX:A; obr. 9:C). U páteře ležely zlomky vlasové ozdoby (1), ve východním rohu miska (2), při jv. stěně hrnek (3) a koflík (4).

- ¹ Čtyři zlomky velké vlasové ozdoby z dvojitého bronzového drátu. I. č. 136/76 (obr. 28:7).
- ² Hnědočerně až černě vyhlazená miska s uchem přes prohnuté hrdlo a s oblym tělem. V rovném dně je úmyslně vyražený otvor o \varnothing 3,5 cm. V. 8,6 cm; i. č. 133/76 (tab. II:7; obr. 28:9).
- ³ Hnědočerně vyhlazený hrnek s uchem na prohnutém hrdle a 3 výčnělky na hraně. V. 9,8 cm; i. č. 134/76 (tab. II:9; obr. 28:6).
- ⁴ Hnědočerně vyhlazený koflík s vysokým prohnutým hrdlem, drobným výčnělkem proti uchu a s vyhlazenou značkou ve tvaru kříže na dně. V. 8,6 cm; i. č. 135/76 (tab. II:8; obr. 28:8).

H r o b 18 (obj. 19)

Obdélníková hrobová jáma měla zaoblené rohy, svislé stěny a mírně zaoblené dno. R.: $170 \times 100 \times 220$ cm. O.: JZ-SV. Do hl. 10–15 cm vyplňovala hrob sytější černá hlína, v níž se našly 2 střepy (obr. 21:1, 2). Od této hloubky tvořil zásyp světlý písek s ojedinělými hručkami hlíny a dalším střepem v hl. 100 cm (obr. 21:12). V hl. 195 cm se objevily obrysy rakve (tab. XV:B) obdélníkového tvaru a téměř polokruhového průřezu. R.: 140×35 (až 45) \times 18 cm. V rakvi ležela kostra ve skrčené poloze na pravém boku s obličejem obráceným k JV. Pravou ruku měla ohnutou v lokti s dlaní pod lebkou, levá paže byla předpažená s loketní částí nataženou podél těla. Nohy byly silně skrčeny před tělem (obr. 8:D). Před hrudí ležel pohárek (1), před pánví přeslen (2) a ve spodní části rakve stál hrnek (3) a miska (4). Na lebce ležely zlomky 3 vlasových ozdob (5–7), na krku se našel náhrdelník (8) a na prsou hlavicí dolů jehlice (9). Na loketní kosti pravé ruky byl navlečen náramek (10) a u lokte ležel bronzový drátek (11). Pod lebkou se zjistily zlomky 3 dalších vlasových ozdob (12–14).

- ¹ Hnědočerně vyhlazený pohárek se soudkovitým tělem a zataženým okrajem. V. 3,5 cm; i. č. 137/76 (tab. III:8; obr. 27:11).
- ² Hnědočerně vyhlazené ploché keramické kolečko s otvorem ve středu; \varnothing 2,7 cm; i. č. 140/76 (tab. III:7; obr. 27:9).
- ³ Hnědočerně vyhlazený hrnek s prohnutým hrdlem a dvojkónickým tělem. V. 4,8 cm; i. č. 138/76 (tab. III:6; obr. 27:14).
- ⁴ Hnědočerně vyhlazená miska s oblou stěnou a rovně seříznutým okrajem. V. 4 cm; i. č. 139/76 (tab. III:9; obr. 27:12).
- ^{5–7} Zlomky 3 vlasových ozdob z bronzového drátu. \varnothing 1,9; 1,4; 1,9 cm; i. č. 146/76; 147/76; 188/76 (obr. 27:2, 3, 5).
- ⁸ Náhrdelník z 61 bronzových korálek válcovitého až soudkovitého tvaru s podélným otvorem. \varnothing koráleků 0,5 až 0,7 cm; i. č. 143/76 (obr. 27:8).
- ⁹ Bronzová jehlice únětického typu s ouškem na hlavicí a šavlovitě zahnutou jehlou. D. 9,6 cm; i. č. 141/76 (obr. 27:1).
- ¹⁰ Náramek z bronzové tyčinky obdélníkového průřezu. \varnothing 4,2 cm; i. č. 142/76 (obr. 27:13).
- ¹¹ Drobná bronzová tyčinka čtyřhranného průřezu částečně deformovaná patinou. D. 2,4 cm; i. č. 148/76 (obr. 27:10).
- ^{12–14} Zlomky 3 vlasových ozdob z dvojitého drátu se stočenými konci. \varnothing 1,6 cm; 1,8 cm; 1,4 cm; i. č. 144/76; 145/76; 187/76 (obr. 27:4, 6, 7).

H r o b 19 (obj. 20)

Hrobová jáma obdélníkového tvaru se zaoblenými rohy měla svislé stěny. R.: 210×80 (až 95) \times 75 cm; O.: JZZ-SSV. Na rovném dně ležela kostra v mírně skrčené polo-

ze s horní částí těla téměř nznak a s hlavou obrácenou obličejem k Z. Ruce spočívaly podél těla s předloktími překříženými na prsou, nohy byly mírně pokrčeny (tab. XIV:C; obr. 2:D). Bez nálezů. V zásypu se našly 3 střepy (obr. 21:4, 15).

Hrob 20 (obj. 23)

Hrob se na půdorysu rýsoval jako oválná černá skvrna o rozměrech 185 × 120 cm. Ke dnu se jeho rozměry zmenšovaly. R.: 175 × 110 × 140 cm. O.: JZ-SV. Zásyp hrobu tvořil šterkopsek a pouze v sv. části vyplňovala druhotný zásah černá hlína. Na dně ležely zbytky zcela rozházené kostry (tab. XI:A; obr. 11:C). V jz. části hrobu se našel větší pohárek (1), zlomky bronzové spirálky (2) a vlasové ozdoby (3). Přibližně uprostřed hrobové jámy ležela část většího hrnce (4) a na něm dlouhé kosti nohou.

¹ Hnědočerně vyhlazený pohárek se soudkovitým tělem a slabě zataženým okrajem. V. 5,6 cm; i. č. 154/76 (tab. III:5; obr. 28:1).

² Zlomky spirálky svinuté z bronzového drátu kruhového průřezu. Ø spirálky 5 cm; i. č. 156/76 (obr. 28:2).

³ Zlomky bronzového drátu, patrně z vlasové ozdoby. I. č. 155/76 (obr. 28:3).

⁴ Hnědočerně zdrsňený stěp z většího hrnce s prohnutým hrdlem a klenutým tělem. Zach. v. 18 cm; i. č. 153/76 (tab. III:4; obr. 28:4).

Hrob 21 (obj. 24)

Z hrobu zničeného buldozerem se zachovala v hl. 60 cm malá část hrobové jámy naznačující obdélníkový tvar. Z obsahu hrobu se podařilo zachránit pouze několik drobných kůstek a zlomek bronzového drátu (1).

¹ Dva zlomky bronzového drátu kruhového průřezu. I. č. 189/76.

Hrob 22 (obj. 26)

Z hrobu značně porušeného těžbou se v hloubce 60 cm zachovala pouze část hrobové jámy. Na dně ležela kostra ve skrčené poloze na pravém boku s nohama i rukama silně skrčenými před tělem. O.: J-S. Severní část hrobu byla v superpozici se sídlištním objektem 27, do něhož se propadala pánevní část kostry (tab. X:A; obr. 10:B). Bez nálezů.

Hrob 23 (obj. 28)

Hrobová jáma měla nepravidelně obdélníkový tvar se zaoblenými rohy, svislými stěnami a rovným dnem. R.: 270 × 130 (až 160) × 260 cm. O.: JZ-SV. Zásyp tvořila do hloubky 75 cm sytě černá hlína, ve spodní části šterkopisek s drobnými hručkami černé hlíny. Na dně se objevila kostra ve skrčené poloze na pravém boku s obličejem obráceným k V. Skrčené ruce ležely před hrudí, silně skrčené nohy byly vůči tělu ohnuty do pravého úhlu (tab. XIV:D; obr. 10:C). Před obličejem stála miska (1), u rukou pohárek (2) a nad lebkou hrnek (3). Na hrudí u pravé ruky ležela dýka (4). V zásypu hrobové jámy se našlo několik střepů (obr. 21:11).

¹ Hnědočerně jemně zdrsňená miska s odsazeným rovným dnem a kónickou stěnou. V. 7 cm; i. č. 166/76 (tab. IV:3; obr. 27:21).

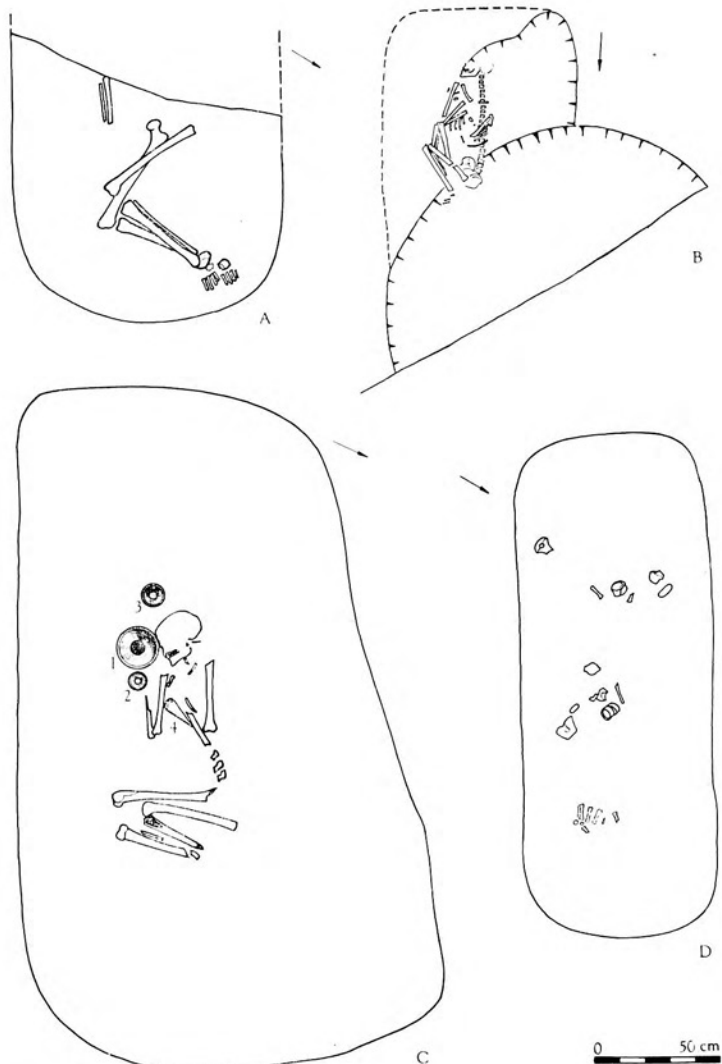
² Hnědočerně jemně zdrsňený pohárek s odsazeným rovným dnem a kónickou stěnou. V. 5,5 cm; i. č. 168/76 (tab. IV:2; obr. 27:18).

³ Hnědočerně jemně zdrsňený hrnek s prohnutým hrdlem, dvojkónickým tělem a odsazeným rovným dnem. V. 7,7 cm; i. č. 167/76 (tab. IV:1; obr. 27:20).

⁴ Bronzová dýka s trojúhelníkovou čepelí a zaobleným tělem se 4 dlouhými nýty. D. 12,8 cm; i. č. 169/76 (tab. V:2; obr. 27:19).

Hrob 24 (obj. 31)

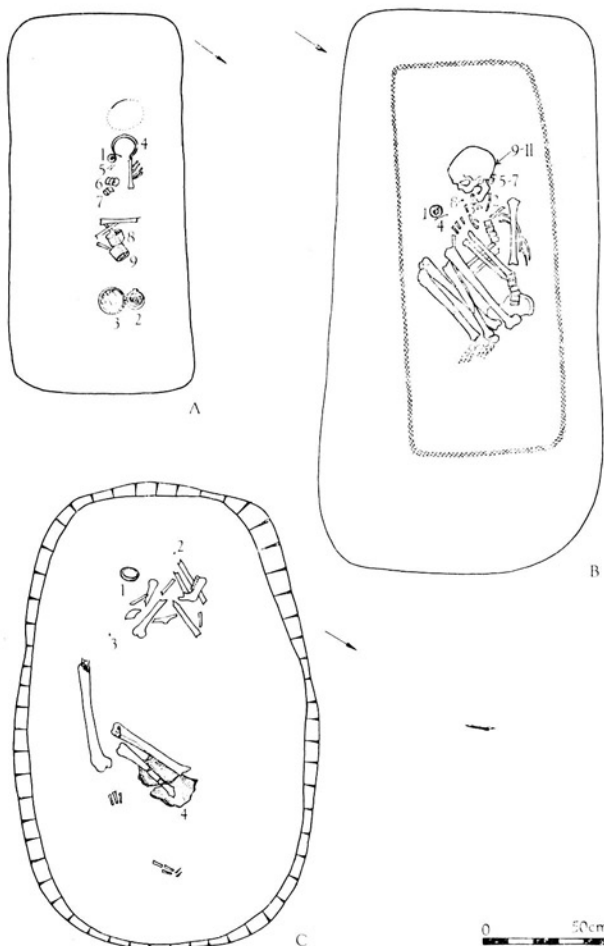
Hrob se nacházel u těžní stěny šterkovny a jeho jz. polovina byla zničena při bagrování. Hrobová jáma měla původně obdélníkový tvar se silně zaoblenými rohy, svislými stěnami a rovným dnem. R.: 115 × 105 × 80 cm. O.: JZ-SV. Zásyp tvořila sytě černá humusovitá hlína s několika střepy. Na dně ležely dlouhé kosti nohou. Podle jejich pozice lze usuzovat, že původně ležela kostra ve skrčené poloze na pravém boku (obr. 10:A). Bez nálezů.

10. Půdorysy hrobů 10(D), 22(B), 23(C) a 24(A).

Hrob 25 [obj. 37]

Hrobová jáma obdélníkového tvaru s mírně zaoblenými rohy, svislými stěnami a rovným dnem. R.: 220 × 100 (až 110) × 180 cm. O.: JZZ-SVV. Zásyp hrobové jámy tvořil do hl. 60–65 cm štěrkopísek silně promísený černou hlínou, ve spodní části čistý štěrkopísek. V jz. části byla hrobová jáma porušena druhotným zásahem, který směřoval do hrobu 7. V hloubce 160 cm se narazilo na obrysy rakve obdélníkového tvaru. R.: 155 × 60 (až 63) × 20 cm. Na dně spočívala kostra ve skrčené poloze na pravém boku s obličejem obráceným k V. Ramenní kosti rukou byly spuštěny podél těla, předloktí skřížena na hrudi a silně skrčené nohy byly přitaženy před tělem (tab. XV:A; obr. 11:B). Před rameny stál malý pohárek (1), hrdlo zdobil náhrdelník (2), u dolní čelisti ležela jehlice (3), u nádoby šídlo (4) a před lebkou bronzová spirálka (8). Na levém spánku se našla jedna celá a zlomky dalších dvou vlasových ozdob (5–7) a pod lebkou 3 další vlasové ozdoby (9–11). Ze zásypu hrobu pochází 12 střeptů [obr. 21:14].

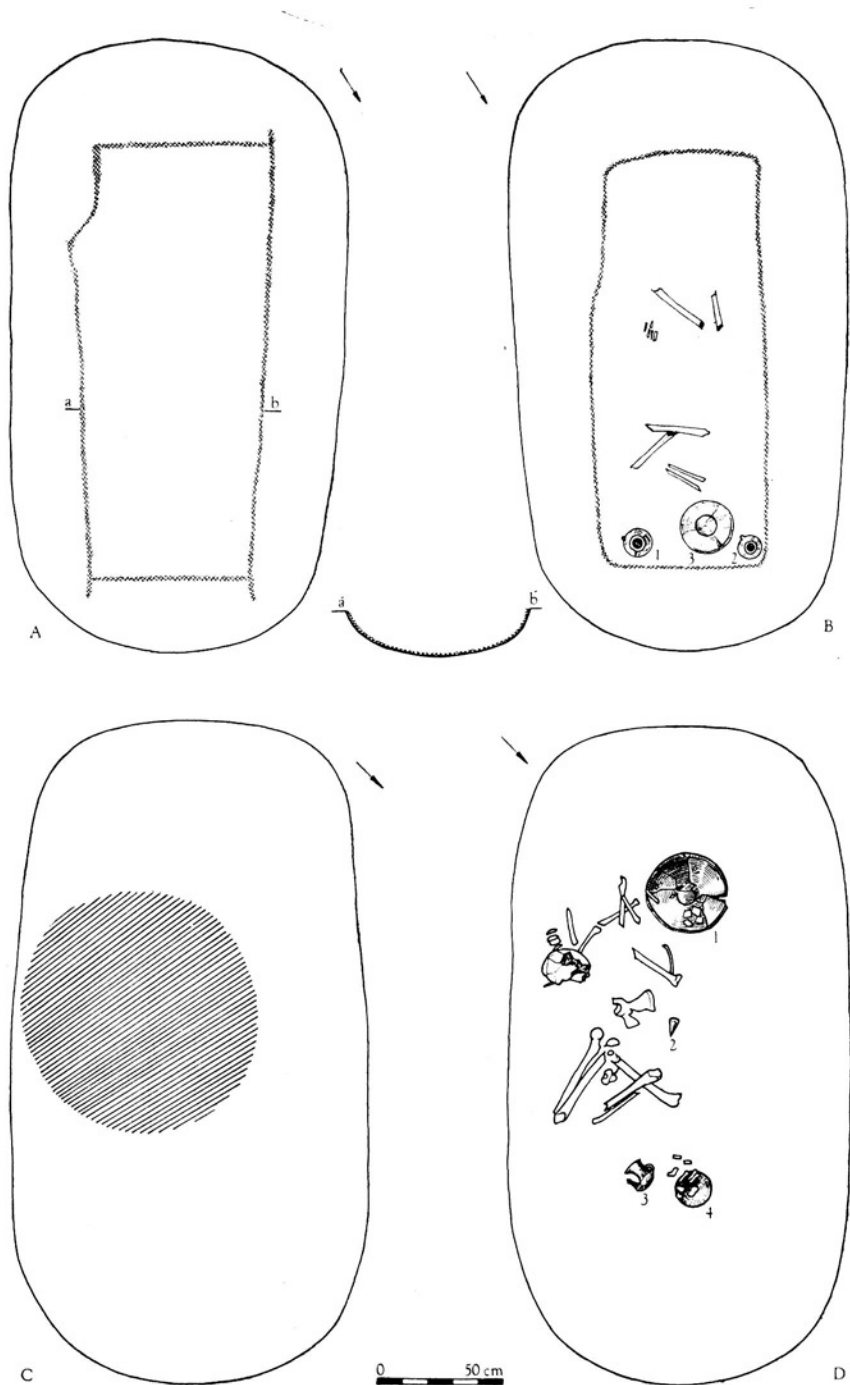

11. Půdorysy hrobů 20(C), 25(B) a 28(A).

- 1 Hnědočerně vyhlazený pohárek s válcovitým tělem a slabě vklopeným dnem. V. 6 cm; i. č. 4/77 (tab. IV:4; obr. 29:7).
- 2 Náhrdelník z 31 celých a 4 zlomků bronzových korálek válcovitého až soudkovitého tvaru s podélným otvorem. D. korálek 0,5 až 0,7 cm; i. č. 5/77 (obr. 29:2).
- 3 Bronzová jehlice s hlavicí roztepanou a svinutou ve svislou trubičku. D. 9,1 cm; i. č. 6/76 (obr. 29:1).
- 4 Drobné bronzové šídlo kruhového průřezu se střední částí mírně roztepanou v plošku. D. 5,4 cm; i. č. 8/77 (obr. 29:8).
- 5 Poškozená vlasová ozdoba svinutá z dvojitého bronzového drátu se stočenými konci. \varnothing 2,6 cm; i. č. 9/77 (br. 29:3).
- 6-7 Zlomky náušnic svinutých z dvojitého bronzového drátu se stočenými konci. \varnothing 2,6 cm; i. č. 10-11/77.
- 8 Zlomky spirálky svinuté z bronzového drátu. \varnothing 0,4 cm; i. č. 7/77 (obr. 29:9).
- 9-11 Bronzové vlasové ozdoby svinuté z dvojitého drátu se stočenými konci. \varnothing 2,5-2,6 cm; i. č. 12-14/77 (obr. 29:4, 5, 6).

Hrob 26 (obj. 38)

Obdélníková hrobová jáma se zaoblenými rohy měla svislé stěny a rovné dno. R.: 250 X 140 X 160 cm. O.: JZ-SV. Zásyp hrobové jámy tvořil štěrk s hlínou a v místě

12. Půdorysy hrobů 26 v hloubce 120(A) a 160 c.m. (B) a 27 v hloubce 155 cm (C) a 175 cm (D).

druhotného zásahu v jz. části hrobu černá humusovitá hlína. V hl. 120 cm tvořil druhotný zásah na půdorysu kruhovou skvrnu o \varnothing 90 cm (obr. 12:C). Uvnitř vykrádací šachty bylo nalezeno několik lidských kostí a torzo hrníčku (5). Na dně se

nacházela zcela rozházená kostra (obr. 12:D; tab. XVI:A). V jz. části hrobu ležela mísa (1), uprostřed hrobové jámy dýčka (2) a v sv. části koflík (3) a miska (4). V zá-sypu hrobu se našlo asi 60 střepů (obr. 21:3, 9, 10, 20).

- ¹ Hnědočerně vyhlazená mísa se žlábkem a jedním (původně asi 3) výčnělkem pod okrajem a slabě vyklenutým tělem. V. 7,5 cm; i. č. 22/77 (tab. IV:12; obr. 29:15).
- ² Krátká bronzová dýčka s trojúhelníkovou čepelí, zaobleným tělem se 3 otvory pro nůty a zbytky dřeva v těle. D. 6,9 cm; i. č. 23/77 (tab. V:1; obr. 29:12).
- ³ Hnědočerně vyhlazený koflík s výrazně prohnutým hrdlem, kónickým spodkem a nepatrně vklopeným dnem. V. 11,4 cm; i. č. 20/77 (tab. IV:9; obr. 29:14).
- ⁴ Hnědočerně hrubě vyhlazená miska s kónickou stěnou a šikmo seříznutým okra-jem. V. 5,1 cm; i. č. 21/77 (tab. IV:10; obr. 29:13).
- ⁵ Torzo hnědočerně vyhlazené nádoby s prohnutým hrdlem a vyklenutým tělem. Zach. v. 4,9 cm; i. č. 19/77 (tab. IV:11; obr. 29:11).

Hrob 27 (obj. 39)

Hrobová jáma měla obdélníkový tvar s výrazně zaoblenými rohy, svislými stěnami a mírně zaobleným dnem. R.: 250 × 135 × 175 cm. O.: JZ-SV. Výplň hrobové jámy tvořila černá hlína promísená štěrkem. V hl. 155 cm se narazilo na obrysy rakve obdélníkového tvaru a polokruhového průřezu. R.: 175 × 65 (až 78) × 20 cm. Ve všech 4 rozích v podélném směru měla výčnělky, které se na spodní části rakve již neobje-vily (tab. XV:B; obr. 12:A). Na dně spočívaly zbytky velmi špatně zachované kostry ve skrčené poloze na pravém boku. Ruce byly patrně skrčeny před hrudí, nohy byly velmi silně skrčeny (tab. XV:C; obr. 12:B). V sv. rohu rakve u nohou stál jeden hrnek (1), v sz. rohu druhý (2) a mezi nimi miska (3). V zá-sypu hrobu se objevilo asi 20 stře-pů (obr. 21:8, 17).

- ¹ Hnědočerně vyhlazený hrnek s prohnutým hrdlem odsazeným hranou od nízkého vyklenutého těla. V. 9,8 cm; i. č. 27/77 (tab. IV:8; obr. 30:2).
- ² Hnědočerně vyhlazený hrnek s prohnutým hrdlem odsazeným hranou od nízkého klenutého těla. V. 8,8 cm; i. č. 28/77; (tab. IV:6; obr. 30:3).
- ³ Hnědočerně vyhlazená miska se šikmo seříznutým okrajem a prohnutou stěnou. V. 5,3 cm; i. č. 29/77 (tab. IV:7; obr. 30:1).

Hrob 28 (obj. 40)

Obdélníková hrobová jáma s mírně zaoblenými rohy měla svislé stěny a rovné dno. R.: 150 × 70 × 90 cm. O.: JZ-SV. Zá-syp hrobové jámy tvořil čistý štěrkopísek. Na dně se nacházela dětská kostra ve skrčené poloze na pravém boku. Lebka se dochovala velmi špatně, skrčené ruce ležely před hrudí a nohy byly velmi silně skrčeny (tab. XVI:B; obr. 11:A). Před krční partií kostry stálo osudíčko (1) a sv. části hrobu u no-hou hrníček (2) a miska (3). Na hrdle byl navlečený nákrčník (4) a u osudíčka le-žely zlomky jehly (5). Předloktí zdobily plechové náramky (6, 7) a spodní části no-hou náramky borotického typu (8, 9). V zá-sypu hrobové jámy se našly 2 střepy (obr. 21:11).

- ¹ Hnědočerně vyhlazené malé osudíčko s kulovitým tělem a výrazně zataženým okrajem. V. 3,3 cm; i. č. 34/77 (tab. III:2; obr. 31:7).
- ² Hnědě vyhlazený hrnek s prohnutým hrdlem odsazeným nevýraznou hranou od vyklenutého těla, zdobeného hustým svislým rýhováním. V. 6,2 cm; i. č. 35/77 (tab. III:3; obr. 31:9).
- ³ Hnědočerně hrubě hlazená miska s kónickou stěnou a mírně rozšířeným okrajem. V. 5,9 cm; i. č. 36/77 (tab. III:1; obr. 31:8).
- ⁴ Bronzový nákrčník z tyčinky kruhového průřezu s konci roztepanými a svinutými v očka. Ø 9,8 cm; i. č. 33/77 (obr. 31:1).
- ⁵ Drobná bronzová jehlička zhotovená z tyčinky kruhového průřezu s lehce šavlovitě zahnutým koncem. D. 5,8 cm; i. č. 38/77 (obr. 31:3).
- ⁶ Náramek z bronzového plechového pásku svinutý do 2 závitů. Pásek je po obvodu zdoben hustě vybíjenými body a na koncích je výzdoba doplněna kroužkem z vy-

bíjených bodů, které jsou dalšími body spojeny s okrajem. Ø 3,5 cm; i. č. 39/77 (obr. 31:4).

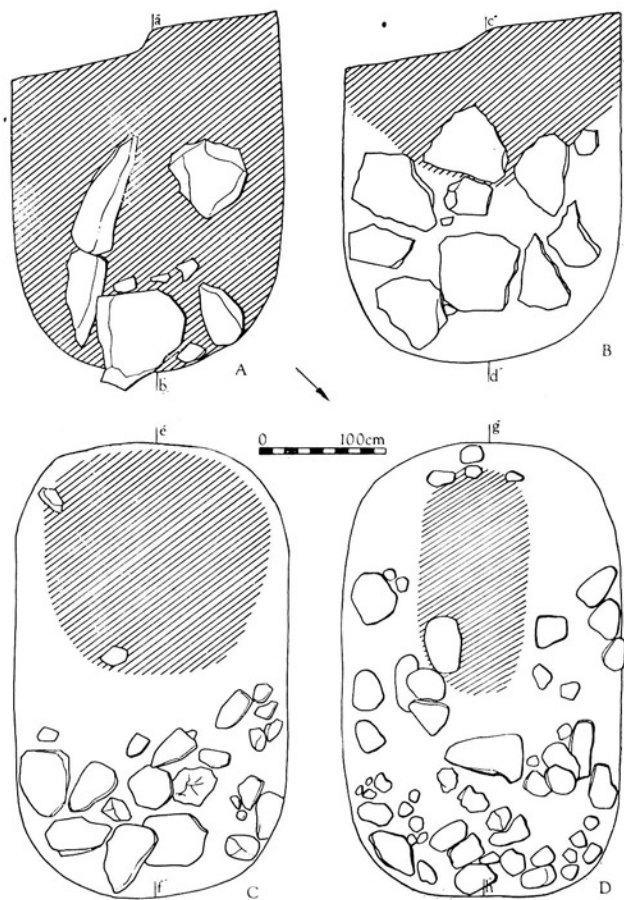
⁷ Zlomky podobného náramku. Ø 3,6 cm; i. č. 40/77 (obr. 31:6).

⁸ Částečně poškozený manžetovitý náramek vyrobený z tenkého bronzového plechu s podélnými okraji vyhnutými mírně ven a konci svinutými v úzkou trubičku. Ve všech 4 rozích jsou otvory. Uprostřed jsou 3 vytepávané pukličky a při jednom okraji jsou 3 další, lemované vybíjenými body. Okrajové a středové pukličky jsou spojeny linií vybíjených bodů, jež se ve středové části rozdělují do 3 větví. Ø náramku 6,2 cm; š. 5,8 cm; i. č. 41/77 (obr. 31:5).

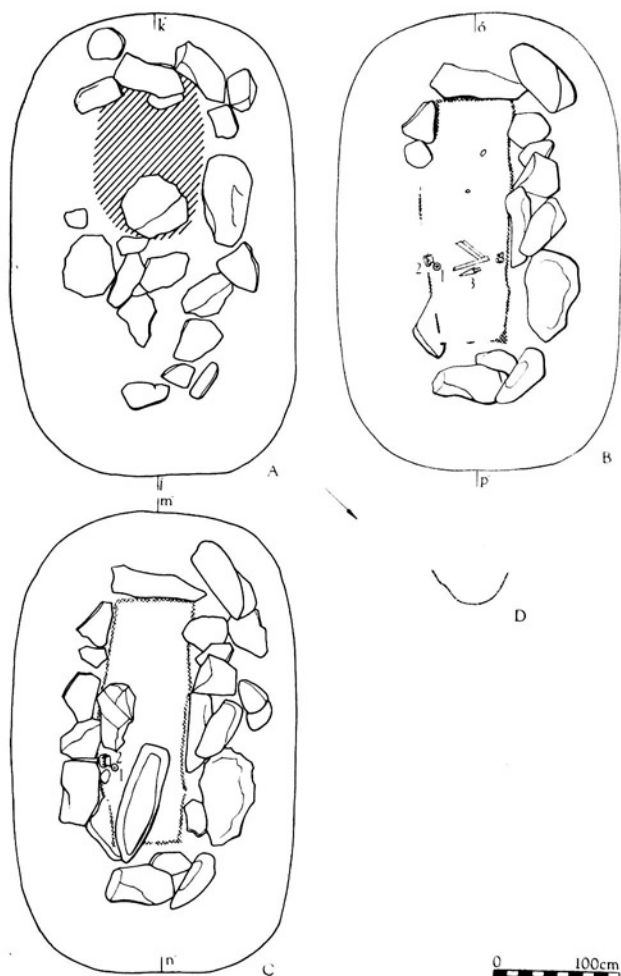
⁹ Podobný manžetovitý náramek se shodnou výzdobou, který však nemá dochovanou jednu okrajovou část s trubičkou a pukličkami. Ø náramku 6,4 cm; š. 5,4 cm; i. č. 42/77 obr. 31:2).

Hrob 29 (obj. 58)

Hrob se v profilu štěrkovny rýsoval jako obdélníková jáma (š. 220 cm, hl. 300 cm) vyplněná černou humusovitou hlinou. Pod těžební stěnou leželo několik velkých kamenů vypadlých ze zásypu (tab. VII:A). Po odkrytí ornice se objevil obrys hrobu obdélníkového tvaru se zaoblenými rohy, v jz. části zničený těžbou. R.: 360 × 220 × 420 cm. O.: JZ-SV. Výplň až do hloubky 140 cm tvořila sytě černá humusovitá hlína se štěrkopískem (obr. 13:A) a značným množstvím zvířecích kostí, střepového mate-

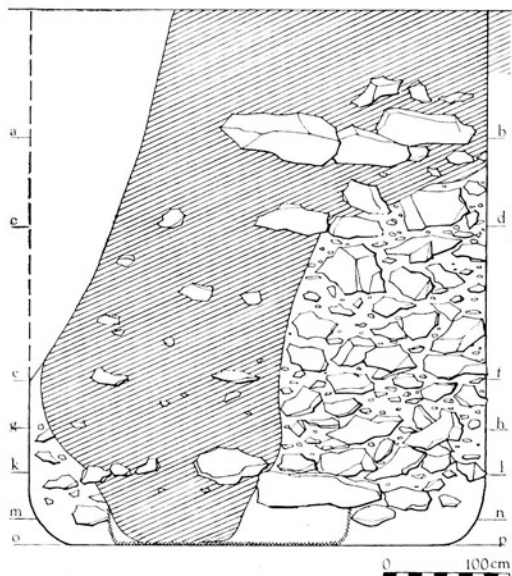
13. Půdorysy hrobu 29 v hloubce 100(A), 170(B), 290(C) a 330 cm (D).

14. Půdorysy hrobu 29 v hloubce 365(A), 400(B), 420 cm (C) a příčný řez rakví (D).

riálu, škeblí a několika kousků štípané a broušené industrie. Kameny nacházející se v této vrstvě dosahovaly váhy až 100 kg [jeden exemplář vážil dokonce přibližně 500 kg]. Od této hloubky se v sv. části začal objevovat šterkopísek jen s malou příměsí hlíny, zatímco jz. část stále vyplňovala černá hlína. Kamenný zával pokračoval i v této vrstvě, ale převážně jen v části vyplněné šterkem, zatímco v prostoru vyplněném hlínou se kameny objevovaly v mnohem menší míře (tab. XII:A, B; obr. 13:B, C). S přibývajícím hloubkou se stále zmenšovala část vyplněná hlínou a v hl. 330 cm tvořila vykrádací šachta pouze oválnou plochu o rozměrech 180×90 cm (tab. XIII:B; obr. 13:D). Sv. část hrobu zaplňovaly stále kameny, ale již menších rozměrů než v horních vrstvách. V hl. 365 cm se druhotný zásah rozkládal jen na ploše 135×90 cm, kameny se soustřeďovaly pouze ve středové části hrobu (Stuchlík 1980a, tab. 1) a překrývaly místo, kde byla uložena rakev (obr. 14:A). Její obrysy zjištěné v hloubce 390 cm byly na mnoha místech porušeny kameny (obr. 14:B). Rakev měla obdélníkový tvar a polokruhový průřez (obr. 14:C). R.: $195 \times 70 \times 30$ cm.

Uvnitř rakve byly zjištěny velmi špatně dochované zbytky dlouhých kostí nohou a jen několik drobných zlomků kostí hrudního koše. Poloha dolních končetin svědčila o uložení zemřelého ve skrčené poloze na levém boku s mírně pokrčenými nohama.

15. Podélný řez hrobem 29.

Orientace: JZ-SV. Nelze však vyloučit, že při vyloupení hrobu došlo k přemístění kostí, neboť poloha na levém boku nebyla zaznamenána v žádném jiném hrobě z Mušova. Za tělem pohřbeného, přibližně v úrovni kolen se našlo malé osudí (1) a zdobený hrnek (2), rovnoběžně s lýtkovou kostí ležela bronzová dýka (3) a přibližně v místě hrudi se objevil ještě drobný zbytek patiny z dalšího nedochovaného bronzového předmětu. Ze s. rohu hrobové jámy, asi z hloubky 120 cm pod povrchem, pocházejí střepy z větší mísy (4), která byla patrně součástí hrobové výbavy a do zásypu se dostala při vyloupení. Ve výplni se našlo poměrně velké množství střepového materiálu a dalších nálezů (celkem 38 inventovaných a 290 atypických předmětů), které se objevovaly pouze v černé humusovité hlíně (obr. 22), zatímco ve šterkopisku se neobjevil ani jeden střep.

- ¹ Černě vyhlazené kulovité, vertikálně zploštělé osudíčko se 3 výčnělky při okraji. Rytá výzdoba je tvořena 3 obvodovými rýhami při okraji, které jsou u výčnělků lomeny kolmo dolů. Na několika místech se v rýhách dochovaly zbytky bílé pastózní hmoty. V. 4,1 cm; i. č. 46/77 (tab. II:1; obr. 30:4).
- ² Černě vyhlazený hrnek s prohnutým hrdlem odsazeným hranou od široce vyklenu-tého těla. Proti uchu a po jeho stranách jsou 3 drobné výčnělky. Hrana je zvýrazněna 2 rýhami vyplněnými vpichy. Pod výčnělky, uchem a mezi nimi jsou 3 trojice svislých a šikmých rýh. V. 13,8 cm; i. č. 47/77 (tab. II:3; obr. 30:6).
- ³ Bronzová dýka s plochou trojúhelníkovou čepelí, odlitá vcelku s rukojetí. Oblouk rukojeti i její výřez je trojúhelníkový, rovný dřík elipsoidního průřezu ukončuje rovná hlavice. Čepel zdobí soustředné rýhy ve tvaru písmene V a výřez rukojeti lemují 3 rýhy ve tvaru obráceného širokého písmene V. Uvnitř výřezu je rovnoramenný trojúhelník ze 2 rovnoběžných rýh vyplněných krátkými příčnými rýžkami. Výřez rukojeti ukončují 4 šrafované trojúhelníčky. Spodní i horní části dříku zdobí trojice obvodových rýh vyplněných vstřícnými rýžkami. Hlavice rukojeti je zdobena rýhami ve tvaru kříže vyplněnými rovněž vstřícnými rýžkami. D. 18,4 cm; i. č. 48/77 (tab. V:3; obr. 30:5).
- ⁴ Hnědočerně vyhlazená doplněná mísa s prohnutým hrdlem odsazeným hranou od kónického těla. V. 8,7 cm; i. č. 101/77 (tab. II:2; obr. 30:7).

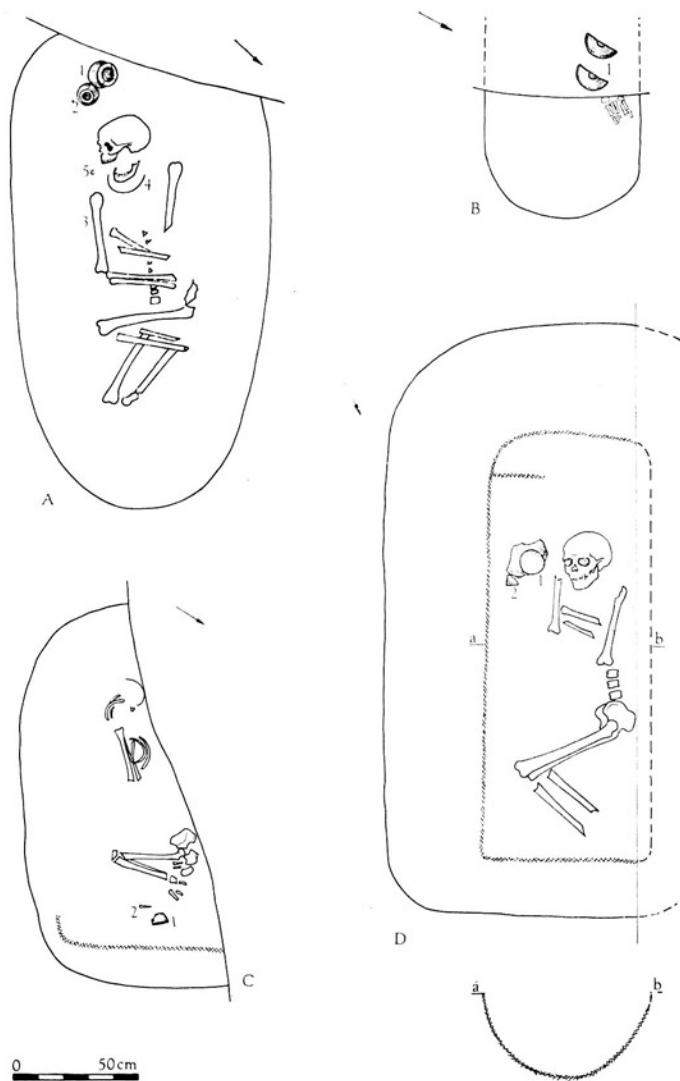
Hrob 30 (obj. 60)

Hrob se nacházel u těžební stěny a byl z větší části zničen bagrováním. Hrobová jáma měla tvar obdélníka se silně zaoblenými rohy, svislé stěny a rovné dno. R.: 50 × 60 × 85 cm. O.: JZ-SV. Zásyp tvořila humusovitá hlína se štěrkopískem. Jz. část hrobu byla odtěžena a z kostry zůstaly zachovány pouze kosti chodidel (obr. 16:B). V rozrušené části hrobu se našly 2 poloviny mísy, které vypadly zřejmě z hrobu (1). Ze zásypu hrobové jámy pochází 6 střepů (obr. 21:5, 6, 16, 18).

¹ Hnědočerně vyhlazená miska s prohnutým hrdlem odsazeným ostrou hranou od oblého těla. Proti páskovému uchu je podélný výčnělek. V. 6,8 cm; i. č. 81/77 [tab. III:10, obr. 29:10].

Hrob 31 (obj. 61)

Hrob byl situován blízko těžební stěny štěrkovny a jeho jz. část byla zničena při bagrování. Hrobová jáma měla oválný tvar, svislé stěny a rovné dno. R.: 185 × 100 × 210 cm.

16. Půdorysy hrobů 30(B), 31(A), 32 s příčným řezem (D) a 37(C).

O.: JZ-SV. Na dně ležela kostra ve skrčené poloze na pravém boku (obr. 16:A). Ruce, v loktech ohnuty do pravého úhlu, spočívaly na hrudi a nohy byly silně skrčeny. V jz. rohu hrobu za hlavou zemřelý stál koflík (1) a amforka (2). U pravé paže ležela jehlice (3) a na krk byl navlečený nákrčník (4). U pravého ramene a pod lebkou se našly drobné zlomky vlasových ozdob (5). Podle antropologického určení se v kosterném materiálu z hrobu rozlišily kosti 2 žen, avšak z terénní zprávy a plánu hrobu nevyplývá umístění a hloubka druhé kosti, takže nelze vyloučit ani polohu nad nebo pod prvním pohřbem.

¹ Hnědočerně vyhlazený koflík s prohnutým hrdlem a ostrým lomem nade dnem. V. 6,3 cm; i. č. 1/78 (obr. 32:1).

² Hnědočerně vyhlazená amforka s prohnutým hrdlem odsazeným hranou od nízkého širokého těla. Hrana se 2 výčnělky je lemována 3 obvodovými rýhami a trojicemi svislých rýh. V. 7,7 cm; i. č. 2/78 (tab. II:5; obr. 32:4).

³ Masivní bronzová jehlice únětického typu s asymetrickým očkem a šavlovitě zahnutou jehlou. Hlavice je zdobena jemnými rýžkami a krček obvodovými rýhami. D. 10,6 cm; i. č. 3/78 (obr. 32:3).

⁴ Bronzový nákrčník vyrobený z tyčinky kruhového průřezu s konci roztepánými a svinutými ve špatně dochovaná oka. \varnothing 13,8 cm; i. č. 4/78 (obr. 32:2).

⁵ Zlomky vlasových ozdob z několikanásobně svinutého bronzového drátu. \varnothing 1,4 cm.

Hrob 32 (obj. 69)

V hl. 255 cm se v těžební stěně štěrkovny objevila výrazná, černě zbarvená horizontální linie, která naznačovala přítomnost rakve (tab. XI:B). Po odstranění zbytku hrobového zásypu se v čistém štěrkopísku rýsovala hrobová jáma obdélníkového tvaru se zaoblenými rohy a zaobleným dnem. R.: 230 × 100 cm (dochovaná) × 280 cm. O.: JZZ-SVV. Na dně se narazilo na zbytky pohřební schránky obdélníkového tvaru a polokruhového průřezu. V jz. části měla rakev zakulacená a v sv. části ostré rohy. Vnitřní plocha byla na mnoha místech vymazána jílem. Špatně dochovaný skelet spočíval na pravém boku ve skrčené poloze. Skrčené ruce ležely před hrudí a nohy byly jen mírně pokrčeny (tab. XVI:C; obr. 16:D). Před lebkou stálo dno nádoby (1) a střepek z výdutě (2).

¹ Hnědě zdrsněná spodní část nádoby s rovným dnem a široce rozevřenou stěnou. Zach. v. 5,2 cm; i. č. 28/78 (tab. I:9; obr. 32:10).

² Hnědě zdrsněný střepek ze zaobleného těla velké nádoby. I. č. 29/78.

Hrob 33 (obj. 70)

Ze zcela zničeného hrobu se podařilo zachránit pouze lebku a jednu dlouhou kost z horní končetiny.

Hrob 34 (obj. 71)

V srpnu 1979 se narazilo v profilu štěrkovny na další hrob. Ačkoliv se k výzkumu přistoupilo téměř okamžitě, byl již objekt odtěžen. Pod zničeným hrobem se našlo pouze několik střepek únětických i jiných, které se sem dostaly patrně z povrchové vrstvy.

Hrob 35 (nález z roku 1984)

V dubnu 1984 se zjistil ve štěrkovně další hrob narušený těžbou štěrku. V profilu těžní stěny zůstal zachován pouze negativ horní části hrobové jámy, spodní část zůstala téměř neporušena. Hrobová jáma měla oválný tvar, svislé stěny a rovné dno. R. 155 × 70 (zachováno) × 230 cm. O.: JZ-SV. Zásyp tvořil čistý štěrkopísek. Na dně spočívala špatně dochovaná kostra dítěte pohřbeného ve skrčené poloze na pravém boku (tab. XVI:D; obr. 16:C). V sv. části hrobu poblíž nohou stál malý hrnek (1) a nedaleko od něho kostěný nástroj (2).

¹ Tmavohnědý hrubě vyhlazený hrníček s uchem na kónické stěně a s rovným dnem. V. 4,8 cm; i. č. 1/84 (tab. I:6; obr. 32:9).

² Hrot zhotovený z rozštípnuté dlouhé kosti se zachovanou kloubní hlavicí a dobře ohlazenou pracovní stranou. D. 8,5 cm; i. č. 2/84 (tab. V:2; obr. 32:8).

Statistický přehled hrobů v Mušově

Hrob	Objekt	Orientace	Hloubka	Délka	Šířka	Pohlaví				Vykraden	Výbava			Rakev			
						Muž	Žena	Dítě	Neurč.		Nádobá	Bronz	jiné	Rakev	Délka	Šířka	
1	1970								dosp.								
2	1975																
3	1976						30-40	12-14	dosp.	V	3				R	90	48
4	2	JZ-SV	150	210	135			1			5						
5	3	JZZ-SVV	60	120	65				dosp.								
6	4	JZZ-SVV	80	135	80				dosp.	V							
7	8	JZ-SV	150	175	65					V	část				R	81?	51
8	9	JZ-SV	260	280	165					V	4	1			R	192	68
9	10	JZ-SV	275	240	130				dosp.	V					R	165?	70
10	11	JZ-SV	145	195	90		30-40	nedosp.		V					?		
11	12	JZZ-SVV	110	240	130				dosp.	?					?		
12	13	JJZ-SVV	150	190	70		dosp.			V	3				R	168	50
13	14	JZZ-SVV	120	215	115		50-60			V		1			R	185	80
14	15	JZ-SV	70	120	65			3-4		V	2	2					
15	16	V-Z	90	120	80			9-10									

V roce 1978 získalo Regionální muzeum v Mikulově menší kolekci pravěkých nálezů od A. Tvrdoň z Dolních Dunajovic, který je získal ve směs v roce 1958. Únětickou kulturu zde zastupovaly malá miska (1), osudíčko (2) a bronzový náramek (3), které pocházejí ze šterkovny Státního statku v Mušově. Nálezy jsou uloženy v RM Mikulov pod přírůstkovým číslem 33/78.

- ¹ Hnědočerně vyhlazená malá miska s oblou stěnou, odsazeným rovným dnem a 2 (původně 3) výčnělky pod okrajem. V. 4 cm; (obr. 19:2).
- ² Šedočerně vyhlazené osudíčko s kulovitým tělem a s vodorovnými rýhami pod okrajem, které jsou přerušeny 3 výčnělky. V. 4,9 cm (obr. 19:1).
- ³ Hrubě patinovaný náramek tvaru neuzavřeného kruhu zhotovený z tyčinky kruhového průřezu. Ø 8,5 cm (obr. 19:3).

V srpnu 1981 předal blíže neznámý zaměstnanec STS pracovníkům AÚ ČSAV Brno bronzovou jehlici (1) a 2 vlasové ozdoby (2,3). Podle jeho údajů pocházejí všechny předměty z hrobu, porušeného těžbou ve šterkovně.

- ¹ Bronzová jehlice s kulovitou, šikmou provrtanou hlavicí a jehlou kruhového průřezu zdobenou na krčku obvodovými rýžkami. D. 9,9 cm; i. č. 1/81 (obr. 32:5).
- ² Vlasová ozdoba zhotovená z dvojitého bronzového drátu se stočenými konci. Ø 1,2 cm; i. č. 2/81 (obr. 32:6). Vlasová ozdoba je špatně slepena, takže při prvním zveřejnění bylo použito špatné vyobrazení (Jelínková 1983, 33, obr. 28:2).
- ³ Zlomky vlasové ozdoby z dvojitého bronzového drátu se stočenými konci. Ø 1,2 cm; i. č. 3/81 (obr. 32:7). Vlasová ozdoba je špatně slepena, takže při prvním zveřejnění bylo použito špatné vyobrazení (Jelínková 1983, 33, obr. 28:3).

V létě 1983 odevzdali rekreanti v Mušově pracovníkům AÚ ČSAV Brno část velké únětické mísy (1), která patrně pochází z hrobu zničeného při další příležitostné těžbě ve šterkovně.

- ¹ Hnědočerně vyhlazená mísa s prohnutým hrdlem odsazeným hranou od oblého těla. Hrdlo je překlenuto páskovým uchem (původně 3). Zach. v. 12 cm; i. č. 1/83 (obr. 32:11).

II. Pohřební ritus

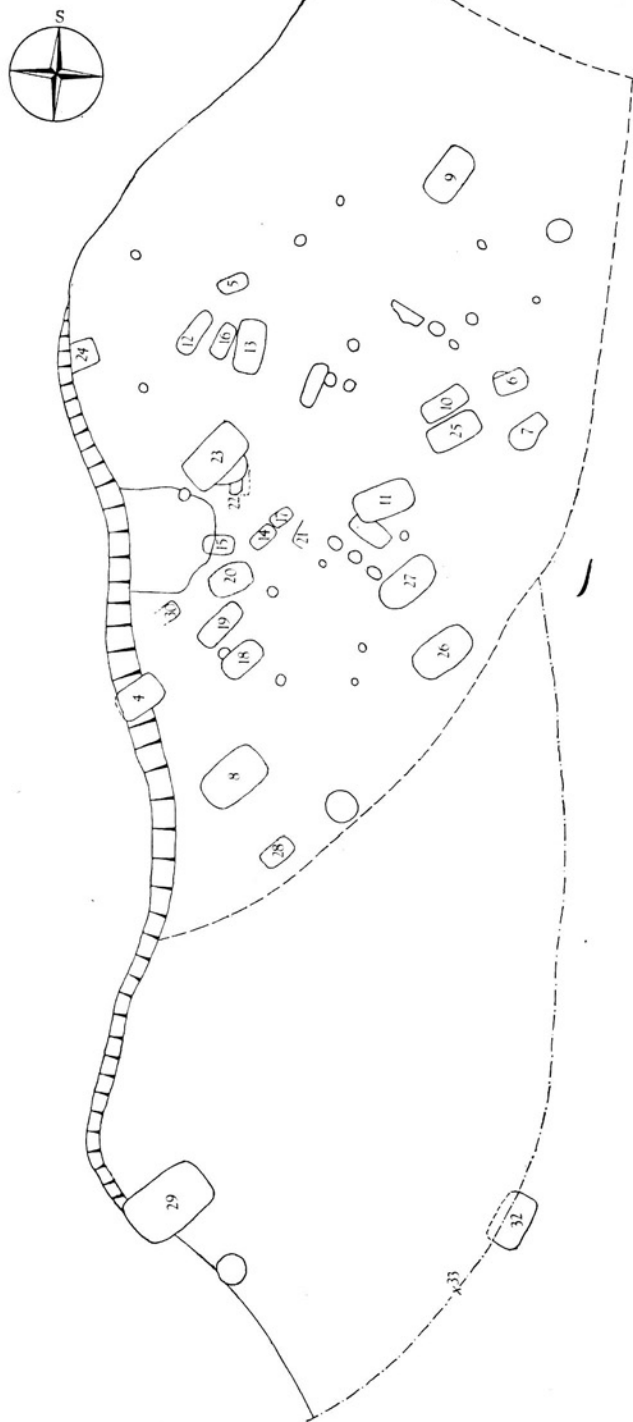
Rozložení pohřebiště

Pohřebiště v Mušově se nepodařilo prozkoumat celé, což do značné míry omezuje možnosti závěrečného hodnocení. Část byla zničena již před zahájením výzkumu v roce 1976; nasvědčují tomu dříve získané nálezy i samotný počet 35 ověřitelných hrobů. Únětická pohřebiště nebývají sice tak rozsáhlá jako v sousední nitranské kultuře, jíž patří nekropole v Holešově se 420 hroby (Ondráček 1972, 168), ve Výčapech-Opatovcích s 309 hroby (Točík 1979, 12) a Branči s 237, respektive 303 hroby (Vladár 1973, 116). V oblasti typu Unterwöbling se dokonce na pohřebišti ve Franzhausenu prozkoumalo 487 hrobů ze starší doby bronzové (Neugebauer-Gattringer 1982). U známých a z větší části prozkoumaných únětických pohřebišť dosáhl počet hrobů v Rebešovicích 80 (Ondráček 1962), v Šardičkách 78 (Procházka — Chleborád — Kalousek 1929), v Němčicích na Hané 78 (Červinka 1926), v Polepech u Kolína v Čechách 141 (Moucha 1954) a ve Velkém Grobu na Slovensku 64 (Chropovský 1960).

V Mušově se spolehlivě podařilo výzkumem zachytit pouze severní okraj pohřebiště, který lemovaly hroby 9, 5, 12 a 24, kdežto jeho západní část zničila těžba (viz plán). Východním směrem hrobů sice poněkud ubývalo, ale vymezení tohoto okraje nebylo možné, protože zde později došlo k dalšímu odběru štěrku. Rovněž jižním směrem hrobů výrazně ubývalo a okraj nekropole vyznačovaly objekty 8 a 28. Zdá se, že hroby rozmístěné v tomto prostoru vytvářely skupinu, do níž bychom mohli zařadit objekty 4—28 a 30 a snad též hrob 3, který se podle situačního náčrtu (NZ č. j. 355/77 v AÚ ČSAV Brno) mohl nacházet přibližně v blízkosti hrobu 24. Další objekty (29, 32—34) byly zachyceny pouze jednotlivě při těžbě štěrku. Mohlo jít o hroby umístěné v okrajové části uvedené skupiny, pravděpodobnější se však zdá jejich příslušnost k další skupině, kterou se nepodařilo prozkoumat. S jistou pravděpodobností sem můžeme přiřadit i nezaměřené hroby 31 a 35. Do uvedeného schématu nelze spolehlivě zařadit hroby zachycené v dřívějších dobách D. Peckou (1) a I. Peškařem (2), stejně jako zničené hroby, které známe pouze na základě nálezů.

Hrobové jámy

Hrobové jámy byly v Mušově zapuštěny do štěrku-pískové terasy a jejich původní zásypy se jen minimálně odlišovaly od podlaží. Poněkud odlišně se jevil pouze hrob 18, jehož výplň do hloubky 10 až 15 cm

Plán únětického pohřebiště v Mušově

tvořila sytější černá hlína, zatímco zbývající část hrobové jámy až ke dnu v hloubce 170 cm obsahovala opět jen světlý písek stejného charakteru jako podloží. Zásyp horní části hrobové jámy lze vysvětlit zřejmě klesnutím hlíny po zetlení rakve.

Převážná většina hrobů měla půdorys obdélníkového tvaru. U hrobů 5, 6, 7, 10, 13—17, 19, 25 a 28 šlo o téměř pravoúhlý obdélník, zatímco v hrobech 4, 8, 9, 11, 18, 24, 26, 27, 29, 30, 32 a 35 byly rohy poměrně výrazně zaoblené. Ve dvou případech (12, 23) se vyskytly značně nepravidelné formy obdélníku. Za skutečně pravidelný ovál můžeme považovat pouze hroby 20 a 31. Znamená to tedy, že z 28 určitelných hrobových jam bylo 24 (tj. 85,71 %) obdélníkových, 2 (tj. 7,14 %) oválné a 2 (tj. 7,14 %) nepravidelné. Tento stav odpovídá poměrům na jiných soudobých lokalitách. V protoúnětické kultuře se objevují oválné hroby poměrně často (Ondráček 1967, 389) a stejná situace je i ve starším období únětické kultury (Hásek 1959, 4), zatímco na pohřebištích z mladšího období jsou častější hroby obdélníkové (Ondráček 1962, 54). K. Tihelkou (1953, 239) a dalšími staršími autory uváděné hroby kruhového tvaru z novějších výzkumů neznáme — zřejmě ve všech případech šlo o sídlištní jámy s nerituálním pohřbem.

Stěny jam obvykle směřovaly svisle dolů a přecházely v rovné nebo jen mírně zaoblené dno. Složitější úprava se zjistila pouze v hrobě 11, který měl v podélné ose hrobové jámy 20 cm hlubokou korytovitou prohlubeň. Hrob byl neodborně vybrán ještě před započítáním výzkumu, takže přesné tvarování dna není zcela spolehlivé. Obdobné konstrukční úpravy se podařilo zachytit i v Rebešovicích a Čejči, kde respektovaly rozměry a tvar rakve (Ondráček 1962, 54; Týž 1967a, 306, obr. 2,7).

Velikost a hloubka hrobů značně kolísala. Délka se pohybovala od 90 do 360 cm, šířka od 65 do 220 cm. Průměrná délka neporušených hrobů v Mušově činila 196 cm a šířka 104 cm. Nejmenší na celém pohřebišti byl hrob 17 s pohřbem novorozence o rozměrech 90 × 65 cm. Další dva hroby o rozměrech 120 × 65 cm (obr. 9:B) patřily blíže neurčenému dospělému jedinci (5) a 3—4letému dítěti (14). Největší hroby naopak vždy náležely dospělým osobám (z 12 hrobů s délkou přes 2 m obsahovalo 11 pohřby dospělých osob). Vůbec největším objektem na celém pohřebišti byl hrob 29 o rozměrech 360 × 220 cm a hloubce 420 cm (obr. 13—15), v němž ležely pozůstatky dospělého člověka. Hrob 29 patří k nejrozměrnějším hrobům v celé oblasti únětické kultury (Stuchlík 1980a, 386). Hrob 8 (tab. VII:B; obr. 4) o rozměrech 280 × 165 cm náležel 40—50letému muži, hrob 23 (tab. XIV:D; obr. 10:C) o velikosti 270 × 160 cm dospělému muži. Největší dětský hrob (4) měřil naproti tomu pouze 210 × 135 cm (obr. 2:C).

Stejně jako rozměry kolísala i hloubka jednotlivých hrobů. Většina jich byla zachycena až po odebrání ornice, která na lokalitě dosahovala mocnosti v průměru 50 cm. K zachované hloubce (s výjimkou hrobů 4, 29, 32 a 37) připočteme proto hodnotu 50 cm, abychom dosáhli srovnatelných údajů. Hloubka hrobů se na pohřebišti v Mušově pohybovala od

60 do 420 cm. Obecně je možno říci, že hloubka je přímo závislá na rozměrech, takže největší hrobové jámy vykazovaly i největší hloubku. Další závislost se projevowała ve vztahu k pohlaví a věku pohřbeného. Z následující tabulky zcela jednoznačně vyplývá, že nejhlubší hroby patřily mužům a naopak nejméně zahloubené dětem.

Hloubka v cm	Počet hrobů				
	celkem	děti	ženy	muži	neurč. dospělí
50—100	12	6			6
100—150	7	1	3	1	2
150—200	3		2		1
200—250	3	2	1		
250—300	4			3	1
přes 400	1				1

Průměrná hloubka hrobů v Mušově činila 155 cm, z toho mužských 238 cm, ženských 161 cm (dospělých celkem 166 cm) a dětských 117 cm. Tyto poměry nelze zobecňovat pro celou oblast únětické kultury, protože na některých pohřebištích vycházejí i odlišné údaje. Pro srovnávací tabulku jsme použili z Moravy údaje zjištěné v Rebešovicích (Ondráček 1962) a V. Pavlovicích (Stuchlíková — Stuchlík 1983) na Slovensku ve V. Grobu (Chropovský 1960), Matúškovo (Točík 1979) a Branči (Vladár 1973) a na pohřebištích hurbanovského typu v Hurbanovu (Točík 1979), dále v polských Gostkowicích (Pazda 1982) a v rakouském Zwingendorfu (Wewerka 1982).

Lokalita	počet hrobů celkem	průměrná hloubka v cm			
		muži	ženy	dospělí	děti
Mušov	35	238	161	166	117
Rebešovice	80	81	147	109	86
V. Pavlovice	22	33	28	37	14
V. Grob	64	80	84	78	51
Matúškovo	62	129	130	130	88
Hurbanovo	92	139	72	110	65
Branč	46	117	110	114	83
Gostkowice	15	166	136	146	128
Zwingendorf	12	56	45	53	37

Z tabulky vyplývá, že na většině lokalit jsou mužské hroby nejhlubší (Mušov, V. Pavlovice, Hurbanovo, Branč, Gostkowice, Zwingendorf), vzácnější je vyšší průměrná hloubka u ženských hrobů (Rebešovice,

V. Grob, Matúškovo). Jen v Rebešovicích výrazně převyšuje průměrná hloubka ženských hrobů (147 cm) zahloubení mužských hrobů (81 cm). Ve V. Grobu a Matúškovu je rozdíl minimální. Dětské hroby se vyznačují nejmenší hloubkou na všech uvedených lokalitách (jen v případě Rebešovic je nejmenší hloubka mužských hrobů).

Poměrně častým jevem na pohřebištích únětické kultury je použití kamenů pro další úpravu hrobové jámy. Na 10 lokalitách pojatých K. Tihelkou (1953, 238) do statistického šetření bylo těchto hrobů 13,08 %, na některých nekropolích však počet hrobů s kameny značně převyšoval uvedený průměr. V Rebešovicích se jich vyskytlo 41,25 % (Ondráček 1962, 57), v Oblekovicích dokonce 60,89 % (Tihelka 1953, 238). K. Tihelka rozlišil pět různých způsobů použití kamene v únětických hrobech. Z kamenů mohl být vytvořen věnec na obvodu hrobu, při využití větších kamenů vznikla jakási zeď a obložení pohřbu plochými kamennými deskami vznikl skříňkový hrob. Čtvrtou skupinu tvoří hroby zavalené nebo zaklenuté kameny a poslední skupinu hroby pokryté nebo zadlážděné kameny (Tihelka 1953, 236—238).

V Mušově se kameny objevily pouze ve dvou z 30 hodnocených hrobů, což představuje pouhých 6,66 %, tj. zhruba poloviční množství oproti průměru. Z toho ještě v hrobě 18 se vyskytl jenom jednotlivý menší kámen, jenž zde pouze podpíral vratkou schránku. Tato funkce představuje další způsob použití kamenů v hrobech, který K. Tihelka neuváděl, neboť v době uveřejnění zmíněné práce se o existenci rakví prakticky nevědělo. Zcela mimořádným případem, vybočujícím z běžných únětických zvyklostí, je hrob 29, výrazně odlišný od ostatních již svými rozměry 360 × 220 cm a hloubkou 420 cm. Hrobovu jámu zaplňovalo velké množství neopracovaných kamenů, z nichž některé dosahovaly váhy až 100 kg, v jednom případě dokonce několika set kg. Celkovou hmotnost kamenů v hrobě 29 lze odhadnout přibližně na 20 tun (Stuchlík 1980a, 281—392). Ve spodní části hrobu se kameny soustřeďovaly v intaktní šterkovité výplni, zatímco v hlinitém zásypu, tedy ve vykradené části se objevovaly kameny v mnohem menší míře. Při vyloupení musely být totiž kameny ze zásypu odstraněny a pozdějším samovolným zaplňováním této šachty černou humusovitou hlínou a šterkem se do prostoru druhotného zásahu dostala již jen část původních kamenů. Ve spodní části hrobu se soustřeďovaly ve středové části a u dna tvořily vlastně obložení rakve. Podle odborného určení RNDr. A. Přichystala z ÚÚG Brno šlo o ernsbrunnské vápence z Pavlovských vrchů, jež jsou od naleziště vzdáleny asi 5 km.

Hrob 29 lze nejlépe srovnat se čtvrtou skupinou hrobů zavalených kameny, které K. Tihelka uvádí v 7 případech z Kyjovic, 5 z Oblekovic a po 1 z Horních Věstonic, Milovic, Telnice a Tvarozné (Tihelka 1953, 237). Nejbližší mušovskému je hrob z Telnice, který svými rozměry a neobvykle velkým množstvím kamenů v zásypu (Poulik 1943, 68—69, Abb. 2; 3) patří rovněž mezi výjimečné hroby v rámci únětické kultury.

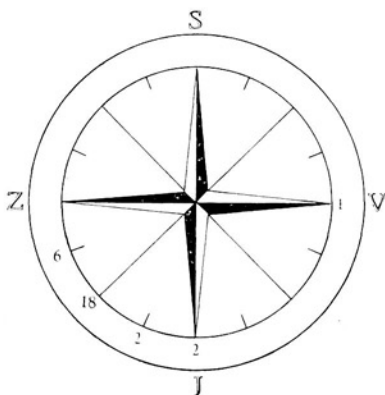
Většina hrobů obsahovala pohřeb jedné osoby, pouze v 5 případech se zjistily pozůstatky 2 jedinců. Antropologický materiál z hrobu 3 obsahoval zbytky 2 lidských koster, z nichž jedna patřila ženě ve věku 30—40 let a druhá další dospělé osobě. V hrobě 4 byla ke kostře 12—14letého dítěte přimíchána dolní čelist ročního dítěte, v hrobě 8 se vedle skeletu 40—50letého muže objevila kalva druhého, stejně starého muže, v hrobě 10 zůstaly zlomky lebky 30—40leté ženy a fragmenty bederních kostí a dolních končetin nedospělého jedince a konečně v hrobě 31 se našly 2 lebky a 2 smíchané kostry 40—50letých žen. Ve vykradených hrobech 4, 8 a 10 nebylo možno rozlišit, zda šlo o původní uložení 2 jedinců, nebo zda se části další kostry dostaly do hrobu druhotně. Druhá možnost se zdá pravděpodobnější, protože se vždy našly pouze jednotlivé kosti nebo jejich zlomky. Obdobná situace je s velkou pravděpodobností i u hrobu 3, zachráněného B. Klímou. Ze jmenovaných objektů zůstal pravděpodobně nenarušený pouze hrob 31 (obr. 16:A), který obsahoval skelety 2 žen stejného věku. Bohužel v terénní dokumentaci není druhá kostra vůbec zachycena, takže vzájemný vztah pohřbených jedinců není dnes jasný.

Pohřby dvou nebo i více individuí jsou na únětických pohřebištích poměrně běžnou záležitostí a známe je z mnoha lokalit (*Tihelka 1953*, 240—241; *Pleinerová 1960a*, 514—520). Často se v hromadných hrobech objevují jedinci, jejichž věk a pohlaví dovoluje předpokládat příbuzenské vztahy, ať již jde o muže a ženy nebo rodiče a děti. Mnohem vzácnější jsou případy společného uložení osob stejného stáří a pohlaví, jako tomu bylo v hrobě 31.

Zemřelí leželi zpravidla ve skrčené poloze na pravém boku. Tato poloha se dala spolehlivě určit v 18 hrobech a v hrobě 8 s velkou pravděpodobností. Pouze v hrobě 29 poloha dolní končetiny (obr. 14:B) signalizovala uložení na levém boku. Jde však pouze o zbytky skeletu z vykradeného hrobu, u nichž nelze vyloučit i jejich druhotné přemístění. Poloha na pravém boku je pro únětickou kulturu příznačná a objevuje se na většině nalezišť (*Ondráček 1962*, 61; *Pleiner 1978*, 370). Ukládání zemřelých na levém boku, s nímž jsme se setkali v případě ženských hrobů na pohřebištích v Kunovicích (*Houšťová — Ondráček 1958*, 15), Prušánkách (*Meduna 1959*, 155), Čejči (*Ondráček 1967a*, 307—308) a V. Grobu (*Chropovský 1960*, 46, 94), je únětické kultuře cizí a můžeme je považovat za vliv nitranské kultury (*Ondráček 1967a*, 308).

Pokud zůstaly kostry v hrobech zachovány, spočívaly vždy ve skrčené poloze. Skrčení nohou v pánvi lze v 5 případech považovat za mírné (hroby 8, 12, 19, 24, 32), v 8 případech za silné (6, 7, 9, 13, 18, 23, 28, 31) a ve 4 za velmi silné (15, 16, 22, 25). Odpovídá tomu i skrčení v kolenu. Jedinou výjimkou je kostra z vyloupeného hrobu 8, která měla v pánvi nohy téměř natažené, ale skrčení v kolenu bylo extrémně silné (tab. VII:B; obr. 4:A). Horní část těla zůstala v původní polo-

ze jen v 10 případech. Trup obvykle ležel na boku a ruce byly skrčeny před tělem (hroby 15, 16, 18, 22, 23). V hrobech 25, 31 a 32 spočíval trup téměř na zádech s rukama v loktech skrčenými a přeloženými přes sebe (obr. 11:B; 12:B; tab. XV:D; XVI:C). Obdobnou polohu zaujímal i pohřbený z hrobu 19, avšak lebku měl silně stočenou dozadu (tab. XIV:C; obr. 2:D).

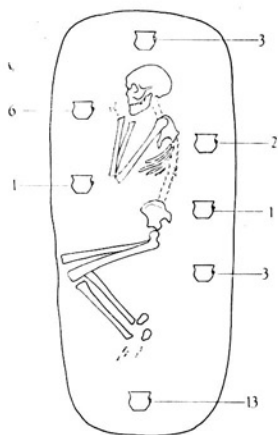
17. Orientace hrobů podle světových stran. Čísla znamenají počet hrobových jam orientovaných v příslušném směru.

Orientace zemřelých vzhledem k světovým stranám se dala stanovit pouze v 18 hrobech, u dalších (celkem 29) se určila pouze na základě hrobové jámy. Výrazně zde převažoval směr JZ (hlava) — SV, který se objevil v 18 případech (tj. 62,1 %). Z dalších směrů se vyskytlo 6 případů JZZ—SVV (tj. 20,7 %), 2 případy JJZ—SSV (tj. 6,9 %), dvakrát J—S (tj. 6,9 %) a jedenkrát V—Z (tj. 3,45 %). Orientace vlastních koster téměř ve všech hrobech respektovala směrovou orientaci hrobové jámy a pouze v hrobech 13 a 25, v nichž rakev ležela v hrobové jámě šikmo, se poněkud odlišovala (tab. XV:D; obr. 8:C; 11:B). Základní orientaci v Mušově představoval tedy směr JZ—SV (obr. 17), který se někdy odkloňoval k JZZ—SVV (6 ×) nebo k JJZ—SSV (2 ×), výjimečně až k J—S (2 ×). Výrazné odchýlení od základního směru jsme zaznamenali jen u hrobu 15 s orientací V—Z. Pokud zůstaly zachovány v původním uložení lebky, směřovaly obličejem k V (1 ×), JV (4 ×), SV (1 ×) a k S (1 ×). Nasměrování lebky k SZ v hrobě 19 působilo značně nezvykle (tab. XIV:C; obr. 2:D), musíme však vzít v úvahu, že šlo zřejmě o samovolné posunutí a při původním uložení obličej směřoval patrně k V. Orientaci JZ—SV uvádí K. Tihelka na moravských pohřebištích jako druhou nejčastější hned po směru Z—V (Tihelka 1953, 241). Na nalezištích v Marefách a Oblekovicích se vyskytoval tento směr dokonce nejčastěji (Tihelka 1953, 242), stejně jako v Rebešovicích (Ondráček 1962, 64). Na mušovském pohřebišti nelze na základě pohlaví a věku vydělit žádné odchylky, které by se projevíly rozdílnou orientací nebo polohou.

Hrobová výbava

Běžnými nálezy v hrobech jsou keramika, bronzové předměty a ve 2 případech se objevily i kostěné nástroje. Nádoby nebo jejich fragmenty se vyskytly celkem ve 20 z 31 hodnotitelných hrobů (tj. 64,52 %), bez keramiky jich zůstalo 7 (tj. 22,58 %) a u 4 silně narušených (tj. 12,9 %) se k výskytu keramiky neže blíže vyjádřit. Nejčastěji se zjistily 3 exempláře (hroby 12, 17, 18, 23, 27, 28, 29). V dalších objektech se vyskytlo po jedné (3, 4, 5, 25, 30, 35), dvou (14, 20, 31) nebo čtyřech nádobách (8, 26). Ve dvou případech se našly pouze části jediné nádoby (7, 32).

Rozmístování keramiky v hrobech se neřídilo žádnými pravidly. Nejčastěji se keramika vyskytovala ve spodní části hrobu mezi nohami zemřelého a příčnou stěnou hrobu, kde bylo objeveno celkem 13 nádob (obr. 18), což představuje téměř polovinu keramiky nalezené v původním uložení. Dost často byly nádoby uloženy i před tělem pohřbeného a sice v 6 případech před obličejem a jednou před hrudí. Poměrně hojně jsme se s nimi setkali za tělem, z toho dvakrát za zády, jednou za pánví a třikrát za nohama. Pouze tři nádoby stály v prostoru mezi hlavou a čelnou stěnou hrobu. Uvedené rozmístění je samozřejmě silně ovlivněno porušením hrobů při vyloupení nebo při zemních pracích.

18. Rozložení keramiky v hrobech v Mušově.

V rozložení keramiky není patrný žádný systém a jednotlivé druhy nádob se vyskytly na různých místech. Pouze u menších tvarů (pohárky, osudíčka apod.) se zdá, že se častěji objevily před tělem pohřbených, zatímco větší nádoby se spíše nacházely za tělem pohřbeného nebo v prostoru mezi nohami a stěnou hrobu. Ve výbavě hrobů keramikou jsme nezjistili žádné rozdíly, které by byly dány rozdílným pohlavím nebo věkem.

Stejně neúplné jsou závěry vyplývající z rozboru bronzové industrie. Kovové předměty nebo jejich zlomky se našly v 15 z 31 hodnotitelných hrobů (tj. 48,39 %), zcela bez bronzové industrie bylo 12 hrobů (tj. 38,71 %) a další 4 byly z větší části zničeny těžbou (tj. 12,90 %), takže se k výskytu bronzové industrie nelze přesněji vyjádřit. Z uváděných 12 hrobů bez kovových milodarů patřilo 5 mezi vyloupené, takže lze předpokládat, že původní počet hrobů s bronzovým inventářem byl větší.

Umístění bronzové industrie je, na rozdíl od keramiky, silně závislé na funkci jednotlivých typů. V Rebešovicích pocházely ozdobné předměty většinou z ženských nebo dětských hrobů (*Ondráček 1962, 74*) a nálezy z Mušova tuto situaci potvrdily. Vlasové ozdoby, pokud neošlo při vyloupení k jejich přemístění, se vyskytovaly u lebky v ženských případně dětských hrobech. V nenarušených hrobech se objevovaly v sudém počtu; polovina ležela po pravé, druhá polovina po levé straně lebky. Obdobnou situaci známe i z jiných pohřebišť (*Chropovský 1960, 52, 98; Ondráček 1962, 76*).

Náhrdelníky a nákrčníky, jak naznačuje již samotný název, sloužily k ozdobě hrůla a tam se všechny také skutečně našly. Nákrčníky pocházejí z dětského hrobu 28 a ženského hrobu 31, zatímco náhrdelníky z bronzových korálek se vyskytly v dětském hrobě 18 a ženském hrobě 25. Naramky máme za spolehlivých okolností zachyceny v Mušově pouze v dětských hrobech, a sice na předloktích koster v hrobech 18 a 28. Další pár naramků borotického typu pochází rovněž z dětského hrobu 28; zae však sloužily jako nánožníky. Tato neobvyklá funkce je zcela pochopitelná, neboť jejich rozměry odpovídají velikosti nohou 3—4letého dítěte pohřbeného v tomto hrobě.

Spolehlivě se podařilo zachytit i výskyt jehlic ve 2 ženských a 1 dětském hrobě. V dětském hrobě 18 ležela jehlice na hrudi, v ženském hrobě 25 u brady a ve vykradeném ženském hrobě 14 přibližně v místě hrudi. Konečně ze zničeného ženského hrobu 3 pochází další jehlice.

Zbraně reprezentovaly na pohřebišti v Mušově 3 exempláře dýk. Jejich tradiční řazení mezi zbraně neodpovídá zcela skutečnosti a v Mušově mu odporuje i nález jedné dýky ve vykradeném ženském hrobě 26. Funkci tohoto předmětu jako zbraně vylučuje i jeho velikost, protože dosahuje délky pouhých 6,9 cm. Značně pravděpodobný se zdá názor, že dýky sloužily podle potřeby jako zbraně i jako pracovní nástroje. Ve prospěch druhé funkce svědčí i výrazné stopy broušení těchto předmětů, které někdy mohlo zapříčinit i jejich značné zkrácení (náznorným příkladem je právě dýka z hrobu 26). Výskyt dýk v ženských hrobech je v únětické kultuře poměrně běžný (*Chropovský 1960, 100; Ondráček 1962, 8; Wewerka 1982, 33*) a někdy jsou dokonce malé dýky považovány za ženský a větší exempláře za mužský milodar (*Wewerka 1982, 33*). Delší čepel ležela na hrudi muže v hrobě 23 a poslední exemplář s litou bronzovou rukojetí se našel u nohy dospělého jedince v hrobě 29.

Jiné bronzové předměty najdeme v hrobech v Mušově pouze ojediněle a velmi často v druhotném umístění, takže se jimi nebudeme zabývat.

Rakve

Dosti běžně se v Mušově vyskytovalo ukládání zemřelých do dřevěných pohřebních schránek. Nálezy rakví na pohřebištích lidu únětické kultury se ještě před nedávnou dobou pokládaly za poměrně vzácné. Za jeden z prvních známých dokladů můžeme považovat pohřební „truhlu“ z mohyly v Helmsdorfu v Německu (*Größler 1907*, 19, Taf. II:15) a v moravských poměrech z kmene vydlabaný sarkofág z hrobu v Telnici (*Pouлік 1943*, 70; *Schwabedissen 1943*, 74—76). Podrobně se touto problematikou zabývala *I. Pleinerová (1960)*, která poukázala na nové objevy z Března. Na Moravě upozornil na objevy rakví a pravděpodobnost jejich výskytu i v některých starších hrobech *K. Tihelka (1960a)*. Ve větší míře se je podařilo zachytit při výzkumu v Rebešovicích (*Neukvasil 1954*, 433), kde nejméně 62,5 % hrobů obsahovalo rakve (*Ondráček 1962*, 57). V poslední době se ukazuje, že pohřbívání v rakvích bylo v celé oblasti únětické kultury zcela běžným zvykem. Na Moravě přinesly nové výzkumy v Čejči (*Ondráček 1967a*), D. Věštonicích (*Měřínský 1980*, 108; tab. 15:2), V. Pavlovicích (*Stuchlíková — Stuchlík 1983*) a v Mušově další početné doklady o této pohřební zvyklosti. Nové příklady jejich výskytu známe i z okolních zemí, a to z Německa (*Müller 1977*), Polska (*Lasak 1982; táž 1982a; Pazda 1982*) a Rakouska (*Neugebauer — Gattringer 1982; Wewerka 1982*).

Na pohřebišti v Mušově se spolehlivě podařilo zachytit stopy rakví v 12 z celkového počtu 30 hodnotitelných hrobů, což představuje 40,0 %. Ve čtyřech případech sice nemáme dochovány žádné pozůstatky rakve, ale z nálezové situace vyplývá značná pravděpodobnost její existence. Neodborně vybraný hrob 11 měl ve dně vyhloubenou korytovitou prohlubeň. Obdobné úpravy dna hrobové jámy známe z Rebešovic (*Ondráček 1962*, 58) a Čejče (*Ondráček 1967a*, 306, obr. 5, 7), kde sloužily k pevnějšímu usazení rakví. Přítomnost hrobové schránky naznačuje rovněž způsob vyloupení hrobu 10. Druhotný zásah se směrem ke dnu výrazně kónicky zmenšoval (obr. 3:A), avšak lidské kosti se nacházely po celé ploše (obr. 10:D), což je podmíněno existencí dutého prostoru — rakve — v době vyloupení. Nápadné sustředění kostry i všech nálezů na poměrně malé ploše v rámci hrobů 23 (tab. XIV:D; obr. 10:C) a 28 (tab. XVI:B; obr. 11:A) silně připomíná situaci v hrobech 18 (obr. 8:D) a 25 (tab. XV:D; obr. 11:B), v nichž bylo nutno při ukládání zemřelého a jeho milodarů respektovat parametry pohřební truhly. Za těchto okolností by se podíl hrobů s rakvemi zvýšil na 53,3 %. Skutečný počet byl nepochybně ještě vyšší, poněvadž 4 hroby byly narušeny druhotnými zásahy a další 4 recentními zásahy do té míry, že k možnosti existence rakve se nelze vyjadřovat. Jednoznačných případů hrobů bez pohřební

schránky je pouze 6 (hroby 6, 15, 16, 19, 24, 31), tj. pouhých 20 % z 30 hodnocených hrobů. Častější výskyt rakví by odpovídal i poměrům na některých jiných pohřebištích. V Rebešovicích, které jsou chronologicky přibližně současné, uvádí J. Ondráček (1962, 57) 62,5 % hrobů s rakvemi; předpokládá však, že původní procento bylo ještě vyšší.

Rakve se v hrobech obvykle projevovaly hnědofialovými, tmavohnědými až sytými černými proužky hlinitého písku, který se výrazně odlišoval od čistého šterku (tab. XI:D; XV:A, B). Síla těchto proužků se většinou pohybovala mezi 2—4 cm. Na půdorysu měly rakve nejčastěji tvar pravidelného obdélníka o délce 90 až 195 cm a šířce 35 až 80 cm. V případě hrobu 4 s pohřbem 12—14letého dítěte nemáme jistotu o správném vypreparování rakve (obr. 2:C), takže nelze vyloučit, že její původní délka přesahovala 90 cm. Svědčil by pro to i hrob 18, v němž pohřbené 9—10leté dítě mělo rakev dlouhou 140 cm (obr. 8:D).

Rakev z hrobu 27 měla všechny 4 rohy podélně protažené, takže tvořily jakési výčnělky (obr. 12:A; tab. XV:B). V méně zřetelné podobě se obdobné výčnělky objevily i na zachované části truhly v hrobě 7 (obr. 2:B). Podobné výčnělky známe z dalších pohřebišť (Müller 1977, Abb. 2; Pazda 1982, Ryc. 23B). Jsou obvykle interpretovány jako držadla k uchopení rakve při jejím přenášení (Pleinerová 1960, 20, Ondráček 1962, 58), ačkoliv někdy nelze vyloučit ani možnost, že jde o zborcení čelných stěn rakví (Ondráček 1962, 58). Pravidelný tvar výčnělků u mušovských exemplářů a skutečnost, že se zachovaly pouze v horní části rakve, nás opravuje uvažovat o jejich využití ve funkci držadel. Pokud stav dochování dovolil podrobnější pozorování, ukázalo se, že rakve měly na řezu zhruba polokulovitý tvar (obr. 5:B; 8:D; 14:D; 16:D) a byly patrně vydlabány z kamene velkých stromů. Podle paleobotanických posudků E. Opravila šlo ve většině případů o duby.

Pro zacoblení dna svědčí i drobný kámen, který se v hrobě 18 našel pod rakví. Sloužil zřejmě k podepření labilní schránky. Uložení kamenů po obou delších stranách rakve známe rovněž z Rebešovic (Ondráček 1962, 61), z Března u Loun (Pleinerová 1960, 21) a z Wahlitz (Voigt T 1955) a ze Singenu (Kimmig 1958, 109, Abb. 2,3) v Německu. Čelné stěny rakví byly svislé i šikmé. Bohužel, ani v jednom případě se na pohřebišti v Mušově nepodařilo zachytit stopy po překrývání schránek víky, jaké známe např. z Rebešovic (Ondráček 1962, obr. 8:1b; 9; 34:2; 35:1) a V. Pavlovic. Vysvětlení můžeme hledat v nepříznivých terénních podmínkách.

Na další úpravy pohřebních schránek upozornil nález jílu v hrobě 32. Na několika místech se v rakvi našla vrstva jílu, který zřejmě sloužil k vymazání dna. V Rebešovicích, kde byl jíl rovněž zjištěn v celé řadě případů, se používal ke spojování víka s rakví (Ondráček 1962, 58). Způsob použití jílu v Rebešovicích a Mušově nám zřejmě umožňuje vysvětlit K. Tihelkou uváděné „hliněné rakve“ (Tihelka 1960, 748—749) a snad i vymazání oblého dna v dětském hrobě ve V. Grobu (Chropovský 1960, 93).

Z výše uvedených čísel vyplývá, že ukládání zemřelých do pohřebních schránek bylo v únětické kultuře jevem zcela běžným. Ačkoliv podíl hrobů s rakvemi byl pravděpodobně původně větší, nepohřbívalo se tímto způsobem všechno obyvatelstvo. Z 6 hrobů bez rakví neobsahovaly 3 žádné nádoby (15, 16, 19), přestože zůstaly neporušeny. Ve dvou dalších se sice rovněž nenašly žádné nálezy, ale jeden z nich v podstatě zničila těžba ve šterkovně (24) a druhý značně narušil zásah lupičů (6), takže otázka jejich výbavy zůstává sporná. Z těchto 6 objektů pouze hrob 31 měl ve výbavě 2 nádoby a 3 bronzové předměty. Na jistou odlišnost ukazuje i jejich zahloubení. Průměrná hloubka hrobů s rakvemi činila na pohřebišti v Mušově 200 cm, hrobů bez rakví pouze 111 cm (pro srovnání dodejme, že celková průměrná hloubka činila 145 cm). Bez významu není ani častější výskyt rakví v hrobech dospělých. Z celkového počtu 30 hodnotitelných hrobů jich patřilo 21 dospělým jedincům: z nich se v 9 spolehlivě nacházela rakev (42,86 %), ve 4 pravděpodobně (19,05 %) a 8 zůstalo bez rakve (38,01 %). Z 9 dětských hrobů se objevily rakve spolehlivě ve 3 případech (33,3 %) a v 6 se nezjistily (66,6 %).

Vykrádání hrobů

Mimořádnou pozornost si při výzkumu pohřebišť ze starší doby bronzové vyžaduje problém častého vylupování hrobů. V Mušově zcela neporušeny zůstaly pouze hroby 15, 16, 18, 19, 22, 23, 25, 28, 31 a 32, tj. 33,3 %. U hrobů 5, 11, 21, 24 a 30 (16,66 %) došlo k tak výraznému recentnímu porušení, že se k otázce vykrádání nelze blíže vyjádřit. Všechny zbývající hroby vykazují více či méně jasné stopy po druhotných zásazích. Z celkového počtu 30 alespoň do jisté míry hodnotitelných hrobů jich bylo 15 vykradených, což představuje 50 %, zatímco úplně nenarušených zůstalo pouze 10, tedy 33,3 %. Ve srovnání s jinými pohřebišti únětické kultury se zdá podíl nevylopujících hrobů v Mušově poněkud vyšší. Bohužel nemáme doposud ze starší doby bronzové podrobně zveřejněno dostatečné množství větších pohřebišť, ale i tak můžeme konstatovat, že na pohřebišti ve Velkých Pavlovicích (Stuchlíková — Stuchlík 1983) bylo druhotně otevřeno 70 % hrobů, ve Velkém Grobu 70,31 % (Chropovský 1960, 101), v Branči 73,9 % (Vladár 1973, 182) a v Rebešovicích dokonce 80 % (Ondráček 1962, 65). Velmi často se s tímto jevem setkáváme i v oblasti hurbanovského typu. Podle stručných náleзовých zpráv z pohřebišť v Hurbanově, publikovaných A. Točíkem (1979), lze přibližný počet vykradených hrobů stanovit na 80 %.

Sekundární zásah do hrobu bylo možno ve většině případů zcela spolehlivě rozeznat již v samotném zásypu. U nenarušených hrobů jej tvořil šterk jen zcela minimálně promíchaný drobnými hrudkami černé humusovité hlíny, zatímco výplň druhotných zásahů se skládala ze šterku silně promíchaného černou humusovitou hlínou. Vedle toho se v něm

nacházely i jednotlivé kosti pohřbených jedinců nebo jejich zlomky, někdy i mlodary nebo jejich fragmenty a dále zvířecí kosti, střepy z neolitu, eneolitu a doby bronzové a rovněž štípaná a broušená industrie. Jen v případech hrobů 14 a 17, které byly mělké a navíc porušené bu dozorem, se vyloupení dalo rozeznat až na základě nálezkové situace na dně (tab. IX:A; obr. 9:B, C).

Druhotné zásahy se na půdorysu obvykle jevily jako kruhové nebo oválné hlinito-šterkovité skvrny o průměru 90 až 130 cm (tab. X:B; obr. 7; 8:A; 12:C). Směrem ke dnu se stěny šachty většinou nepravidelně kónicky sbíhaly. Teprve těsně nade dnem se zásahy zvětšovaly a rozprostíraly se na větší ploše, což umožňoval dutý prostor v okolí pohřbeného těla. Názorným příkladem je hrob 10, jehož sekundárně otevřená část měla tvar komolého kužele o horním průměru 125 cm (obr. 3:A). Ve spodní části se průměr šachty zmenšil na pouhých 40 cm, avšak kostra na dně byla celá rozházená, snad kromě chodidel, která patrně zůstala v původním uložení (tab. XIV:B; obr. 10:D). Je to vysvětlitelné pouze existencí rakve s víkem, která umožňovala proraženým otvorem zcela volný pohyb v tomto dutém prostoru. Obdobný způsob vykrádání hrobů se využíval v celé řadě starobronzových kultur (Coies — Harding 1979, 314, Fig. 113).

Mírně odlišné jsou zásypy hrobových jam s velkou hloubkou (např. 8, 9, 29), u nichž je v horní části vybrána celá plocha hrobové jámy, poněvadž krátce po pohřbu byl zásyp stále ještě sytký a musel se tedy vybrat větší prostor, aby nedošlo ke zřícení stěn a k zasypání lupičů. V hrobě 9 zasahuje sekundární otevření celou hrobovou jámu až do hloubky 105 cm (obr. 6), v hrobě 8 do hloubky 115 cm (obr. 4:B) a konečně v hrobě 29 dokonce až do hloubky 140 cm (obr. 15). Od uvedených hloubek se nálezková situace podobala výše uvedeným případům.

Hrob 29 svými parametry představuje zcela unikátní záležitost. Výpň hrobové jámy tvořila až do hloubky 140 cm černá humusovitá hlína se šterkem, v níž se nacházelo množství kamenů od drobných kamínků až po bařavy o váze 100 i více kilogramů (obr. 13:A). Od této hloubky se černá hlína objevovala jen ve vykradené části hrobu, kdežto neporušenou část vypňoval čistý šterk s velkým množstvím kamenů (tab. XII; XIII; obr. 13:B, C, D). Důležitý je fakt, že tato část obsahovala kamenů podstatně více než šachta. V původním zásypu bylo velké množství kamenů, které musely být při hloubení šachty vytaženy na povrch. Při následovném samovolném zaplňování otevřeného hrobu se zpět dostala pouze část kamenů a další zůstaly na povrchu.

Zvláště závažná je skutečnost, že v některých případech směřoval druhotný zásah pouze na horní část těla pohřbeného (hroby 6, 7, 8, 9, 12, 13), takže nohy zůstaly v původním anatomickém uložení (tab. VIII:A; XIV:A; obr. 2:A, B; 4:A; 5:B; 8:B, C). V jiných případech byl zasazen celý hrob a v původní poloze zůstaly pouze jednotlivé kosti (hroby 10, 27, 29) nebo vůbec nic (hroby 14, 17, 20, 26). Ani jednou se nestalo, aby byla přemístěna spodní část těla a horní zůstala neporuše-

na, jak se zjistilo v jednom případě v Rebešovicích (*Ondráček 1962*, 65) a Branči (*Vladár 1973*, 182). Všechny druhotné zásahy plně respektovaly tvar hrobové jámy. Jedinou výjimku představuje hrob 10, kde horní část šachty poněkud přesahovala okraj a zasahovala nepatrně až do sousedního hrobu 25 (tab. X:B; obr. 7).

Důležitým faktorem je u těchto hrobů bohatství nálezů. Tři z nich (6, 9, 10) neobsahovaly žádný milodar, další tři (7, 12, 27) pouze keramiku, přičemž ve dvou případech ležely nádoby v neporušené části (obr. 8:C; 12:B). Ve čtyřech hrobech (8, 14, 17, 20) se našly vedle keramiky pouze drobné zlomky jednoho nebo dvou bronzových předmětů, které zřejmě ušly pozornosti lupičů. V hrobě 13 šlo o poškozenou cyperskou jehlici, v hrobě 26 zůstala opomenuta krátká bronzová dýčka a v hrobě 29 se zjistila dýka s litou bronzovou rukojetí. Cena tohoto nálezu spočívá především v tom, že jde o první exemplář tohoto druhu na Moravě a o první hrobový nález v celém Československu. Vzhledem k velikosti a hloubce hrobu a jeho stavební úpravě lze předpokládat, že zde máme před sebou pohřeb významné osobnosti, jejíž původní hrobová výbava musela být velmi bohatá. Lupiči zřejmě získali předměty značné hodnoty, a proto přehlédli i takový nález, který navíc ležel v méně exponovaném místě. Jedinou výjimku představuje hrob 4 se 4 bronzovými předměty, jimiž však byly více či méně poškozené náušnice, z nichž 2 se zachovaly pouze v drobných zlomcích.

V několika hrobech se našly 4 (hroby 8, 26) nebo 3 nádoby (hroby 12, 17, 27, 29) a ve většině zbývajících po 1 nebo 2 kusech. Mnohé z nich zůstaly zcela nepoškozené a některé se svým opracováním a výzdobou řadí mezi nejhonosnější nádoby únětické kultury (např. klasický koflík z hrobu 8). V hrobech 26 a 29 byly zjištěny nádoby dokonce až v zásypu druhotného zásahu, což znamená, že je lupiči museli z hrobu vyhodit a do zásypu se dostaly znovu až později. Jednoznačně z toho vyplývá, že keramika naprosto nepatřila do zájmové sféry pravěkých zlodějí. Uložení v zemi se snad funkční vlastnosti natolik změnily, že pro praktické použití již tyto nádoby nepřipadaly v úvahu. Mnohem pravděpodobnější se však zdá vysvětlení, že hodnota keramiky nebyla tak vysoká, aby pro lupiče mělo smysl se s ní zatěžovat, zvláště pokud se již vyráběly nové tvary. O zaměření lupičů na bronzové a případně zlaté předměty svědčí minimální výskyt kovových předmětů ve vykradených hrobech, kde jsou obvykle zastoupeny pouze drobnými zlomky, a v neposlední řadě i ne jeden nález měděnkou zeleně zbarvených lidských kostí. S obdobnými závěry jsme se mohli setkat při publikaci dalších únětických pohřebišť s vyloupenými hroby (*Ondráček 1962*, 68; *Chropovský 1960*, 57, 102).

Ze zorného úhlu vylupování hrobů se nyní podívejme i na 10 jednoznačně neporušených hrobů. Tři z nich (15, 19, 22), které navíc patří k nejméně zahloubeným (60, 75 a 90 cm), neobsahovaly žádné milodary ani stopy po rakvích. Je to v souladu s pozorováním *B. Chropovského* (1960, 102) ve V. Grobu, kde hroby chudě vybavené nebo zcela bez

milodarů zůstaly nevykradené. Poněkud jiná je situace u hrobu 32, který hloubkou 255 cm patřil mezi nejhlubší, zemřelý spočíval v rakvi, ovšem milodary představovalo pouze dno větší nádoby. Zbývajících 6 nevykradených hrobů (16, 18, 23, 25, 28, 35) svou výbavou odpovídá běžným únětickým zvyklostem. Hrob 25 zůstal nepovšimnutý jen díky náhodě: při otvírání sousedního hrobu 10 došlo k jeho překrytí hlinou a později se na něj patrně zapomnělo (tab. X:B; obr. 7).

Vylupování hrobů v oblasti únětické kultury je jev velmi častý. Jako jeden z prvních na to upozornil J. Skutil při zveřejnění výsledků výzkumu pohřebiště ve Šlapanicích (*Skutil 1941*, 146). Podrobněji se problémem vylupování zabýval J. Král, který vyslovil domněnku, že za vyloupené pohřby lze v Čechách a na Moravě považovat i ty, v nichž mrtví byli údajně uloženi v sedící poloze (*Král 1956*, 153). K rozrušení únětických hrobů v Rebešovicích došlo podle J. Krále současně s vyloupením pohřebiště z období stěhování národů (*Král 1956*, 153). J. Nekvasil rovněž odmítl možnost jejich vykrádání v únětickém období (*Nekvasil 1954*, 435). Porušení hrobů v Rybníkách a Braníšovicích vysvětlovali M. Šolle (1950, 214) a B. Dostál (1958, 13) rituálními důvody, souvisejícími s koncem únětické kultury. B. Chropovský předpokládá sekundární otvírání s úmyslem zmocnit se cenných předmětů ještě ve starší době bronzové (*Chropovský 1960*, 58, 102). Několikrát se touto problematikou zabýval i J. Ondráček, podle něhož došlo k vylupování hrobů ve Vyškově a patrně i na některých dalších pohřebištích již v mladší fázi únětické kultury. Souviselo to s hlubokými hospodářsko-sociálními změnami v tomto období, které se zřetelně projeví mj. uvolněním přísných rituálních zvyklostí (*Ondráček 1960*, 29). Na pohřebišti v Rebešovicích byly zjištěny některé další faktory (rozdílnost zachování hrobových schránek, způsob dislokace kostí, zelené zbarvení kostí od patiny aj.), které nasvědčují tomu, že k vyloupení došlo v některých případech krátce po pohřbu (*Ondráček 1962*, 65–68).

Důležité poznatky k řešení tohoto problému nám poskytl i výzkum v Mušově. V hrobech 4, 8, 9, 12, 13 a 27 nedošlo při druhotném otevření prakticky k narušení rakve. Její poškození máme naopak v místě druhotného zásahu zachyceno v hrobech 7 a 29; v druhém případě však nelze vyloučit pohyb kamenného závalu. S úplným zničením předpokládané rakve lze počítat u hrobu 10. Podle stupně zachovalosti hrobové schránky by se zdálo, že v hrobech 4, 8, 9, 12, 13 a 27 došlo k vyloupení v době, kdy rakev držela pohromadě, tedy poměrně krátce po pohřbu. Naopak hroby 7, 10 a 29 by naznačovaly narušení až po částečném nebo úplném zetlení truhly. Na nepřítliš velký časový rozdíl mezi pohřbem a vyloupením ukazují i ty hroby, kde kostra nebo její část byla sice dislokována, ale některé kosti držely dosud při sobě, protože kloubní vazivo nebylo zetlené (hroby 4, 8, 26).

Na pohřebišti v Mušově nalézáme obdobnou situaci jako na řadě jiných lokalit ze starší doby bronzové. V zásypu hrobových jam se našel keramický materiál starší než pohřebiště (neolit, eneolit) a dále

střeby datované do únětické kultury nebo obecně do doby bronzové. Ani jednou se v druhotných zásypech nenašly nálezy velatické kultury nebo i mladší, ačkoliv z lokality jsou známy pozůstatky velatického, laténského a římského sídliště. Z toho vyplývá, že vykrádání hrobů se muselo uskutečnit v závěru starší doby bronzové, tj. v úněticko-věteřovském nebo ve věteřovském období. Dokazuje to znalost pohřebních zvyklostí, kterou musíme nutně u lupičů předpokládat. Těžkosti jim pravděpodobně nečinil výběr místa pro sekundární zásah, poněvadž hroby musely mít na povrchu nějaké označení (*Chropovský 1960*, 39, 91; *Ondráček 1962*, 62), neboť zcela výjimečně docházelo k vzájemnému porušování únětických hrobů. V Mušově lupičům značně usnadnila situaci i v podstatě shodná orientace všech pohřbených. Na dokonalou znalost pohřebních zvyklostí ukazuje i existence nevykračených chudých hrobů. V tomto jevu přirozeně nemusíme spatřovat doklady přímé znalosti zemřelých osob, poněvadž nelze vyloučit, že bohatství nebo chudobu pohřbených se dalo určit podle způsobu povrchového označení.

Výbava hrobů 7, 20 a 32, obsahujících pouze terza nádob spíše sídlištního charakteru, svědčí o pozvolném rozpadu starých rituálních zvyklostí a o vzniku nových, které se zcela uplatnily v následujícím období věteřovské skupiny. Zatím nedokážeme spolehlivě posoudit přesnou dobu vylupování. Otázkou zůstává, zda otvírání hrobů za účelem vyzvednutí cenných kovových předmětů bylo skutkem lidí únětické kultury, kteří pohřebiště používali, nebo až příslušníků věteřovské skupiny, jak pro to máme doklady z pohřebiště ve Velkých Pavlovicích (*Stuchlíková — Stuchlík 1953*).

III. Rozbor materiálu

Z 35 hrobů únětického pohřebiště v Mušově pochází celkem 101 předmětů. Připojíme-li ještě ojedinělé a nejisté nálezy, zvýší se jejich celkový počet na 103 exemplářů; 49 z nich, včetně jednoho přeslenu, připadá na keramiku, 57 na bronzové předměty a 2 na kostěné nástroje. Tato čísla jsou ovšem značně zkreslena, protože celá řada hrobů byla vykradena nebo porušena těžbou. Při procentuálním vyjádření představuje keramika 45,79 %, bronzová industrie 52,34 % a kostěné předměty 1,87 % všech nalezených předmětů. Vedle toho se v zásypech hrobů objevilo ještě značné množství střepového materiálu, štípané a broušené kamenné industrie a zvířecích kostí. Jejich stručnému zhodnocení bude věnována krátká pasáž v závěru této kapitoly.

Keramika

Keramika tvoří téměř polovinu všech nálezů z pohřebiště únětické kultury v Mušově. Většinou je vyrobena z jemné hlíny jen nepatrně promíšené drobnými zrny písku. Výjimkou jsou jen některé větší nádoby, jejichž výskyt na pohřebišti není ovšem běžný. Povrch nádob je obvykle vyhlazený až vyleštěný, méně často je jemně drsný. Barva keramiky je nejčastěji hnědočerná, jen vzácně se objeví hnědé, černé nebo šedé zbarvení. Ze 49 keramických předmětů připadá 16 na mísy a misky, 8 na hrnky, 5 na koflíky a na pohárky, 4 na osudíčka, 3 na hrnce, 2 na džbánky, 1 na amforku, zásobnici a na přeslen a poslední 3 na blíže neurčitelné, částečně zachované nádoby.

Mísy

Nejpočetněji zastoupeným keramickým tvarem na pohřebišti v Mušově jsou mísy, které tvořily 32,66 % veškeré keramiky. Podle profilu okraje je lze rozdělit do čtyř základních typů. Nejčastěji zastoupené jsou neprofilované mísy, ale i mezi nimi můžeme vyčlenit několik variant. Nejběžnější jsou mísy kónického tvaru s odsazeným dnem, které pocházejí z hrobů 1 (obr. 19:7) a 23 (tab. IV:3; obr. 27:21) nebo s neodsazeným dnem, nalezené v hrobech 3 (tab. II:6; obr. 19:5), 8 (tab. I:3; obr. 25:8), 26 (tab. IV:10; obr. 29:13) a 28 (tab. III:1; obr. 31:3). V západních oblastech únětické kultury jsou neprofilované tvary jednoznačně nejčastějším typem mís (např. *Moucha* 1963, Abb. 2:2, 4, 6; 12:4, 10, 11;

19:1—3, 16; *Pleinerová 1966*, obr. 10:2, 4, 5; 16:3, 8; 29:6, 7; 64:3, 5, 8, 9, 11). Na Moravě se na sídlišťích objevují podstatně méně často než ostatní druhy misek (*Stuchlík 1972*, 79, 80; *týž 1981a*, 21), ovšem na pohřebišťích je jejich zastoupení poněkud četnější (*Tihelka 1953*, 257). Známe je již z protoúnětické kultury (*Ondráček 1967*, 403, obr. 15:9; 17:2), ale setkáme se s nimi ještě ve věteřovské skupině (*Tihelka 1960*, 50, 52). Vzhledem k svému dlouhodobému výskytu nejsou využitelné pro bližší datování. Výjimkou by mohly být pouze exempláře z hrobů 8 a 28 (obr. 25:8; 31:8), které mají poněkud zesílený okraj. Ve výraznějším provedení je toto rozšíření typické pro věteřovskou skupinu (*Tihelka 1960*, 50), ale vzácně se mohou takto upravené okraje vyskytnout i na mladoúnětických pohřebišťích (*Scheibenreiter 1958*, Abb. 2:3; 5:7; *týž 1959*, Abb. 6:2; 8:5; 10:4).

Běžně se vyskytují i lehce esovitě profilované mísy — srov. např. hrob 27 (tab. IV:7; obr. 30:1). Poněkud neobvyklé je naopak slabé zatažení okraje u mísy z hrobu 18 (tab. III:9; obr. 27:12). Úprava okraje je v tomto případě dosti nevýrazná, jde spíše o výrobní nepřesnost než o typologický záměr.

Druhým nejčastějším typem jsou mísy s prohnutým hrdlem, u nichž se dají rozlišit 2 varianty. Na moravských únětických sídlišťích jsou vůbec nejpoužívanějším tvarem mís (*Stuchlík 1972*, 77; *týž 1981a*, 21), na pohřebišťích je jejich zastoupení zřetelně slabší. Převažují, stejně jako další profilované tvary, v moravsko-rakouské větvi únětické kultury, zatímco v západních oblastech je jejich výskyt řidší (*Stuchlík 1972*, 77—79).

Jednu variantu představují exempláře s vysokým hrdlem překlenujícím páskovým uchem a odsazeným, mírně vyklenutým tělem, které pocházejí z hrobů 17 (tab. II:7; obr. 28:9) a 30 (tab. III:10; obr. 29:10). Setkáme se s nimi sice i na starších únětických lokalitách (*Stuchlík 1972*, 77), ale početnější jsou v mladoúnětickém období (*Stuchlík 1972*, tab. 41:2, 8; *týž 1980c*, 18, obr. 19:6). Ke stejné variantě můžeme přiřadit i velkou mísu se 3 uchy na hrdle z ojedinělého nálezu (obr. 32:11), ačkoliv se mezi ostatním materiálem z pohřebišťe vyjímá jako cizí element. Obdobné, většinou však hlubší tvary se zdrsněným povrchem patří mezi běžný inventář únětických (*Tihelka — Hank 1949*, obr. 5:d; 9:b; *Stuchlík 1972*, 78 tab. 57:7; 73:7; 74:5; 78:6) i věteřovských sídlišť (*Tihelka 1960*, 52, obr. 10:5, 8).

Druhou variantu tvoří mísy s prohnutým hrdlem, plynule přecházejícím v oblou stěnu. Nezdobený exemplář z hrobu 29 (tab. II:2; obr. 30:7) představuje poměrně běžný nález (*Tihelka 1953*, obr. 11:6; *Procházka — Chleborád — Kalousek 1927*, obr. 35:1; *Stuchlík 1972*, tab. 72:7; 83:3). Častější jsou obdobné tvary s uchem, jehož existenci nelze spolehlivě vyloučit ani u naší nádoby, poněvadž se zachovala pouze z poloviny. Druhá mísa z hrobu 12 (tab. III:12; obr. 26:2) má téměř stejnou profilaci, ale odlišuje se drobným výčnělkem pod hrdlem, poměrně značnou velikostí a zejména opracováním povrchu. Ten je zdoben rý-

hováním, které je na větší ploše svislé, postupně se sešikmuje, takže se v jednom místě i překrývá. V únětické kultuře je tato výzdoba zcela neobvyklá a těžko pro ni hledáme obdobu. Zajímavé však je, že přímo na mušovské nekropoli se obdobný motiv objevil ještě jednou, a sice na drobném hrníčku z hrobu 28 (tab. III:3; 31:9), který patří rovněž mezi nejmladší na lokalitě. S rytou výzdobou zpracovanou křížovým způsobem jsme se setkali i na těle džbánku z Mikulova (*Stuchlíková 1984*, tab. 13:1), jehož doprovodný inventář dovoluje uvažovat o zařazení do pozdní fáze únětické kultury. Pro úplnost je nutno podotknout, že křížové rýhování je nejčastějším výzdobným prvkem na věteřovských dozách (*Tihelka 1960*, obr. 17:5; 19:5; 20:5; 24:11). Nádoby zdobené svislým rýhováním se občas objevují v typu Unterwölbling — známe je např. z Gemeinlebarnu (*Szombathy 1929*, Taf. 4:15; 7:10; 11:12). Většina hrobů z této lokality, kde se pohřbívalo v průběhu dosti dlouhého období, náleží do stupně BA₂, kam můžeme zařadit nejméně jednu ze svislé rýhovaných nádob (*Szombathy 1929*, Taf. 4:15). Mušovská mísa se svou velikostí a zpracováním značně liší od běžné hrobové keramiky, mnohem blíže má k sídlištní keramice. Tento rys ještě podtrhuje její společný výskyt s větším hrcem a prototypem soudkovitého hrnku (tab. III:11, 13; obr. 26:3, 4).

Další dva typy jsou v Mušově zastoupeny po jednom exempláři. Miska s rýhou pod okrajem přerušenou 3 výčnělky se našla v hrobě 8 (tab. I:1; obr. 25:9) a mísa se žlábkem pod okrajem přerušeným 3 výčnělky pochází z hrobu 26 (tab. IV:12; obr. 29:15). Mísy s 1—3 rýhami pod okrajem jsou typické pro moravsko-rakouskou skupinu únětické kultury (*Stuchlík 1981a*, 20—21; *Janecek 1960*, Abb. 2:1; *Schreiberreiter 1958*, 81) a mimo tuto oblast nalezneme pouze několik málo kusů v Čechách (*Pleinerová 1966*, 416, obr. 46:1; *Kudrnáč 1955*, 590, obr. 258). V menší míře se objevují ještě ve věteřovské skupině (*Stuchlíková 1984*, 87). Vzhledem k dlouhodobému výskytu nejsou vhodné pro bližší datování. Mísy se žlábkem pod okrajem jsou stejně jako předchozí typ rozšířeny pouze na Moravě (*Stuchlík 1981a*, 21) a v Rakousku, kde se kromě únětické kultury (*Berg 1957*, Abb. 2:2, 3) objevují ve velmi podobné formě i v typu Unterwölbling (*Kaiser 1962*, Abb. 4:1, 2; 19:1; 20:1; 26; 27; *Lippert 1964*, Abb. VI:2; XIII:6; XVI:2). Ojedinele se tato miska vyskytla v Maďarsku v prostředí kisapostagské kultury (*Torma 1972*, Taf. 4:9). Stejně jako většina ostatních misek se ani tento typ nehodí pro přesnější datování.

H r n k y

Hrnky jsou druhým nejpočetnějším keramickým tvarem (16,33 %). Vytvářejí celou škálu typů, z nichž pro únětickou kulturu jsou zvláště typické hrnky s uchem na spodní části vysokého prohnutého hrdla, které je odděleno hranou od nízkého širokého těla. Dva téměř stejné nezdo-

bené exempláře se objevily v hrobě 27 (tab. IV:6, 8; obr. 30:2, 3). Velmi podobnou profilací má i poněkud vyšší hrnek z hrobu 2 s výzdobou 3 horizontálních rýh na hraně oddělující hrdlo a svislých třásní proti uchu a po jeho stranách (tab. I:7; obr. 19:8). Poněkud nižší hrnek z hrobu 29 (tab. II:3; obr. 30:6) je zdoben linií vpichů na rozhraní hrdla a těla lemovaných rýhami, od nichž jsou spuštěny trojice svislých a šikmých rýh. Tyto hrnky se vyskytují na Moravě, v Rakousku (*Scheibenreiter 1958*, 80—81, Abb. 1; 5:6; 10:1; 18; 23:2) a v Čechách (*Pleinerová 1966*, obr. 22:1; 26:5; 42:5, 7; 50:7), zatímco v Polsku a Německu jsou častější obdobné, ale na výduti lomené tvary (*Neumann 1929*, Taf. 6; *Sarnowská 1969*, ryc. 2). Hrnky ze staršího období bývají vyšší a mají plynulý esovitý profil. Jejich tvar se však postupně mění a v mladším období převažují nízké široké formy s výrazně členěným tělem (*Ondráček 1964*, 190, 197, 205). Nezdobené nádoby z hrobu 27 (tab. IV:6, 8; obr. 30:2, 3) mají delší frekvenci výskytu, takže se s nimi můžeme setkat na nalezištích staršího (*Tihelka — Hank 1949*, obr. 9:d) i mladšího období (*Ondráček 1962*, obr. 49:9). S nižšími širšími tvary se sice můžeme v menší míře setkat již i ve starším úseku únětické kultury (*Červinka 1926*, obr. 23:3; 25:4), ale běžnými se stávají až v mladším období (*Ondráček 1962*, obr. 53:8; *Stuchlík 1972*, 85, 86; tab. 37:7; 42:18; *Podborský 1964*, obr. 10:8; *Scheibenreiter 1958*, Abb. 1:5; *týž 1959*, Abb. 5:4), kdy jsou mnohdy zdobené (tab. II:3; obr. 30:6), nejčastěji svislými třásněmi doplněnými rytými obloučky (*Procházka — Chleborád — Kalousek 1927*, obr. 43:2; *Chleborád 1928*, tab. I:1). Velmi hojně se tyto, často i stejně zdobené, nádoby vyskytují rovněž v hurbanovském typu (*Dušek 1969*, Taf. III:10; IV:1; V:1, 2, 11; VII:3, 4; VIII:1). Ačkoliv K. Tihelka uvažoval o jejich výskytu i ve věteřovské skupině (*Tihelka 1950*, 36), zdá se, že únětickou kulturu přežily pouze značně nízké, široké tvary (*Stuchlíková 1984*, 111).

S jistou pravděpodobností můžeme k hrnkům přiřadit i dvě fragmentárně zachované nádoby z hrobů 14 (tab. IV:5; obr. 26:7) a 26 (tab. IV:11; obr. 29:11); tím by se podíl hrnků na mušovském pohřebišti zvýšil na 20,41 %. Podle profilu můžeme zachovanou část nádoby z hrobu 14 zařadit k nízkým širokým hrnkům. Přesnější klasifikace zlomku z hrobu 26 není možná.

Z obvyklého stylu únětické keramiky výrazně vybočuje soudkovitý hrnek s horizontálním uchem z hrobu 12 (tab. III:13; obr. 26:3), který již při zběžném pohledu silně připomíná soudkovité hrnky věteřovské skupiny, od nichž se odlišuje pouze horizontálním nasazením ucha. Odpovídající analogie se shodně položeným uchem najdeme však na několika dalších mladoúnětických lokalitách. Téměř stejný exemplář doprovázel v Rebešovicích v hrobě 300 jehlici se šavlovitě zahnutou jehlou a hlavicí svinutou v očko (*Ondráček 1962*, 54, 70; obr. 54:3) a v hrobě VI z Horních Věstonic se vyskytl společně s mnohonásobně svinutou vlasovou ozdobou a zlomky dalších 3 záušnic (*Tichý*, NZ v archivu AÚ ČSAV Brno, č. j. 545/59). Velmi podobný je i tvar ze souboru 7 nádob

a bronzové dýčky z Mikulova (*Stuchlíková 1984*, 42, tab. 13:4). Bohatou výzdobou horizontálních a vertikálních linií doplněných svislou klikatkou se od zmíněných hrnků odlišuje nádobka z pohřebiště ve Vedrovicích (*Ondráček 1962*, 70). Další tvar s masivním horizontálním uchem z mladoúnětických hrobů v Letonicích se stavbou těla již částečně blíží třídě misek (*Chleborád 1928*, tab. V:12). Z Čech známe ještě vzdálenou obdobu z klasických únětických hrobů ve Slatině u Kralup (*Spurný 1952*, 327, obr. 175), která má rovněž velmi blízko k miskám. Pro datování tohoto tvaru je důležitý i nález ze sídliště v Großweikersdorfu v Dolním Rakousku, datovaný *J. W. Neugebauerem (1975*, 31, Taf. 19:12) do klasické fáze věteřovské skupiny. Bohužel moravské analogie našeho hrnku pocházejí z vykradených hrobů (Horní Věstonice, Rebešovice), nebo jde o předměty s nejistými náleзовými okolnostmi (Vedrovice, Mikulov), takže jejich použitelnost pro datování je sporná. Na každé z těchto lokalit se však objevily prvky, které je možno dávat do souvislosti s pozdním obdobím únětické kultury. Mezi ně patří např. nízké mísy s horizontálními uchy (Horní Věstonice, Mikulov) a drobné bezuché amforky (Rebešovice). Horizontální nasazení ucha se poměrně často vyskytuje ve starším období únětické kultury (*Ondráček 1967*, 394, obr. 27:12; *Stuchlík 1981a*, 24) a znovu se objevuje až v jejím závěru na hrncích a mísách. Keramiku s horizontálními uchy známe i z prostředí věteřovské skupiny (*Stuchlíková 1984*, tab. 31:7; 42:29; 75:11–13).

V soudkovitých hrncích s horizontálními uchy z pozdní fáze únětické kultury můžeme hledat předchůdce typických věteřovských tvarů. Na procesu formování věteřovských forem se zřejmě podílely i kónické varianty s vertikálním nasazením ucha (*Stuchlíková 1984*, 43–44), které jsou dosti četné i u hurbanovského typu (*Dušek 1969*, Taf. III:12; IX:2; *Točík 1979*, Taf. LXXXV:2; XCVII:2). Výskyt soudkovitých hrnků v některých únětických hrobech ukazuje na značnou vospělost těchto celků a umožňuje jejich datování do poklasické fáze únětické kultury.

Zcela nezvykle působí ve zpracovaném souboru keramiky nízký hrnek z hrobu 28 se svisle rýhovaným tělem a s uchem přes hrdlo (tab. III:3; obr. 31:9). Po tvarové stránce sice nevybočuje z rámce běžných typů (*Ondráček 1962*, obr. 47:3; *Moucha 1961*, Taf. XVIII:1), ale jeho výzdoba je stylu únětické keramiky naprosto cizí. S podobným motivem jsme se již jednou setkali na míse z hrobu 12 (tab. III:12; obr. 26:2). Stejněho druhu je i rýhování spodní části nádob na pohřebištích typu Unterwöbling, kde je taková úprava povrchu mnohem častější (*Szombathy 1929*, Taf. 4:15; 11:12; *Lippert 1964*, Taf. IX:2; XI:9).

Posledním typem zastoupeným na pohřebišti v Mušově jsou bezuché hrnky s dvojkónickým tělem a prohnutým hrdlem, které pocházejí z hrobů 18 (tab. III:6; obr. 27:14) a 23 (tab. IV:1; obr. 27:20). Na únětických pohřebištích patří mezi běžné nálezy, nevhodné pro detailnější chronologické třídění.

Klasické koflíky, zastoupené na pohřebišti v Mušově 10,2 %, byly nalezeny v hrobech 5 (tab. I:5; obr. 25:1), 8 (tab. I:2; obr. 25:10), 17 (tab. II:8; obr. 28:8), 26 (tab. IV:9; obr. 29:14) a 31 (obr. 32:1). Všechny jsou tenkostěnné s velmi dobře vyhlazeným až vyleštěným povrchem a mají spodní kořen ucha nasazený na ostré hraně ve spodní části nádoby. V případě koflíku z hrobu 17 (tab. II:8; obr. 28:8) je na hraně proti uchu výčnělek a u koflíku z hrobu 5 (tab. I:5; obr. 25:1) ho doplňují další dva výčnělky po stranách ucha. Většinou jde o koflíky, u nichž je průměr okraje přibližně stejný jako výška nádoby nebo ji dokonce mírně převyšuje. Pouze u exempláře z hrobu 17 (obr. 28:8) dominuje výška. Koflíky patří všeobecně mezi nejlépe vypracovanou keramiku a bohatě zdobené nádoby z hrobů v Božicích, Lednici, Telnici, Vedrovicích (*Tihelka 1953*, obr. 5), Rebešovicích (*Ondráček 1962*, obr. 48:11) a ze sídliště na Člupech mezi Křižanovicemi a Marefami (*Chleborád 1928*, tab. I:3) představují pěkné příklady výtvarného projevu únětických hrnčičů. Do této skupiny můžeme zařadit i nález z hrobu 8, který je vrcholnou ukázkou vysoce vyvinutého uměleckého cítění lidu starší doby bronzové. Koflík s dokonale vyleštěným povrchem má horní část hrdla zdobenou 3 horizontálními rýhami, které jsou vyplněny vstřícnými rýžkami. Od této výzdobné linie jsou na pěti dalších místech spuštěny trojice svislých rýh, opět vyplněných vstřícnými rýžkami. Veškeré ryté ornamenty jsou vyplněny bílou pastózní hmotou, která výrazně kontrastuje s leskle černým povrchem (tab. I:2; obr. 25:10).

Klasické koflíky se na celém území únětické kultury běžně považují za typické reprezentanty mladého období (*Tihelka 1953*, 256; *Ondráček 1962*, 72; *Moucha 1963*, 55). Prakticky v nezměněné podobě přešly i do věteřovské skupiny, kde se vedle nich uplatňují též tvary s kalichovitým rozšířením hrdla (*Tihelka 1960*, 38). Frekvence výskytu klasických koflíků v tomto období bude zřejmě poněkud nižší, poněvadž nejeden K. Tihelkou uvedený nález patří ještě vlastní únětické kultuře (např. *Tihelka 1960*, obr. 13:9; 14:6; *týž 1962*, tab. VI:9, 11). Některé z nich nelze spolehlivě datovat, neboť pocházejí z věteřovských nalezišť (*Tihelka 1960*, obr. 11a; 25:10; *týž 1962*, tab. I:4; II:4; XXII:3, 4) se starším — pozdně únětickým — osídlením (*Stuchlík 1985*, 139, obr. 3:1). Ojedinelé pokračování výskytu klasických koflíků dokládají spolehlivě nálezy např. na výšinném věteřovském sídlišti v Budkovicích (*Ondráček — Stuchlíková 1982*, tab. 8:1; 24:12).

S náznakem kalichovitého rozevření hrdla se můžeme setkat již na tvarech z pozdně únětických pohřebišť v Lanžhotě (*Dostál 1964*, 59, tab. VIII:4, 8), Bulharech a Oblekovicích (*Ondráček 1964*, 210—212) i na sídlišti ve Staré Břeclavi (*Červinka 1933*, obr. 8:10). Z typologického hlediska se zdá velmi pravděpodobné, že vývoj probíhal od klasických koflíků k věteřovským přes tvary s náznakem kalichovitého profilu (*Ondráček 1961*, 52; *Tihelka 1960*, 38). Tomu by nasvědčovaly

i exempláře s výrazně zvětšeným průměrem okraje a vklopeným dnem, ale ještě bez kalichovité profilace. Vedle koflíku z hrobu 5 (tab. I:5; obr. 25:1) je známo i z mladoúnětických nalezišť v Bánově (*Stuchlík 1985*, obr. 4:1, 4, 5), Zelené Hoře (*Staňa 1986*, obr. 4:9; *Stuchlík 1985*, obr. 4:8), Šatově (*Stuchlíková 1984*, 41, tab. 18:1) a Horních Věstonicích (*Stuchlíková 1984*, tab. 11:4).

Pohárky

Charakteristickým představitelem hrobové keramiky jsou drobné nádoby — pohárky, objevené v Mušově v hrobech 18 (tab. III:8; obr. 27:11), 20 (tab. III:5; obr. 28:1), 23 (tab. IV:2; obr. 27:18), 25 (tab. IV:4, obr. 29:7) a 35 (tab. I:6; obr. 32:9). Na sídlišťích se s nimi setkáváme jen zřídka (*Stuchlík 1972*, 97), kdežto na pohřebišťích patří mezi obvyklé nálezy. Např. v Šardičkách byly jedním z nejčastěji zastoupených keramických typů (*Procházka — Chleborád — Kalousek 1927*, 38) a v Rebešovicích představovaly nejpočetnější typ nádob, zastoupený 30,4 % (*Ondráček 1962*, 69). Mušovské pohřebiště je v tomto směru určitou výjimkou, neboť 5 exemplářů představuje pouhých 10,2 % keramiky. Většinou jde o drobné až miniaturní nádoby s hrubě vyhlazeným povrchem. Můžeme mezi nimi rozlišit tvary kónické (obr. 27:18; 32:9), válcovité (obr. 29:7) a baňaté s více (obr. 27:11) nebo méně dovnitř vtaženým okrajem (obr. 28:1). Poměrně vzácné jsou tvary s ouškem (obr. 32:9). Z hlediska podrobnější chronologie nejsou pohárky, které se objevují již ve starším období únětické kultury (*Červinka 1926*, obr. 20:4; 21:2; 23:2; 26:2; 28:10; *Ondráček 1962*, 70), použitelné.

Osudí

Dalším typickým představitelem funerální keramiky jsou osudíčka, pocházející v Mušově z hrobů 5 (tab. II:4; obr. 25:5), 28 (tab. III:2; obr. 31:7) a 29 (II:1; obr. 30:4) a ze staršího nálezu bez bližších okolností obr. 19:1). Tvarově jsou podobná pohárkům (srov. obr. 27:11), ale vždy u nich šířka nádoby dominuje nad výškou a navíc mají ve všech případech dovnitř zatažený okraj. Nezdobená osudí z hrobu 5 (obr. 25:5) a 28 (obr. 31:7) mají kulovitý tvar, exemplář z ojedinelého nálezu je tvarově totožný, ale těsně pod okrajem má horizontální rýhu, přerušenu 3 drobnými výčnělky (obr. 19:1). Nejlépe vypracovanou nádobkou je mírně vertikální zploštělé osudíčko z hrobu 29 (tab. II:1; obr. 30:4) se 3 drobnými výčnělky na okraji, mezi nimiž se vinou 3 ryté horizontální linie, které se u výčnělků lomí kolmo dolů. Osudíčka neznáme z období protoúnětické kultury, ale v dalším vývoji únětické kultury se s nimi setkáváme na každém pohřebišti. K. Tihelka dokonce počítá s jejich výskytem i ve věteřovské skupině (*Tihelka 1960*, 56; obr. 12:3).

Pro přesnější datování je obvykle nelze použít; pouze u vertikálně zploštělých tvarů se zdá, že vystupují až v mladším únětickém období (Ondráček 1962, 70).

H r n c e

Jen nepatrné procento nálezů z únětických pohřebišť představují hrnce, reprezentované v Mušově tvary z hrobů 12 (tab. III:11; obr. 26:4), 14 (obr. 26:8) a 20 (tab. III:4; obr. 28:4). Dva z nich mají vyklenuté, zdrsňené tělo, prohnuté hrdlo a laloky na okraji (obr. 26:4; 28:4). Jde o typickou ukázkou sídlištní keramiky, vyráběné v různých obměnách, lišících se toliko velikostí, zpracováním povrchu a nepodstatnými detaily. Vyskytují se po celou dobu trvání únětické kultury a známe je z Moravy (Stuchlík 1972, 81), Dolního Rakouska (Pittioni 1954, Abb. 214:7) a Čech (Pleinerová 1966, obr. 51:6; 57:2). V Německu, kde se objevují převážně tvary se zataženým okrajem (Billig 1958, Abb. 100; 105; 106; 108), nalezneme hrnce podobné našim jen ojediněle (Müller 1982, Abb. 1:4; Taf. 3:4). Ve velkém počtu je známe rovněž ze sídlišť maďarovsko-věteřovské kultury (Tihelka 1960, 35, 36; Točík 1964, 34–35). Součást hrobové výbavy tvoří jen vzácně, a to pouze tvary ve zdrobněném provedení (Ondráček 1962, obr. 51:9; Scheibenreiter 1959, Abb. 2:1; Točík 1979, Taf. LXVI:25; LXVIII:1, 21). Odpovídající analogií pro Mušov je jen velký hrnec z dětského hrobu v jeskyni Kůlničce, kde však nemáme jistotu, zda jde o rituální hrob (Stuchlík 1981a, 21–22, obr. 18:2; tab. V:2).

Další variantu představuje 15,8 cm vysoký hrnec s prohnutým hrdlem překlenutým páskovým uchem a drsným tělem z hrobu 14 (obr. 26:8). Tyto tvary nebo i jejich vzácnější varianty se 2 uchy pocházejí převážně ze sídlišť (Stuchlík 1972, 82, tab. 32:20; 36:12; 47:15; Podbořský 1964, obr. 9:2) a patří i ke keramickému inventáři maďarovské skupiny (Točík 1964, tab. XXXIV:6, 7; XXXV:11). V menším a obvykle i hrubším provedení se s nimi můžeme zřídka setkat také na pohřebišťích (Ondráček 1962, 71, obr. 48:1; 50:1; 53:7). Podobné nádoby se objevily i na některých lokalitách úněticko-maďarovského horizontu na Slovensku (Točík 1979, LXX:16), kde však může lehce dojít k záměně se štíhlejšími maďarovskými džbánky s větším uchem (Točík 1964, obr. 12:1–5; týž 1979, Taf. LXXI:3, 12, 23; LXXIII:13, 14, 23; LXXIV:4, 5, 12).

Hrnce na mušovském pohřebišti představují 6,12 % veškeré keramiky. Vzhledem k dlouhodobému používání nemá ani jedna jejich varianta z typologického hlediska větší význam pro přesnější datování. Ve všech 3 případech jde vyloženě o sídlištní tvary, jejichž frekvence výskytu je v Mušově nepochybně vyšší než na jiných soudobých pohřebišťích. Výskyt sídlištní keramiky související zřejmě s jistým rozpadem pohřebního ritu lze patrně spojovat s nejmladším obdobím únětické kultury.

D ž b á n k y

Běžnému stylu mladoúnětické keramiky plně odpovídají i dvě džbánkovité nádoby z hrobů 8 (tab. I:4; obr. 25:11) a 17 (tab. II:9; obr. 28:6). Analogie pro ně najdeme pouze na pohřebištích klasické únětické kultury v Rebešovicích (Ondráček 1962, obr. 47:13; 50:9) a Pavlově (Ondráček 1966, tab. 3:14). Při hodnocení tohoto tvaru nelze opomenout určitou příbuznost s hrnkou s nízkým vyklenutým tělem a s uchem na spodní části hrdla (např. Procházka — Chleborád — Kalousek 1927, obr. 12:3; 30:1; 40:3; Tihelka 1953, obr. 13:2; Scheibenreiter 1958, Abb. 10:1; Ondráček 1967a, obr. 10:2), od nichž se poněkud odlišují vyšším a dvojkónicky tvarovaným tělem. Ještě blíže mají naše nádoby ke džbánkům pozdní únětické kultury, které známe z pohřebišť v Lanžhotě (Ondráček 1961, 52; Dostál 1962, obr. 5:1, 9; týž 1964, tab. VIII:3, 5, 10), Dolních Věstonicích (Stuchlíková 1984, tab. 11:13) a Roggendorfu (Scheibenreiter 1959, Abb. 5:3; 9:4) a obvykle ve větším provedení ze sídlišť v Břeclavi (Červinka 1933, obr. 8:13), Křižanovicích (Chleborád 1928, tab. I:2), Šatově (Stuchlík 1972, 92, tab. 57:12; 80:1), Šlapanicích (Červinka 1938, tab. 133), Telnici (Stuchlíková 1984, tab. 16:12) nebo v Křemýži v Čechách (Pleinerová 1966, obr. 52:4). Obdobné keramické formy uvádí K. Tihelka i z věteřovských sídlišť v Blučině (1960, obr. 8:6), Věteřově (1962, tab. XXV:16) a Znojmě (1963, 10). První z uvedených exemplářů pochází ve skutečnosti z mladoúnětické jámy, která vedle džbánku obsahovala ještě amforu, misky, bronzový knoflík a další střepový materiál. Vše nasvědčuje tomu, že z výše uvedených tvarů je možno vytvořit vývojovou linii, v níž lze mušovské džbánkovité nádoby, obdobně jako exempláře z Pavlova a Rebešovic, zařadit ještě do klasické fáze únětické kultury. Do značné míry by to zpochybňovalo Tihelkovu teorii (1963, 10) o původu těchto džbánek ze severopanonských prototypů (Bóna 1975, Taf. 206:2, 3; 226:14, 22, 23; Dušek 1960, Taf. IX:3; XIX:1, 4; XXIV:9). Z únětických tradic zřetelně vybočují pouze džbánky s kalichovitým rozevřením hrdla z Lanžhota (Ondráček 1961, 52; Dostál 1964, tab. VIII:3) a obdobně profilovaný exemplář z hrobu 5 v Roggendorfu v Rakousku (Scheibenreiter 1959, Abb. 5:3). V těchto dvou případech můžeme předpokládat působení severopanonské kultury, ale reálnější se zdá ovlivnění, případně dotvoření, již existujícího tvaru.

A m f o r k y

Z chronologického hlediska si zvláštní pozornost zasluhuje drobná amfora z hrobu 31 (tab. II:5; obr. 32:4). Na únětických pohřebištích nepatří amfora mezi časté nálezy; dosud se objevily ve 12 případech, z nichž u exemplářů z Opatovic a Popovic u Rajhradu (Červinka 1938, 40, 43; tab. 62; 67) nejsou známy bližší nálezové okolnosti. Amfora

z hrobu v Sokolnici (*Stuchlíková 1984*, 38, tab. 17:5) byla doprovázena 4 bronzovými vlasovými ozdobami. Velmi důležitý je soubor keramiky ze 2, patrně vykradených, hrobů v Božicích. Kromě amforky, 2 klasických koflíků, 2 misek a masivního pohárku se zde vyskytl hrnec s výčňelky pod okrajem (*Procházka 1931*, 47). Hrnec tohoto typu nalezneme na věteřovských (*Dohnal 1964*, 94, tab. XIX:8; XXb:7; *Tihelka 1960*, 35—36, obr. 9:4, 6; 26:3, 6; 35:1, 6) a úněticko-věteřovských sídlišť (*Chleborád 1928*, tab. I:9; *Stuchlík 1972*, 82, tab. 39:1). Mísa s rýhami pod mírně rozšířeným okrajem a horizontálním uchem je typickým reprezentantem přechodného úněticko-věteřovského období. Z novějších nálezů známe 2 amforky z Rebešovic, z nichž jedna byla doprovázena rourkovitou jehlicí, mnohonásobně svinutými vlasovými ozdobami a soudkovitými korálky (*Ondráček 1962*, 72, obr. 42:1—10; 49:6; 52:7). Amforka z rozrušeného hrobu v Rajhradě (*Peškař*, NZ v archivu AÚ ČSAV Brno č. j. 951/65) se stavbou těla podobá koflíkům. Příbuznost ke koflíkům je zřetelná i u dvou nádobek z Lanžhota, kde jednu doprovázel koflík s kalichovitě rozevřeným hrdlem a druhou zlomky neurčitelné jehlice (*Dostál 1962*, 14, 16, obr. 5:5, 7). Z nejnovějších nálezů alespoň připomeňme další 2 amforky z dosud nezpracovaného pohřebiště v Dolních Věstonicích.

Obdobné tvary větších rozměrů známe z nejmladších únětických sídlišť na Cezavách u Blučiny (*Tihelka 1960*, obr. 12:8), na Člupech mezi Marefami a Křižanovicemi (*Chleborád 1928*, tab. I:8) a ze Šatova (*Stuchlík 1972*, 94, tab. 69:2; 71:8). Kromě Moravy se drobné amforky poměrně často vyskytují na únětických pohřebištích v Čechách (*Moucha 1963*, Abb. 3:3; 6:1, 6; *Moucha — Pleinerová 1966*, 531, obr. 3:3; 4:21; 6:13) a objevily se dokonce i v Sasku (*Grünberg 1940*, 27, Abb. 4:5). Zcela běžně se obdobné tvary, lišící se pouze válcovitým formováním hrdla, nacházejí na sídlišťích věteřovské (*Tihelka 1960*, 46, obr. 8:10; 16:1; 20:8; 27:8) i maďarovské skupiny (*Točík 1964*, 29—31, tab. XL:8; LIX:13; obr. 14:8) a velmi často se s nimi můžeme setkat i v severopanonské kultuře (*Dušek 1960*, 197, 226. Taf. VI:2; XXII:2; XXIII:1; XXVII:1, 2; *Bóna 1975*, Taf. 208:16; 209:10; 227:1). Vzhledem k tomu, že větší amfory ze sídlišť i menší varianty z pohřebiště nejmladšího únětického období jsou typologicky i chronologicky starší, nelze předpokládat jejich vývoj ze severopanonských předloh.

Ostatní keramika

Velmi zajímavým nálezem je v souvislosti s inventářem pohřebiště část velké nádoby se svisle prstovaným povrchem, která se našla na dně hrobu 7 (tab. I:9; obr. 25:12). Stupeň dochování není bohužel takový, aby bylo možno jednoznačně určit keramický typ torza. Patrně jde o část velkého hrnce s prohnutým hrdlem nebo, což se zdá mnohem pravděpodobnější, o výduť zásobnice s vyhlazeným hrdlem odděleným

od prstovaného těla horizontálními lištami nebo rýhami. V každém případě představuje druh keramiky, s nímž se běžně setkáváme pouze na sídlištích. Na pohřebištích se objeví jen zcela výjimečně a pokud nebudeme brát v úvahu dětské hroby v nádobách, jež jsou zcela odlišnou záležitostí, známe nálezy zásobnic jen z hrobu v Pasohlávkách (*Jelínková 1983a*, 73, obr. 36:1) a ve Zlonicích v Čechách (*Michálek 1981*, 95, obr. 2:10). Pro přesnější datování nejsou tyto tvary použitelné, neboť se vyskytují po celou dobu trvání únětické kultury a v menší míře i v období věteřovské skupiny.

U dalších 2 fragmentárně dochovaných nádob z hrobu 14 (tab. IV:5; obr. 26:7) a 26 (tab. IV:11; obr. 29:11) jsme se již zmínili, že s jistou pravděpodobností náleží mezi hrnky. U torza z hrobu 14 nelze spolehlivě vyloučit ani příslušnost k amforám, ačkoliv tyto tvary z únětických hrobů jsou vždy podstatně menší. Posledním zlomkem je dno nádoby z hrobu 32 (tab. I:8; obr. 32:10). Typologické zařazení je v tomto případě nejisté. Patrně jde o pozůstatek nádoby sídlištního charakteru, nejspíše velkého hrnce nebo zásobnice. Posledním keramickým předmětem z Mušova je drobný plochý přeslen kruhového tvaru s otvorem ve středu, nalezený v hrobě 18 (tab. III:7; obr. 27:9). Na sídlištích je jeho přítomnost zcela běžná (*Stuchlík 1972*, 104), na pohřebištích se vyskytly přesleny pouze v Břeclavi a Holáskách (*Tihelka 1953*, 281). Z chronologického hlediska jsou prakticky nepoužitelné.

Ještě nám zbývá se stručně zmínit o některých dalších úpravách keramiky. Ve dně mísy z hrobu 17 je druhotně vyražený otvor o průměru přibližně 4 cm (tab. II:7; obr. 28:9). S obdobnými úmyslně zhotovenými otvory se můžeme setkat na nádobách z různých období pravěku. Zvláště často se tento prvek opakuje v období popelnicových polí, kde se předpokládá, že otvory mají umožnit zesnulým odchod i návrat na místo posledního odpočinku (*Böhm 1941*, 276). Na Moravě známe ze starší doby bronzové pouze džbán z předklasického období únětické kultury z Dražůvek (uloženo Muzeum Ždánice, i. č. AŽ 64), který má ve dně vyvrtány 2 drobné otvory. Úmyslné otvory v bočních stěnách džbánek a ještě ve dnech misek se objevily několikrát na fúzesabony-ském pohřebišti v Strede nad Bodrogom, kde je tato záležitost vysvětlována rituálními důvody (*Polla 1960*, 337, 347). Je sice možné, že v některých případech došlo k porušení nádoby až během výzkumu (srov. *Polla 1960*, Taf. XVI:3), avšak jiné jsou zcela nepochybně původní (např. *Polla 1960*, Taf. V:1; XVI:4). Za pozornost stojí i skutečnost, že z 9 uváděných případů jich 7 připadá na žárové hroby a 2 dokonce na hroby kostrové. Jiné vysvětlení pro úmyslné porušování keramiky — v tomto případě intencionální urážení oušek na pohřebišti ve Velkém Grobu — uvádí *B. Chropovský (1960, 77, 113)*, který je interpretuje jako znázornění smutku nebo symbol zvýraznění nemohoucnosti zemřelého. V Mušově jsme se s tímto jevem nesetkali, ale poměrně často se s ním můžeme shledat na dalších únětických pohřebištích, kde se občas objevují rovněž nádoby s uraženými oušky.

Pozornost si zaslouží i vleštěný kříž na dně koflíku z hrobu 17 (obr. 28:8). Motiv kříže na dně nádob není v pravěku zvláštností a vyskytuje se v různém provedení a v různých obdobích na rozsáhlém území. Velmi častý je i v únětické kultuře od protoúnětického období (*Jelínková Z. 1959*, 28—30) až po klasickou fázi (*Ondráček 1962*, 71), nejčastěji na hrnčících, džbáncích, koflících, méně často na miskách (*Dostál 1958*, 11; *Jelínková Z. 1959*, 29). Někteří badatelé předpokládají, že jde o značky magického charakteru (např. *Dostál 1958*, 11; zde i další literatura). *H. Mitscha-Märheim (1929*, 183—184) uvažuje o hrnčířské značce a její existenci vysvětluje jihovýchodními vlivy, *Z. Jelínková* se kloní k názoru, že tímto způsobem byla označována pohřební nebo rituální keramika (*Jelínková Z. 1959*, 30—31), zatímco *J. Ondráček* se podle nedbalého zhotovení mnoha značek domnívá, že jim lze stěží přikládat hlubší význam nebo dokonce význam magický (*Ondráček 1962*, 71).

Bronzová industrie

Bronzová industrie představuje, alespoň podle absolutních čísel, nejpočetnější složku nálezů na mušovském pohřebišti. Podstatnou část z tohoto množství tvoří šperky, jichž je plných 87,5 %, zatímco podíl zbraní činí pouhých 5,36 a pracovních nástrojů dokonce jen 3,57 %. Další 2 předměty (3,57 %) z hrobů 8 (obr. 25:7) a 18 (obr. 27:10) jsou zlomky bronzových drátků, případně tyčinek, jejichž funkce není jasná. Obdobná skladba bronzové industrie, tj. nedostatek zbraní a velké množství šperků, je pro únětickou kulturu příznačná, stejně jako malý počet bronzových nástrojů, jež se v rozmanitějším sortimentu a větších sériích začaly vyrábět až od střední doby bronzové.

Z b r a n ě

Zbraně jsou reprezentovány pouze dýkami, které byly objeveny celkem ve 3 hrobech. Malá dýčka se 3 otvory pro nýty v zaobleném týlu se našla na dně vykradeného ženského hrobu 26. Tato primitivní forma (tab. V:5; obr. 29:12) má ještě blízko k obdobným nálezům kultury se zvoncovitými poháry (*Tihelka 1953*, 274). Vyskytovala se po celou dobu trvání únětické kultury (*Ondráček 1962*, 74, obr. 40:12; 41:6; 42:17; *Vladár 1974*, 31, 32; *Wewerka 1982*, 30, Abb. 7:10), ale známe ji i z nitranské kultury (*Ondráček 1972*, 169, tab. I:10; *Vladár 1973*, 159, tab. I:9; XXV:25) nebo hurbanovského typu (*Točík 1979*, Taf. XCVI:22). Vyspělejší tvar se 4 nýty na zaobleném týlu a zesílenou středovou částí čepele (tab. V:4; obr. 27:19) ležel na hrudi dospělého muže v hrobě 23. Obdobné exempláře, některé z nich i zdobené, se objevují na mladoúnětických lokalitách (*Schránil 1921*, 70—71, tab. II:2, 3; III:4; *Vladár*

1974, 31, 32, Taf. 3:59—61) nebo na pohřebištích hurbanovského typu (Točík 1979, Taf. XCV:21; Dušek 1969, Taf. IX:8).

Malá dýčka má v týlní části zřetelně zachovány zbytky dřeva v tloušťce několika desetin milimetru. Nevýrazně jsou zbytky dřevěné rukojeti patrné i na týlové části exempláře z hrbu 23. Podle paleobotanické expertizy E. Opravila se macerací těchto zbytků podařilo zjistit, že podle struktury jde o dřevo listnatých stromů, ale přesnější určení nebylo bohužel možné.

Poslední nalezenou zbraní je unikátní bronzová dýka s plnou litou rukojetí z hrobu 29 (tab. V:3; obr. 30:5), který svými rozměry i kamenným závalem zcela vybočuje z běžných pohřebních zvyklostí únětické kultury (Stuchlík 1980a). Na Moravě jde o vůbec první exemplář dýky s litou bronzovou rukojetí a v Československu o první hrobový náleze ze starší doby bronzové. Dýky této kategorie se ve větší míře objevují v západní, jižní a střední Evropě a poněkud vzácněji i ve Skandinávii. Podrobně se jimi zabýval ve 30. letech O. Uenze (1938), který nashromáždil 212 kusů, jež podle tvaru, výzdoby a rozšíření rozdělil do 7 základních typů (rhônský, italský, švýcarský, únětický, odersko-polabský, malchinský a saský). Ve střední Evropě se hojně vyskytují v Německu, Čechách a v Polsku, v oblastech východnějších je znám exemplář únětického typu z Rakouska a švýcarského typu s členěnou rukojetí z Maďarska. Dýky z Čech (Stuchlík 1980a, 386—388, obr. 3:1—8; 4:1—6) je možno přiřadit k únětickému (8 kusů), saskému (3), odersko-polabskému (2) a italskému typu (1).

Při klasifikaci mušovského nálezu vznikají problémy, neboť se celkovou stavbou výrazně odlišuje od všech ostatních typů dýk, ačkoliv v některých detailech je s nimi shodný. Výzdoba čepelí několikrát různými rytými liniemi ve tvaru písmene V se objevuje na dýkách italského, švýcarského, odersko-polabského a nejčastěji únětického typu (Uenze 1938, 21, 29, 32, 42). Výzdoba výřezu rukojetí horizontálními rýhami, vyplněnými jednoduchými nebo vstřícnými rýžkami a šrafovanými trojúhelníky se občas vyskytuje na rhônských, švýcarských a italských dýkách, zcela běžně na dýkách únětického typu. Zdobení dřívku rukojetí vzácně spatříme na různých typech, častěji pouze na dýkách únětického typu, kde bývá použit i motiv vstřícných rýžek. Kříž z jemných rýžek nalezneme zase na rhônských a únětických typech. V podstatě bez analogií zůstává formování výřezu rukojetí do tvaru trojúhelníka. Odlišná čepel a rukojetí vcelku připomíná technologii výroby dýk saského a odersko-polabského typu, od nichž se však náš exemplář zcela odlišuje tvarem i výzdobou. Závěrem lze shrnout, že dýka z hrobu 29 představuje zcela ojedinělý tvar, který nelze přiřadit k žádnému ze stávajících typů. Zřejmě jde o domácí výrobek, jenž do jisté míry, alespoň co se týká výzdoby, napodobuje dýky únětického typu (Stuchlík 1980a, zde i další literatura).

K nástrojům patří drobné bronzové šidélko s roztepanou středovou částí z hrobu 25 (obr. 29:8), předmět ve starší době bronzové zcela běžný a typologicky navazující na eneolitické vzory (Ondráček 1962, 73, obr. 41:4). Druhým pracovním nástrojem je bronzová jehlička kruhového průřezu se šavlovitě zahnutým koncem z hrobu 28 (obr. 31:3). Její funkce není zcela jasná, což je do jisté míry ovlivněno i stavem dochování, ale je pravděpodobné, že jde o skutečnou šicí jehlu. Obdobné nálezy známe i z jiných únětických pohřebišť (Ondráček 1962, 73, obr. 40:2, 3; 42:2, 3; 44:5, 13).

Náramky

Náramky patří v Mušově mezi nejčastější šperky, představují svými 8 exempláři 14,29 % veškeré bronzové industrie. Můžeme je rozdělit na 3 typy: spirálovité náramky čokovitého průřezu, tyčinkovité a plechové náramky.

Náramky prvního typu jsou na moravských nalezištích poměrně časté. Vyskytují se převážně na vyspělých únětických pohřebištích (Tihelka 1953, 261; Ondráček 1962, 79), ačkoliv s jejich vývojem musíme počítat již od eneolitu (Hájek 1954, 168). V Mušově je zastupuje jediný nevelký exemplář o 1,5 závitů z dětského hrobu 18 (obr. 27:13). Velmi často se nacházejí i v depotech, mívají zde však mnohem větší počet závitů a běžně se předpokládá, že sloužily jako materiál nebo polotovar určený k dalšímu zpracování (Torbrügge 1959, 55; Chropovský 1960, 64, 106; Ondráček 1962, 79). Mušovský náramek, který má oba konce poněkud vyhnuté ven, což muselo vzniknout při odlamování nebo odsekávání, tuto teorii potvrzuje.

Druhým typem jsou náramky ve tvaru písmene C zhotovené z bronzové tyčinky kruhového průřezu. V Mušově je reprezentuje jeden exemplář jednoduchého tvaru se zúženými konci pocházející ze starších nálezů (obr. 19:3). Chronologicky jsou masivní náramky méně průkazné: známe je např. ze staroúnětického pohřebiště v Němčicích na Hané (Červinka 1926, obr. 17:1), z klasického pohřebiště v Rebešovicích (Ondráček 1962 obr. 41:7; 43:13), ale objevují se i v úněticko-maďarovském období (Točík 1979, Taf. LXVII:7). Zvláště četné jsou v mladoúnětickém období v jižních Čechách, kde jsou bohatě zastoupeny i varianty s výrazně zúženými konci (Hájek 1954, obr. 4:8, 9, 12, 13; 7:3; 9:5—6; 10:2, 3, 6; 11:13, 14).

Třetí typ tvoří plechové náramky, zastoupené na mušovském pohřebišti v neobvykle velkém počtu. K nejzávažnějším nálezům v našem souboru patří pár náramků borotického typu, nalezený v dětském hrobě 28 (obr. 31:2,5). Přestože nejsou příliš rozšířené, představují náramky tohoto typu obecně známé ozdoby moravsko-rakouské větve únětické

kultury. Poprvé se plechové manžetovité náramky objevily v depotu v Boroticích na Znojensku, nalezeném v roce 1898 (*Palliardi 1899*, 33). Souborně se jimi zabýval A. Rzehak, který znal již 5 nalezišť z Moravy a jedno z Rakouska (*Rzehak 1906*, 167). Rakouské nálezy shromáždil H. Mitscha-Märheim, jenž uvedl 14 exemplářů ze 6 lokalit a tento výčet doplnil 4 moravskými náramky z Borotic (*Mitscha-Märheim 1950*, 13—14). Zatím nejúplnější zhodnocení podal J. Ondráček, který zaznamenal jejich výskyt na 18 nalezištích, z nichž 11 připadá na území jižní Moravy a 7 na přilehlou část Dolního Rakouska. Jedenáctkrát se objevily v depotech, pětkrát v hrobech (Niederrussbach, Šebetov, Těšany, Trstěnice, Velké Pavlovice), jednou na sídlišti (Leskoun) a u jednoho nálezu (Moravský Krumlov) neznáme bližší okolnosti (*Ondráček 1961a*, 49—68). Nově je možno tento soupis doplnit kromě námi uvedených náramků ještě o jeden exemplář z Neratovic-Lobkovic (*Hájek — Moucha 1971*, 204—206), první doklad jejich výskytu v Čechách, o dva kusy z depotu ve Schricku (*Neugebauer 1978*, 183—186, Taf. 2, 3, 4) a drobný zlomek ze staršího nálezu v Jiřkovovicích (uloženo v MM Brno, i.č. Pa 19/36). Je ovšem třeba upozornit na to, že exemplář z Troubska (*Ondráček 1961a*, tab. V:3) není zlomkem náramku, ale předmětem s odlišnou funkcí. Stejného charakteru jsou i obdobné nálezy z Křepic (*Podborský 1965*, 353, tab. V:1), Velkých Pavlovic (*Stuchlíková — Stuchlík 1983*, 33), Niederrussbachu (*Hampel 1956*, Abb. 3) a Schricku (*Neugebauer 1978*, Taf. 3:3). Můžeme tedy konstatovat, že v současné době je známo nejméně 41 náramků borotického typu nebo jejich zlomků, z nichž 22 pochází ze 12 moravských lokalit, 18 z 8 lokalit v Dolním Rakousku a 1 z Čech.

Otázka datace náramků borotického typu byla dlouho řešena různě a objevovaly se názory o jejich zařazení do starší únětické kultury (*Schránil 1921*, 52; *Mitscha-Märheim 1950*, 9) ale i do mladoúnětického období (*Kossina 1902*, 191). Teprve J. Ondráček zevrubným rozbořením samotných náramků i nálezových celků jednoznačně prokázal nutnost datování do vyvinutého období moravské a dolnorakouské únětické kultury, tedy do stupně A₂ (*Ondráček 1961a*, 49—54). Podle velikosti a tvaru rozdělil J. Ondráček (*1961a*, 50—51) tento typ náramků na 3 varianty: a) větší náramky se zesílenými okraji a otvory v rozích, zdobené rýhami a negativní klikátkou; b) malé náramky s jedním koncem zesíleným a druhým vyhnutým ven, zdobené stejně jako předchozí (Trstěnice); c) štíhlý náramek bez otvorů v rozích, se zesílenými, ven vyhnutými okraji, zdobený obvodovými rýhami (Wartberg). Typ c) se odlišuje i z technologického hlediska, protože je odlévaný (*Schubert 1974*, 84). L. Hájek a V. Moucha přiřadili exemplář z Neratovic-Lobkovic k variantě c) podle J. Ondráčka a poukázali na to, že druhá varianta není samotnou skupinou, ale že představuje pouze podélně rozřezané a sekundárně upravené exempláře první varianty (*Hájek — Moucha 1971*, 207). Nově objevené nálezy z Mušova nelze začlenit do žádné stávající varianty. Jde o poněkud menší tvary, které sice mají otvory v ro-

zích jako varianta a), ne však zesílené konce. Navíc se naprosto odlišují výzdobou, u všech doposud známých náramků rytou, zatímco v našem případě je výzdoba vytepávaná. Rozdělení náramků borotického typu do 3 variant lze modifikovat tak, že variantu a) tvoří klasické exempláře, variantu b) náramky s vytepávanou výzdobou (Mušov)¹ a variantu c) široké náramky bez otvorů (Wartberg, Neratovice-Lobkovic).

Charakter výzdoby náramků z Mušova nás nutí obrátit pozornost k tzv. plechové industrii. Pod tímto pojmem rozumíme obvykle plechové čelenky, náramky, kruhové terče, jehlice s terčovitou hlavicí a některé další šperky. Značná část uvedených nálezů se soustřeďuje do středního Podunají (*Feigenhauer 1952*, 11; *Chropovský 1960*, 70; *Ondráček 1962*, 77), což přivedlo E. Voigta k vytvoření tzv. plechového okruhu starší doby bronzové (Rhone — Straubing — Kisapostag), který řadil do pozdního úseku starší doby bronzové (*Voigt 1948*, 67—68). Na Moravě jsou reprezentanty tzv. plechového stylu vedle manžetovitých náramků a vcelku nepočetných jehlic s terčovitou hlavicí zejména plechové čelenky. V oblasti moravské únětické kultury je známe z Brna-Králova Pole (*Ondráček 1970*, 35), Ostr. Nové Vsi (*Tihelka 1963*, 265), Pravčic (*Tihelka 1965*, 46—49, Taf. 24), Příkaz (*Ondráček 1970*, 33—37) a Rebešovic (*Ondráček 1962*, 72, obr. 43:5), na Slovensku z V. Grobu (*Chropovský 1960*, 21, Abb. 25:6), Bánova (*Točík 1964*, 129, 133, tab. I:25; IV:8) a Branče (*Vladár 1973*, 113, 187, tab. XXXVII:18) a v Rakousku ze Zellendorfu (*Mitscha-Märheim 1929*, 186, Abb. 10). Poměrně často se objevují i v nitranské kultuře (*Struhala 1951*, 34; *Točík 1964*, 142, 143; *týž 1979*, 103, 120), typu Unterwölbling (*Feigenhauer 1952*, 4, 13; *Kaiser 1962*, 37, 52; Pittioni 1954, Abb. 236; *Szombathy 1929*, 26, 39, Taf. 7:7; 11:1) a několik nálezů pochází z Horního Rakouska (*Adler 1967*, 69), z Čech (*Hájek 1954*, 124, 128, 170) a Bavorska (*Koschik 1981*, Taf. 38:12, 13). Čelenky jsou vesměs datovány do starší doby bronzové; některé únětické, všechny nitranské a část nálezů z prostředí typu Unterwölbling patří do stupně A₁. Většinu únětických exemplářů a rovněž několik čelenek z prostředí typu Unterwölbling (naleziště Gedersdorf a Unterwölbling — hrob 4) je možno zařadit do stupně A₂ (*Ondráček 1970*, 35). Výzdoba se obvykle omezuje na linie vytepávaných bodů podél delších okrajů, jen některé mladší čelenky mají ornament složitější. V Branči byly obvodové linie doplněny příčnou linií, kterou ukončovaly vytepávané kruhy (*Vladár 1973*, 113, tab. XXXVII:18). Motiv na exempláři z Příkazu (*Ondráček 1970*, Abb. 2) se skládá ze 3 linií, z nichž se každá rozvírá v trojici paprsků a končí u trojice příčných rýh, takže velmi silně při-

¹ V poslední době se podobný předmět (nárameník?) s vytepávanou výzdobou a 4 otvory v rozích objevil v hromadném nálezu bronzových předmětů na věteřovském sídlišti v Uníně na západním Slovensku (za informaci srdečně děkuji dr. E. Studeníkové ze SNM Bratislava), což by znamenalo poněkud delší existenci této varianty náramků borotického typu.

pomíná mušovské náramky borotického typu. Na čelence z Pravčic (*Tihelka* 1965, Taf. 24:10; *Hájek* 1954, obr. 24:6; 33) doplňují obdobný motiv vytepávané kroužky. Únětické kultuře je vytepávaná výzdoba cizí a za jeden z mála dokladů můžeme právě považovat vytepávané linie na obvodu čelenek. Mnohem běžnějším způsobem se stává až ve střední době bronzové (*Furmánek* 1973, 122—123, obr. 19; 44:31; 45; *Kilian-Dirlmeier* 1975, 44, Taf. 7:64—67; 8:70, 72—75). Zvláště bohatou výzdobu, v mnoha ohledech připomínající moravské nálezy, pozorujeme na skvostném diadém z Dratowa v Polsku ze střední doby bronzové (*Gardawski — Weselowski* 1956, tab. XLV; XLVI; LVII). Mimořádně důležitý je tzv. motiv sluníčka, to znamená malá vypnulina lemovaná drobnými vytepávanými body. Tento výzdobný prvek se začíná poprvé uplatňovat na keramice füzesabonyské kultury (*Polla* 1960, Taf. V:1; VIII:5; IX:3; X:6; XIV:2; XXII:3, 6) a později ve střední době bronzové na keramice (*Spurný* 1954, 370—371; obr. 10:1, 3) i na bronzových výrobcích (*Kilian—Dirlmeier* 1975, Taf. 8:70, 72, 74, 75, *Koschik* 1981, Taf. 81:13; 102:4).

Z podrobného rozboru výzdoby vyplývá, že pro náramky borotického typu z Mušova najdeme mnohem více analogií ve střední době bronzové, což musí do jisté míry korigovat jejich datování v rámci doby bronzové. Příslušnost těchto náramků k únětické kultuře je mimo diskusi, avšak určité vztahy k středobronzovým motivům nasvědčují, že jde o nálezy z nejmladší fáze únětické kultury.

Druhou variantou této skupiny ozdob jsou další dva plechové náramky z hrobu 28. Jeden je stočený do 2 závitů (obr. 31:4), druhý nelze vzhledem k jeho značnému poškození spolehlivě klasifikovat, ale patrně jde o shodný exemplář (obr. 31:6). Oba zdobí podél delších stran linie vybíjených bodů, které jsou na koncích doplněny motivem sluníčka. V obou případech jde celkem o malé až miniaturní kusy (\varnothing 3 a 3,5 cm), což však nevylučuje funkci skutečných náramků, poněvadž pocházejí z dětského hrobu a skutečně byly použity jako ozdoba rukou. V prostředí únětické kultury nenajdeme pro mušovské nálezy skutečnou ozdobu. Z technologického i výzdobného hlediska vykazují blízké vztahy k náramkům borotického typu z téhož hrobu a dále k čelenkám z Pravčic a Příkaz, což zároveň podmiňuje jejich datování. Jistou analogií je i bronzový plechový pásek svinutý do $1\frac{1}{2}$ závitu ze středobronzového depotu v Lovasi, o němž se předpokládá, že mohl sloužit jako ozdoba hlavy (*Vinski* 1958, 11, tab. II:8). Čelenky se však obvykle ke koncům zužují, zatímco u exempláře z Lovase se podle vyobrazení zdá, že má po celé délce stejnou šířku, čímž právě připomíná náramky z Mušova.

Další dva velmi podobné plechové pásky zdobené na obvodu linií vybíjených bodů se našly i v hrobě 14 (obr. 26:5, 6). Oba jsou bohužel natolik porušeny, že nelze spolehlivě určit, zda byly svinuty do více závitů nebo tvořily pouze jeden kruh. Z typologického hlediska značně připomínají plechové spirálovité exempláře z hrobu 28 a tuto příbuznost do jisté míry potvrzuje i výzdoba. Jejich použití jako náramku nevylučují ani miniaturní rozměry (\varnothing 2,4 a 3 cm), protože byly nalezeny

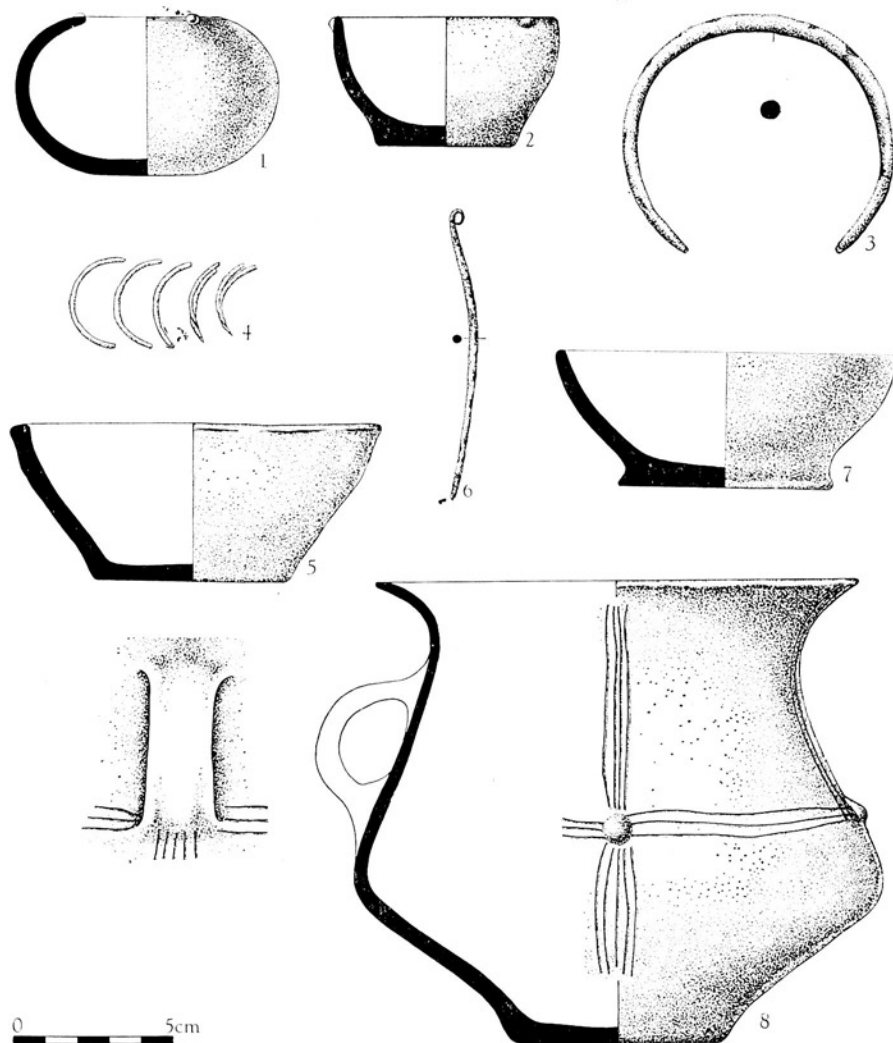
u pohřbu 2—4letého dítěte. Pokud jde o datování, mělo by pro ně platit totéž, co pro předchozí plechové náramky.

Jehlice

Dosti početnou skupinu šperků tvoří jehlice, představující v Mušově svými 6 exempláři 10,71 % bronzové industrie. Únětické jehlice byly na pohřebišti zastoupeny 2 kusy. Nezdobený tvar z hrobu 18 (obr. 27:1) doprovázely předměty chronologicky neprůkazné. Jehlice se svislými ryžkami na hlavici a obvodovými rýhami na krčku se našla v hrobě 31 společně s nákrčnickem, amforkou a koflíkem (obr. 32:1—4). Obvodové rýhování se na moravských nálezech objevuje poměrně vzácně. Bylo zjištěno na jehlicích z Dobročkovic, Měnína, Kyjovic, Lednice, Rebešovic, Šardiček a Vedrovic-Zábrdovic (Ondráček 1962, 75, zde i další literatura). Mnohem běžnější je tento ornament v Čechách (např. *Moucha — Pleinerová 1966*, 534, obr. 1:2, 13—15; 2:1, 4, 7, 13, 19). Únětické jehlice se vyskytují na celém území únětické kultury s maximální koncentrací v Čechách, méně často na Moravě a ve středním Německu (Schránil 1921, 40; Hundt 1958, 150, Karte 2). Vzácnější jsou v Dolním Rakousku (Scheibenreiter 1958, 74—75) a jen výjimečně se objeví na Slovensku (Chropovský 1960, 73, 111) a v Maďarsku (Bóna 1975, Taf. 276:3). Obvykle jsou řazeny do mladého období (Ondráček 1962, 75), případně pouze do klasické fáze (Moucha — Pleinerová 1966, 534). Jehlici ze sídliště na Hradisku u Křepic kladl K. Tihelka (1960, 80) do souvislosti s věteřovskou skupinou, což nemusí bezpodmínečně platit, protože lokalita byla osídlena i v únětickém období. Nález z Mušova naznačuje, že s výskytem těchto jehlic lze počítat i v poklasické fázi.

Jehlice s hlavicí svinutou v očko patří v únětické kultuře ke zcela běžným tvarům. Pro chronologické závěry jsou vesměs nepoužitelné, protože se vyskytují od starší doby bronzové až po halštat. Vcelku spolehlivě můžeme do starší doby bronzové zařadit pouze tvary s šavlovitě zahnutou jehlou, což je znak typický pro starobronzové jehlice (Říhovský 1979, 144), ačkoliv výjimečně se objeví ještě i na počátku střední doby bronzové (Říhovský 1979, 144; Stuchlík 1979, 73). V Mušově se zjistil pouze jeden exemplář s mírně šavlovitě tvarovanou jehlou v hrobě 3 (obr. 19:6).

Běžným nálezem jsou i cyperské jehlice, s nimiž se setkáváme na rozlehlém teritoriu od Egypta přes Mezopotámii, Sýrii, Palestinu, Kypr až po jihovýchodní a střední Evropu (Flourentzos 1978, 408—419). Jejich původ se nejčastěji hledal ve Středomoří (Schránil 1921, 37—40), ale datování egyptských nálezů do 4. tisíciletí před n. l. ukazuje, že se vznikem cyperských jehlic je nutno počítat v této oblasti (Flourentzos 1978, 416). Ve střední Evropě vystupují v nejstarším únětickém období (Stocký 1926/27, 9—10), v nitranské kultuře (Vladár 1973, 147—148; Točík 1963, 754, Abb. 239:2—4) a hojně jsou i na vyvinutých únětických

19. Nálezy z hrobů 1 (7), 2 (8), 3 (4–6) a z dříve rozrušených hrobů (1–3).

pohřebišťích, kde mnohdy vytvářejí varianty s bohatě zdobenou hlavicí (Točík 1964, 142; Schubert 1973, 80, Taf. 14:11; 19:9; 26:2). Mušovská jehlice z hrobu 13 je značně poškozená, ale i tak lze rozpoznat, že šlo o jeden z exemplářů s bohatě vinutou hlavicí, jaké jsou příznačné pro mladší období únětické kultury.

Jehlice s roztepanou a podélně svinutou hlavicí, nazývaná též rourkovitá jehlice, z hrobu 25 (obr. 29:1) patří v únětické kultuře k běžným nálezům. Oblast jejího rozšíření sahá od severního a středního Německa a Bavorska až po Slovensko a Maďarsko s největší koncentrací v Čechách, na Moravě a v Rakousku (Hájek 1954, 160; Hundt 1958, 151, Kar-

te 5). Objevují se na pohřebištích a sídlištích vyspělé únětické kultury (*Tihelka 1953*, 270; *Chropovský 1960*, 111; *Ondráček 1962*, 76), ale i na věteřovských nalezištích (*Tihelka 1960*, 80). Některé varianty z poklasičké fáze (*Dostál 1964a*, tab. X:12), hurbanovského typu (*Točík 1979*, Taf. XCVI:20) a maďarsko-věteřovské kultury (*Tihelka 1961*, tab. 21:6; *Točík 1964*, 142) i z dalších oblastí mají torčovanou jehlu.

Jehlice s kulovitou, šikmo provrtanou hlavicí reprezentuje exemplář bez bližších nálezových okolností (obr. 32:5). Tento druh jehlice je rozšířen v celé střední Evropě a obvykle je datován do mladšího úseku starší doby bronzové, tj. do stupně B A₂ (*Hundt 1958*, Karte 7; *Tihelka 1960*, 80, 82). Většina moravských exemplářů pochází z ojedinělých nálezů na únětických a věteřovských sídlištích, méně často se objevily i v hrobech vyspělé únětické kultury (*Tihelka 1960*, 81).

Vlasové ozdoby

Nejčastějším bronzovým nálezem na mušovském pohřebišti byly vlasové ozdoby, které tvořily 51,79 % veškeré bronzové industrie. Zjistily se celkem v 9 hrobech, z toho třikrát šlo o ženský pohřeb (3, 25, 31), čtyřikrát o dětský (4, 17, 18, 21) a dvakrát o pohřeb dospělého jedince (16, 20). Tento stav odpovídá zhruba situaci na jiných pohřebištích, kde jsou uváděny převážně z ženských hrobů (*Moucha 1954*, 532; *Chropovský 1960*, 52, 98; *Ondráček 1962*, 76), ačkoliv se občas objeví i v dětských hrobech: např. ve Velkém Grobu (*Chropovský 1960*) pochází z jednoho a v Rebešovicích dokonce ze 3 dětských hrobů. Jen zcela výjimečně se zjistily v mužských hrobech ve Velkém Grobu (*Chropovský 1960*, 32, 79), v Polepech (*Moucha 1954*, 532) nebo v Gemeinlebarnu (*Stein 1968*, 66).

Řada ozdob z bronzového drátu se našla v sekundární poloze ve vykradených hrobech, často pouze ve zlomcích. Nálezy v původní poloze ležely vždy u lebky, což potvrzuje, že jde o vlasové ozdoby, či o předměty sloužící k úpravě vlasů (*Ondráček 1962*, 76; *Chropovský 1960*, 98). Kompletně zachované šperky byly vždy zhotoveny z dvojitého drátu s koncem vzájemně stočeným a obvykle byly opatřeny jednoduchou čtyřnásobnou kličkou (obr. 25:3, 4; 27:16; 29:3—6). Jedině 2 exempláře bez nálezových okolností měly bohatou osminásobnou kličku (obr. 32:6, 7).

Chronologická klasifikace ozdob z dvojitého drátu není jednoduchá, protože se vyskytují po celou starší dobu bronzovou. Někdy se předpokládá jejich vývoj v rámci nitranské kultury (*Točík 1964*, 141; *Schubert 1974*, 75), avšak J. Vladár poukázal na to, že šperky s kličkou (Nopperring) se objevují v nálezových celcích z konce staršího období nitranské kultury, respektive v přechodném období k mladší fázi, charakterizovaném již keramikou, která má paralely v únětické kultuře (*Vladár 1973*, 146). Chronologicky mladší jsou zřejmě ozdoby s vícenásobně vi-

nutou ozdobnou ploškou, které známe z pohřebišť vyvinuté únětické kultury (*Ondráček 1962, 77*).

N á h r d e l n í k y

K ozdobám hrdla patří v Mušově 2 náhrdelníky z litých bronzových korálků soudkovitého až válcovitého tvaru a zlomky spirálovitých trubiček. První náhrdelník se 60 korálky pochází z dětského hrobu 18 (obr. 27:8), druhý, přibližně poloviční velikosti, z ženského hrobu 25 (obr. 29:2). Podobné ozdoby se několikrát objevily v Rebešovicích, kde se v jednom případě podařilo zjistit i zbytky lněné šňůry, na níž byly korálky navlečeny (*Ondráček 1962, 78*). Vyskytly se i na řadě dalších lokalit na Moravě, v Čechách (*Hájek 1954, 124*), v Rakousku i na Slovensku. S jejich výskytem lze počítat od počátku klasické fáze únětické kultury (*Točík 1964, 143; Ondráček 1964, 208*).

Druhou formou ozdob krku jsou drobné spirálovité trubičky svinuté z tenkého bronzového drátu. V Mušově zůstaly zachovány pouze v drobných, značně zkorodovaných zlomcích, takže se nedalo určit z jakého drátu jsou zhotoveny. Spirálka z ženského hrobu 25 (obr. 29:9) tvořila patrně součást náhrdelníku z korálků (obr. 29:2). Další zlomky se našly u dospělého jedince ve vykradeném hrobě 20 (obr. 28:2). V únětické kultuře jsou poměrně časté (*Tihelka 1953, 260—261*), ale pro datování nejsou použitelné, protože se vyskytují téměř po celou dobu bronzovou.

N á k r ě n í k y

Dvakrát se na mušovské nekropoli objevily bronzové nákrčníky, z nichž jeden se našel na krku ženy v hrobě 31 (obr. 32:2) a druhý, menší, přibližně ve stejné poloze v dětském hrobě 28 (obr. 31:1). Oba kusy byly zhotoveny z tyčinky kruhového průřezu svinuté do neuzavřeného kruhu, s konci zúženými, roztepanými a svinutými v očko. Z typologického hlediska jsou srovnatelné s hřivnami „italského typu“ (*Schránil 1921, 15*), případně s hřivnami typu A podle klasifikace *L. Hájka (1954, 141)*, které se od běžných exemplářů odlišují kruhovým tvarem, kruhovým průřezem a jemnou patinou. Hřivny jsou obvykle datovány do mladšího úseku starší doby bronzové (*Ondráček 1958, 26*), pouze u části slovenských nálezů lze uvažovat o poněkud větším stáří (*Chropovský 1960, 65, 108*). Maximální průměry hřiven se pohybují mezi 14 až 16,7 cm, maximální průřezy mezi 1 až 1,7 cm a váha kolísá až na několik výjimek mezi 19 až 21 dkg (*Ondráček 1958, 18—19*). Mušovské exempláře jsou pokryty značně nekvalitní patinou, takže je nelze považovat za skutečné hřivny „italského typu“, což potvrzují i rozměry.

Větší exemplář měl průměr 13,8 cm, průřez 0,6 cm a vážil pouze 5 dkg. Mušovské tvary se však odlišují od nákrčnicků z tenkého drátu,

které se vyskytují již v některých eneolitických kulturách (Ondráček 1967, 422; Novotná 1981, 122—124; zde i dalších literatura), i když se s nimi setkáme i na plně vyvinutých únětických pohřebištích. Z technologického hlediska je velmi důležitá spektrální analýza, která se provedla bohužel jen u menšího nákrčníku z hrobu 28. Podle chemického složení jde o měď, čímž se opět dostáváme ke hřivnám. Nejpravděpodobnější se v tomto případě zdá vysvětlení, že tento nákrčník byl vykován z hřivny a jedná se již o finální výrobek a nikoliv o formu suroviny.

Kostěná industrie

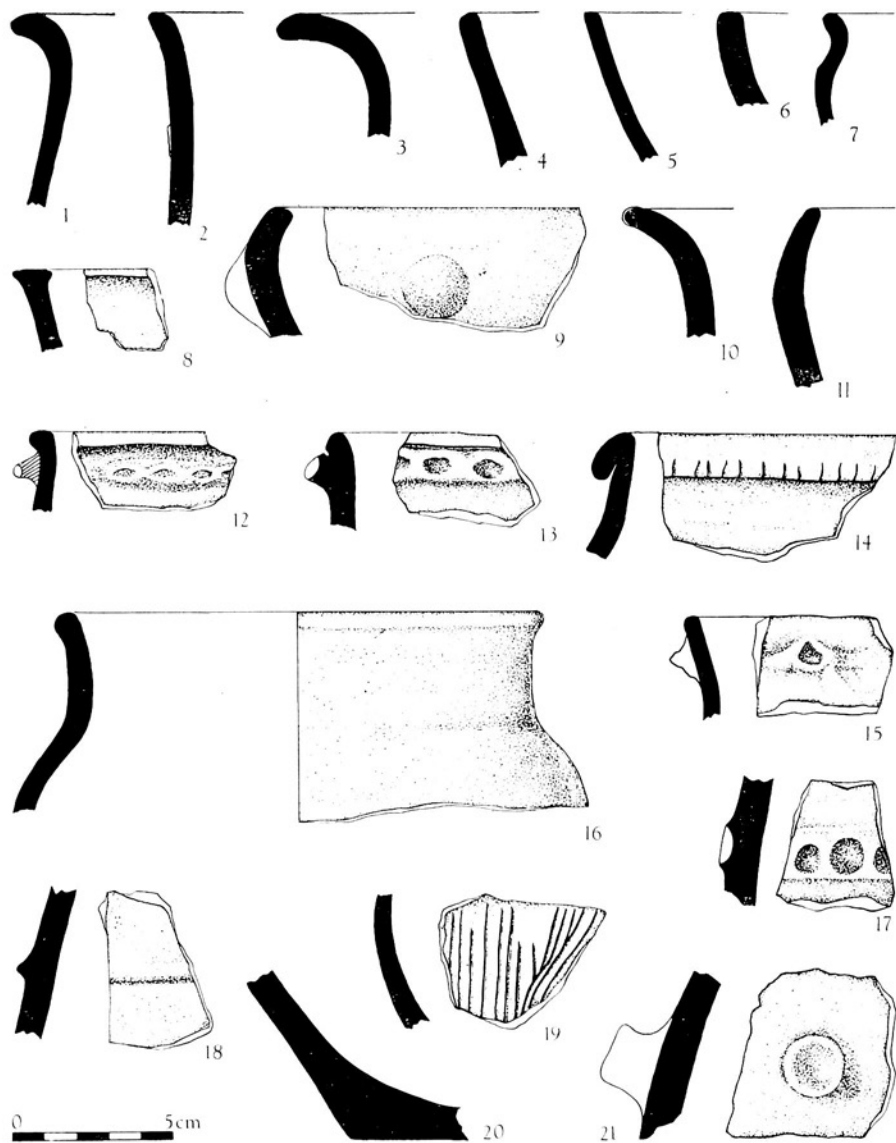
Ve srovnání s množstvím keramiky a bronzové industrie jsou nálezy z jiných materiálů zastoupeny jen vzácně. Reprezentují je pouze dva exempláře kostěných dlátkovitých nástrojů se zachovanou kloubní hlaví. Kostěné výrobky, známé v mnohem bohatší míře i sortimentu ze sídlišť, se obecně na pohřebištích únětické kultury vyskytují velmi zřídka.

Vedle sídel patří k nejčastějším právě dlátkovité nástroje, ať již se zachovanou kloubní hlaví nebo bez ní. Nástroj z hrobu 22 je masivnější a kost je podélně rozštípnutá pouze ve spodní, tzn. pracovní části (obr. 25:6; tab. V:1). Z hrobu 35 pochází drobnější předmět vyrobený z kosti rozštípnuté po celé délce (obr. 32:8; tab. V:2). Podle odborného určení L. Seitla z MM Brno jde o metatarzus ovce. Oba exempláře, stejně jako většina kostěné industrie nejsou použitelné pro bližší hodnocení. Připomeňme však, že oba nálezy pocházejí z dětských hrobů.

Nálezy ze zásypu hrobů

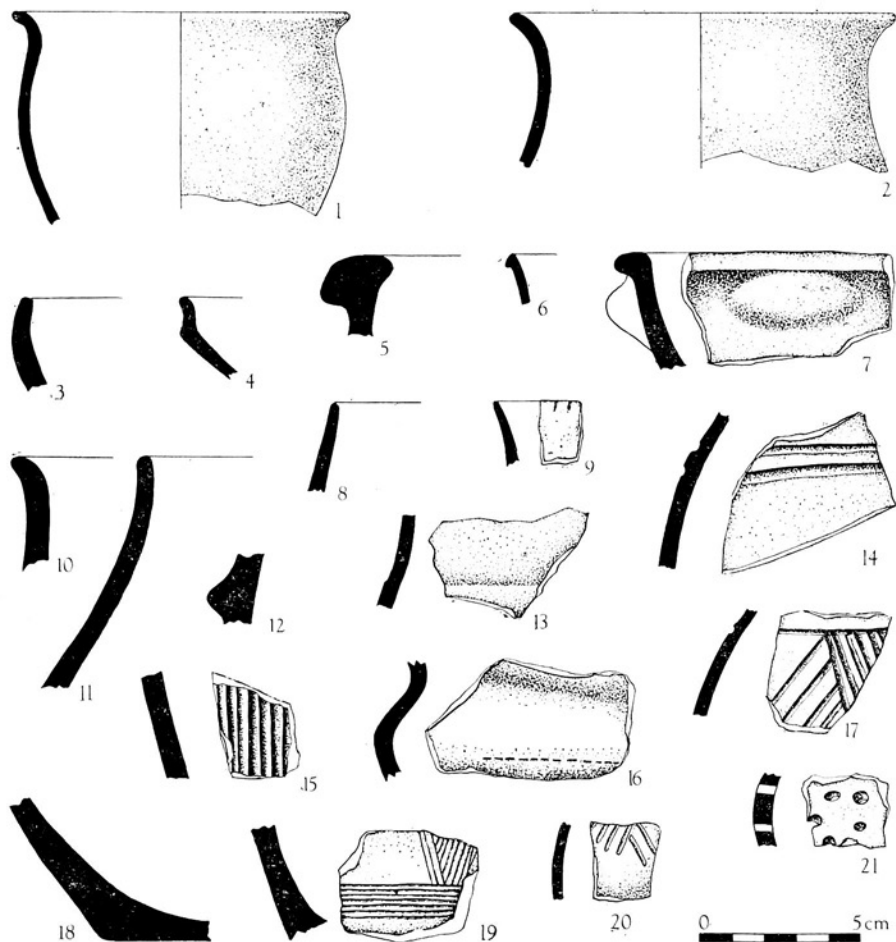
Důležitou, ačkoliv často opomíjenou složku nálezů z pohřebišť představuje materiál ze zásypu hrobových jam. Při výzkumu pohřebiště v Mušově se podařilo získat rozsáhlou kolekci, která významně přispěla k poznání celkového osídlení lokality. Nejbohatší nálezy poskytl zásyp hrobu 29, obsahující vedle zvířecích kostí, štípané a broušené kamenné industrie ještě více než 300 keramických střepů. Poměrně početné nálezy pocházejí i ze zásypu hrobů 8 a 9 a bez významu není ani materiál z dalších objektů. Prakticky veškerý střepový materiál se dostal do výplní hrobů druhotně, takže jeho výpovědní hodnota je značně omezená.

Nejstarší doklad představující nepočetné nálezy volutové keramiky (obr. 20:9, 20, 21) a jen o málo čtenější střepy kultury s moravskou malovanou keramikou (obr. 20:6, 11; 22:4, 5, 17). Do neolitu můžeme s největší pravděpodobností zařadit i fragmenty broušených kamenných sekerek (obr. 22:25, 26) a štípanou industrii, zastoupenou škrabadly (obr. 22:21, 23), úštěpovým škrabadlem (obr. 22:22), příčně retušovanou če-

20. Nález ze záspy hrobů 6 [15], 7 [10, 16], 8 [1–5, 7–9, 14, 21], 9 [13, 17–20], 10 [12] a 11 [6, 11].

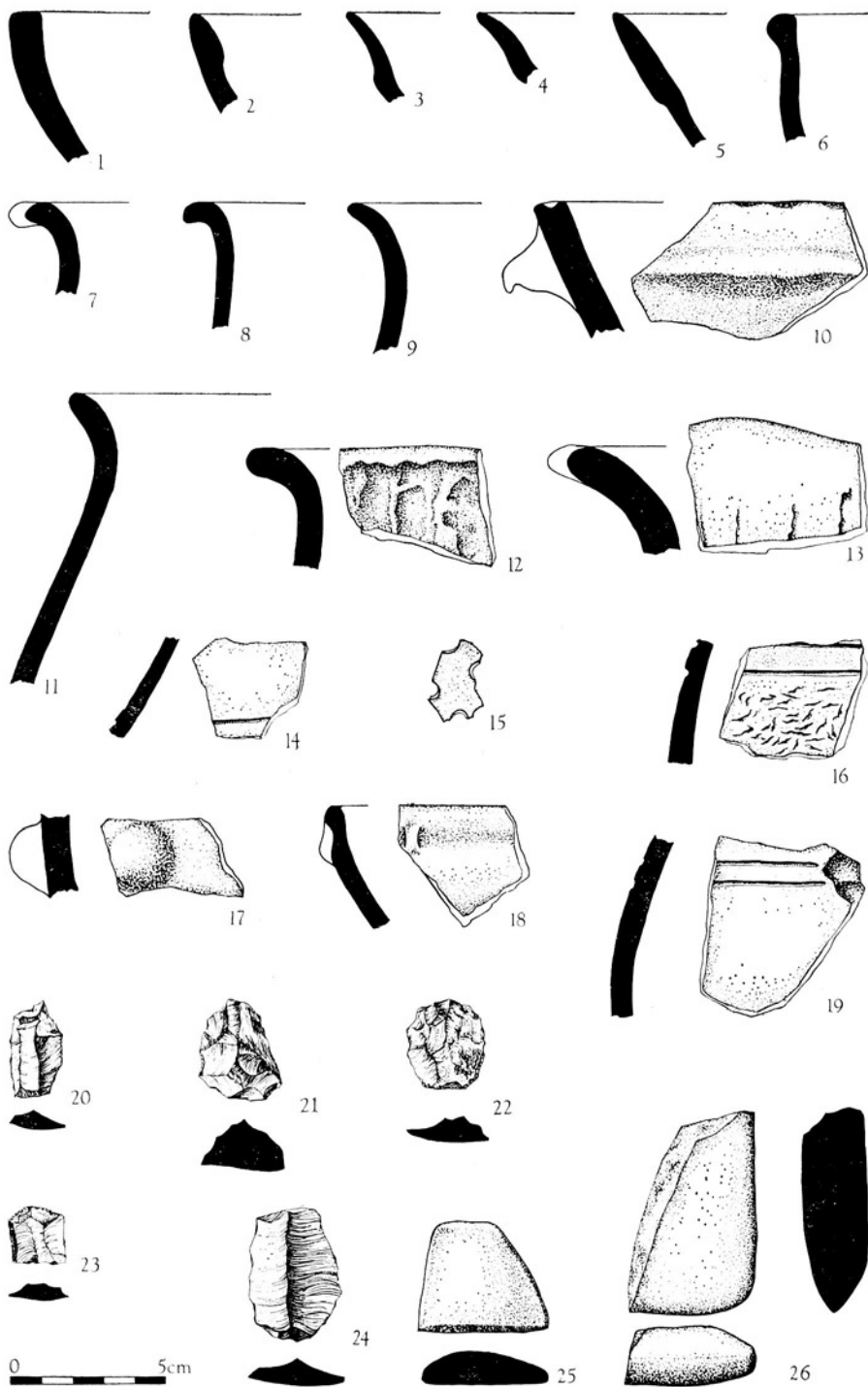
pelí (obr. 22:24) a čepelovitým úštěpem (obr. 22:20). Mnohem obsáhlejší je soubor střepů keramiky z eneolitu (obr. 20:4, 5, 7, 12–17, 19; 21:7–9, 11, 17; 22:2, 10), který tak doplňuje naše znalosti o rozsahu sídliště z tohoto období (Stuchlík 1980b, 19). Přesněji lze datovat pouze jeden fragment, patřící kultuře s kanelovanou keramikou (obr. 21:20). Několik střepů (obr. 20:12, 14; 21:7; 22:2) můžeme dát do spojitosti

21. Nálezy ze zásypu hrobů 15 (7), 18 (1, 2, 12), 19 (13, 19), 20 (4, 15), 22 (21), 23 (11), 25 (14), 26 (3, 9, 10, 20), 27 (8, 17) a 30 (5, 6, 16, 18).

se zásahem skupiny Kosihy — Čaka na Moravu (*Medunová-Benešová 1981*, 100—101, Abb. 2:3—8).

Zvláště důležité jsou z hlediska vykrádání hrobů nálezy z doby bronzové. Vedle řady dokladů datovaných jen obecně do doby bronzové (obr. 22:3, 7, 9, 15) nebo starší doby bronzové (obr. 20:18; 22:8, 11, 12) jsme získali obsáhlou kolekci únětické keramiky (obr. 20:1, 3, 8, 10; 21:1, 2, 4, 12—14; 22:14, 16, 18, 19), zatímco věteřovské skupině můžeme spolehlivě přisoudit pouze jediný střep (obr. 22:1) z hrobu 29. Zastoupení únětické kultury se dá vysvětlit buď předchozím osídlením lokality, nebo v něm lze spatřovat prvky pro datování vylupování hrobů. Přítomnost věteřovské keramiky je možné zdůvodnit jen druhou z uvedených možností.

22. Nálezy ze zászpu hrobu 29.

Materiál z laténského období, jemuž patří na lokalitě řada sídelních objektů, reprezentuje několik střepů (obr. 21:5, 6, 16, 18) z povrchové vrstvy porušeného hrobu 30, ležícího v těsné blízkosti laténské chaty.

IV. Morava v mladším období

Únětické kultury

Únětická kultura zabírá dlouhý časový úsek, což se pochopitelně odrazilo v materiální a do jisté míry i v duchovní kultuře. Snaha o podrobnější rozčlenění únětické kultury má dlouhou tradici a setkáváme se s ní již od konce minulého století. Na Moravě postihl správný vývoj únětické keramiky — Těšetice, Obleskovic, Mikulov — již na konci minulého století *J. Palliardi (1896, 21)*. Teprve mnohem později ji rozdělil *I. L. Červinka (1938)* na 3 stupně: první patřil časně únětické kultuře a třetí v podstatě věteřovské skupině. *K. Tihelka* ve své disertační práci (1939, 172—178) vydělil dokonce 4 období, z nichž první náleželo časně únětické kultuře a čtvrté zhruba věteřovské skupině. Později od této periodizace upustil a mimo věteřovské období rozlišil pouze časnou a vlastní únětickou kulturu (1953, 283).

Zatím nejpodrobnější periodizaci zpracoval před 20 lety *J. Ondráček (1964, 185—213)*, který vydělil 5 fází, jež lze shrnout do 3 hlavních období. První z nich představuje protoúnětická kultura, patřící ještě závěrečnému úseku eneolitu. Druhé období se staroúnětickou a středoúnětickou fází je možno zařadit do Reineckova stupně A_1 . Do stupně A_2 přísluší třetí období s klasickou a pozdně únětickou (nebo poklasickou) fází. Ačkoliv tato periodizace pouze naznačuje rozčlenění materiální kultury a nezabývá se všemi podrobnostmi, přesto plně vystihuje vývoj keramiky i bronzové industrie. Bohužel byla zveřejněna toliko v rukopisné práci a širšímu okruhu badatelů tak zůstává dostupnou pouze v podobě krátké poznámky (*Ondráček 1967, 440, pozn. 334*).

Z hlediska zaměření naší práce je pro nás důležitá *Ondráčkova* charakteristika klasické a pozdně únětické fáze (1964, 204—213). Čtvrtá fáze je zde reprezentována pohřebištěm v Rebešovicích, částí pohřebiště v Šardičkách, dále hroby z Božic, Kurdějova, Lednice, Letonic, Vedrovic-Zábrdovic a sídliště ve Staré Břeclavi a na Člupech u Křižanovic. Typickými představiteli hmotné kultury je klasický koflík a únětická jehlice, z dalších bronzů sem patří ještě jehlice s kulovitou hlavicí, s roztepanou a podélně svinutou hlavicí, hřivny, masivní tyčinkovité náramky, náramky borotického typu, z keramiky pak nízké široké hrnky, zploštělá osudí a řada dalších předmětů (*Ondráček 1964, 204—210*). Pátou fází vymezil *J. Ondráček* na základě pohřebiště v Lanžhotě, hrobů ze Šlapanic, Znojma, Mikulova a Cezav u Blučiny a některých nálezů ze sídliště na Člupech u Křižanovic a Staré Břeclavi. Typickými zástupci této fáze jsou koflíky s náznakem kalichovité profilace hrdla, masivní soudkovitý hrnek, džbánky, bezuchá amfora a jehlice s roztepanou a podélně svinutou hlavicí (*Ondráček 1964, 210—212*).

Výzkumy posledních let přinesly nové prameny k poznání mladšího úseku únětické kultury a dovolují nám pokusit se o některá doplnění a zpřesnění periodizace J. Ondráčka. Velmi důležitou lokalitou se stalo právě pohřebiště v Mušově, které poskytlo několik nálezů, jež nelze při rozboru závěrečného období opomenout. Mušovské pohřebiště jako celek můžeme zařadit do mladšího období únětické kultury, ale v jeho rámci lze některé hroby bezpečně přisoudit poklasické fázi.

K nejvýraznějším celkům na pohřebišti patří hrob 12, vybavený 3 nádobami, které v žádném případě nelze považovat za běžnou hrobovou keramiku. Na rozdíl mezi hrobovou a sídlištní keramikou poukázala celá řada badatelů. Naposledy se tímto problémem podrobněji zabývala I. Pleinerová (1959, 97—104). Stručně shrnuto, lze říci, že keramika ze sídliště je rozměrnější a tvarově rozmanitější. Milodary z hrobu 12 můžeme jednoznačně považovat za ukázky typické sídlištní keramiky. Hrnce s esovitou profilací těla (obr. 26:4) známe téměř výhradně ze sídliště. Necháme-li stranou specifickou záležitost, jakou nepochybně jsou dětské pohřby v nádobách, pak s hrnci tohoto typu jsme se mohli setkat ještě v hrobě 20 z Mušova, v jednom z hrobů v Božicích u Znojma (Procházka 1931, 47) a v dětském hrobě v jeskyni Kůlnička na katastru obce Mokrá (Stuchlík 1981c, 14, 39, obr. 18:2, tab. V:2). Stejně tak i mísa se zdrsňeným a neobvykle rýhovaným povrchem (obr. 26:2) nemá na pohřebištních obdobích. Soudkovité hrnky se běžně vyskytují teprve na sídlištních věteřovské skupiny a jejich prototypy s horizontálním uchem se vzácně objevily v pozdně únětických hrobech, kam řadíme i samotný hrob 12.

Znaky pozdní fáze můžeme bezpečně rozpoznat ještě u hrobu 28. Malý hrnek s výrazně rýhovaným tělem (obr. 31:9), připomínajícím povrch mísy z hrobu 12, nepatří z chronologického hlediska k charakteristickým formám. V mírném rozšíření okraje mísky (obr. 31:8) můžeme vidět vývojové příbuznosti s věteřovskými mísami s dovnitř rozšířeným okrajem. Nejdůležitější je nález plechových spirálovitých náramků (obr. 31:4, 6) a náramků borotického typu (obr. 31:2, 5), použitých v tomto dětském hrobě jako nánožníky. Nutnost datování těchto ozdob do pozdní fáze jsme již zdůvodnili při jejich detailním rozboru. Zbývající předměty nejsou pro přesnější datování vhodné, ale v žádném případě toto datování nevyklučují.

Třetím celkem, u něhož musíme počítat s poněkud mladším datováním, je hrob 31 s koflíkem, malou amforkou, únětickou jehlicí a nákrčníkem (obr. 32:1—4). Základem pro datování tohoto celku je bezuchá amforka (obr. 32:4), protože většina známých exemplářů patří do pozdní únětické kultury.

Jisté znaky pro stejné datování vykazuje i koflík (obr. 25:1) ze zničeného hrobu 5. V tomto případě jde o vyspělejší variantu klasického koflíku, u něhož je okraj výrazně širší než lom na těle, ale nemá kalichovitou profilaci hrsla. S prvními exempláři této formy se můžeme setkat patrně již v závěru klasické, převážně však v poklasické fázi.

Na pohřebišti v Mušově jsme se rovněž setkali s jevem, který výrazně vybočuje z běžných pohřebních zvyklostí únětického lidu. Po celou dobu trvání únětické kultury se objevují hroby s rozmanitým vybavením a vedle hrobů bohatých se setkáváme i s hroby zcela bez nálezů, což je možné dokumentovat i na celé řadě příkladů z našeho naleziště. Zde však zjišťujeme nový prvek, pro který neznáme mnoho analogií. Několik hrobů obsahovalo ve výbavě keramiku vyloženě sídlištního charakteru, z nichž nejtypičtějším příkladem je již zmíněný hrob 12. Ve vyloupeném hrobu 20 (obr. 11:C) se kromě malého pohárku a bezvýznamných zlomků bronzových předmětů našla část velkého hrnce s prohnutým hrdlem a zdrsněným tělem (obr. 28:4). Dnes již nelze zjistit, zda do hrobu byla vložena celá nádoba nebo pouze její fragment. Hrob 7 obsahoval zase pouze část výdutě velké zásobnice se zdrsněným povrchem (obr. 25:12), která se bohužel našla ve vykradené části, takže nelze spolehlivě prokázat, zda patří k původní výbavě. Nelze totiž opomenout i možnost, že nádoba se dovnitř dostala při druhotném otevření hrobu, ale uložení pod kostmi pohřbeného (obr. 2:B) podporuje spíše první možnost, stejně jako ve výše uvedeném hrobě 20. Nasvědčuje tomu i obdobný případ hrobu 32, hlubokého 280 cm, který nebyl vykraden a tělo zemřelého leželo v rakvi, takže bychom spíše očekávali bohatou výbavu. Milodary mrtvého se však omezily pouze na dno větší nádoby sídlištního charakteru (obr. 32:10). Jak naznačují nálezy okolnosti, jde v tomto případě o pohřeb, který nelze srovnávat s nevykradenými hroby bez výbavy, jako jsou např. hroby 15, 19 nebo 22. Téměř úplná absence milodarů souvisí patrně s novými představami o posmrtném životě, s představami, které se tak výrazně projevily v následujícím věteřovském období, z něhož, až na malé výjimky, hroby zatím neznáme.

Nálezy tohoto druhu nejsou tak zcela ojedinělé a z Moravy známe ještě několik dalších hrobů se sídlištní keramikou. V Pasohlávkách prozkoumala D. Jelínková (1983a, 73) porušený únětický hrob se zásobnicí. Podobným případem by snad mohl být i A. Dvořáček v r. 1934 prozkoumaný objekt ze Šlapanic, který obsahoval značně strávenou kostru a 6 většinou doplněných nádob sídlištního charakteru. Podle K. Tihelky (1962, 115—116) šlo o věteřovskou jámu s kostrou, zatímco A. Dvořáček a I. L. Červinka (1938) označili objekt jako hrob, ačkoliv keramika neodpovídá běžným hrobovým nálezům. Zlomky sídlištní keramiky se zjistily rovněž na dnech druhotných zásahů v hrobech z Čejče (Ondráček 1967a, 307) a Rebešovic (Ondráček 1962, 72—73). J. Ondráček soudil, že se do hrobů dostaly při vyloupení a sloužily patrně k hloubení šachty (Ondráček 1962, 73). U vykradených objektů nelze samozřejmě spolehlivě zjistit, kdy a za jakým účelem se tato keramika dostala dovnitř. Existence nevyloupených hrobů (hrob 32), případně nálezy sídlištní keramiky v původní části vykradeného hrobu (hrob 12) dokazují, že některé fragmenty bude nutno považovat za milodary. Analogie najdeme jak na Slovensku (Točík 1979, 177, Taf. LXIX:12), tak i v Čechách (Michálek 1981, 94—95, obr. 1A; 2:10) nebo v Německu (Matthias 1953)

a zvláště důležitá je skutečnost, že všechny patří mladé nebo nejmladší únětické kultuře.

Veškeré okolnosti nasvědčují tomu, že v závěru únětické kultury dochází v její moravsko-rakouské větvi k poměrně výrazným kulturním změnám, které značně ovlivnily život obyvatelstva ve sféře ekonomické i duchovní. Pohřební ritus lidu s únětickou kulturou, na rozdíl od proto-únětického období (*Ondráček 1967*, 424), se nevyznačoval takovou přísností, jak se donedávna předpokládalo. Většina mrtvých byla pohřbívána na pohřebištích způsobem, odpovídajícím běžnému ritu starší doby bronzové, tj. ve skrčené poloze na boku, s výbavou několika nádob a bronzových předmětů. Na jistou uvolněnost v pohřebních zvyklostech ukazuje celá řada nerituálních pohřbů na sídlištích. Na moravských sídlištích, jejichž výzkumu se zatím nevěnovala dostatečná pozornost, lze odhadnout, že přibližně na 12,6 % lokalit se našly lidské kostry v jamách (*Stuchlík 1972*, 62). Koncem únětického období dochází zřejmě k dalšímu narušení tradic spojených s pohřbíváním zemřelých: častěji se objevují hroby bez milodarů, což je sice jev obvyklý, avšak nepříliš častý. Např. v Rebešovicích se zjistil z celkového počtu 80 hrobů jediný, jenž prokazatelně neobsahoval žádnou výbavu (*Ondráček 1962*, 69). Na pohřebišti s 22 hroby ve Velkých Pavlovicích (*Stuchlíková — Stuchlík 1983*) nebyly milodary pouze ve 3 vyloupených hrobech. Ze Šardiček je uváděno 10 hrobů bez výbavy (*Procházka — Chleborád — Kalousek 1927*, 37), většina z nich však patrně patří mezi vyloupené a skutečně bez milodarů jsou jen 2 či 3. Situace na mušovské nekropoli se jeví poněkud odlišně. Z celkového počtu 35 hrobů zůstaly zcela bez nálezů hroby 15, 19 a s velkou pravděpodobností i hrob 22. Přitom nebere přirozeně v úvahu porušené a vyloupené celky, kterých je na pohřebišti poměrně značné procento. Tomuto předpokladu odpovídá i pohřebiště v Lanžhotě, kde mezi 10 hroby (*Dostál 1962; týž 1964a*) se vyskytl jeden bez nálezů. Podíl hrobů prokazatelně bez nálezů představuje ve Velkých Pavlovicích hodnotu 0, v Rebešovicích 1,25 %, v Šardičkách 2,56 %, resp. 3,84 %, zatímco na pohřebištích s výrazným zastoupením poklasické fáze v Lanžhotě 10 % a v Mušově 8,55 %. Samozřejmě se mohl uplatnit, zvláště u menších souborů, i faktor náhody, naše úvaha však plně respektuje vývoj pohřebního ritu ve starší době bronzové.

Jak bylo již uvedeno výše, můžeme mušovské pohřebiště datovat do plně vyvinuté únětické kultury, což dokumentují hroby 2, 4, 16, 23 a 27. Pro přesnější klasifikaci je použitelných, ať již na základě rozboru hmotné nebo duchovní kultury, pouze 14 hrobů. Z nich patří čtvrté, tj. klasické fázi hroby 8, 14, 17, 18, 25, 26 a 29, přičemž u některých (8, 14, 17) jsou jisté náznaky vztahů k nejmladšímu období. Poklasické fázi lze podle typologických kritérií přisoudit hroby 5, 12, 28 a 31 a podle vývoje pohřebního ritu ještě hroby 7, 20 a 32, ačkoliv určení prvních dvou není zcela jednoznačné. Zbývajících 16 hrobů jsme do mladšího období zařadili jen podle jejich příslušnosti k lokalitě.

Ve vývoji pravěkých kultur patří k nejdiskutovanějším vždy otázky jejich vzniku a zániku. Výzkum v Mušově poskytl řadu cenných poznatků pro poznání nejmladšího období únětické kultury, a proto se budeme tímto úsekem v závěru naší práce zabývat poněkud podrobněji. Mezníkem se stal v tomto směru na rozhraní 50. a 60. let objev a výzkum pohřebiště v Lanžhotě (*Ondráček 1961; Dostál 1962; týž 1964; týž 1964a*), v jehož inventáři se hledaly silné vlivy maďarsko-věteřovské a severopanonské kultury. Přibližně v téže době vydělal J. Ondráček poklasickou fázi a precizoval ji, kromě uvedeného pohřebiště v Lanžhotě, pomocí rozrušených pohřebišť v Mikulově a Znojmě, hrobových celků ze Šlapanic a Blučiny (obj. 12/60) a části sídlištních nálezů ze Staré Břeclavi a Člupů u Křižanovic (*Ondráček 1964, 206, 210—212*).

Lokalit inklinujících k páté fázi je však na Moravě větší počet a nálezy z tohoto období se objevily na některých velkých pohřebištích, v ojedinělých hrobech, na sídlištních i v depotech. Z dlouhodobě užívaného pohřebiště v Šardičkách patří pozdní fázi hroby 49 a 52 (*Procházka — Chleborád — Kalousek 1927, obr. 31:36*). Na zatím nejrozsáhlejší moravské nekropoli v Rebešovicích, datované do vyspělého období, se vyskytly nejmladší nálezy v hrobech 91, 192, 218 a 300 (*Ondráček 1962, obr. 42:1—10, 15; 47:13; 49:6; 50:8, 9; 54:3*). Při záchranném výzkumu polykulturního naleziště v Dolních Věstonicích (*Měřinský 1980*) se v rámci únětického pohřebiště zjistil inventář typický pro pozdní období v objektech 345, 348 a 351 a stejně lze datovat i několik hrobů ze staršího záchranného výzkumu v Horních Věstonicích (*Tichý, NZ archiv AÚ Brno č. j. 545/55*) nebo část pohřebiště z Vedrovic—Zábrdovic (*Gross 1941*), odkud pochází např. zdobený soudkovitý hrnek s horizontálním uchem. Maďarovské vlivy u keramiky z hrobu v Telnici přivedly J. Poulíka ke správnému zařazení do nejmladšího období (*Poulík 1943, 73*). K. Tihelka (*1953, 302*) považoval za pozdně únětické 4 hroby z polohy Krátké padělky v Opatovicích. Keramika typická pro toto období, reprezentovaná v první řadě amforkami a koflíky, se vyskytla i v hrobech z Božic (*Procházka 1931, 47*), Kurdějova, Lednice, Popovic, Sokolnic (*Červinka 1931, 47*) a Rajhradu (*Peškař, NZ, AÚ Brno č. j. 951/65*). Nejvýraznější složku celku z Milovic představovaly džbánky (*Jüttner — Matzura — Petlák 1925*) a bohatý hrob z Příkaz obsahoval kromě 2 amforek ještě 2 náramky, hřivnu, plechovou čelenku, cyperskou jehlicí a zlomky drobných ozdob (*Ondráček 1970*).

Stejně četné nálezy nejmladšího úseku únětické kultury máme i ze sídlišť. Na příslušnost části nálezů ze Staré Břeclavi a Člupů u Křižanovic do tohoto období správně upozornil již J. Ondráček (*1964, 206*). Bohužel z Břeclavi nejsou zachovány nálezové celky a materiál se dochoval jen zčásti. Ze Člupů patří poklasické fázi určitě jáma č. 1 (*Chleborád 1928, 4—9, tab. I*), nacházející se na západní části návrší zvaného Na zámečku, zatímco další objekty pocházejí převážně z polohy ležící již na katastru sousední obce Marefy. Některé nádoby z těchto objektů se sice rovněž blíží keramice páté fáze, ale jejich klasifikace

není tak jednoznačná. Jednou z nejvýznamnějších lokalit je výšinná osada na Cezavách u Blučiny, kde minimálně jámy 1/54, 7/56, 6/57 a 12/60 patří poklasickému horizontu. Rozsáhlé sídliště v Šatově bylo užíváno již od staršího období únětické kultury; sledovanému období náleží objekty I 39, II 7, II 16; II 29 a II 39 (*Stuchlík 1972*, tab. 57; 58; 62:2—9; 69; 70:1—7; 71:8; 72) a rovněž část materiálu ze starších výzkumů (*Tihelka 1960*, obr. 30:6). Keramika obdobného charakteru pochází z Charvát (*Tihelka 1962*, tab. XV:9, 19), Sobůlek (*Tihelka 1962*, tab. XVIII:12) a z výšinných osad v Bánově (*Stuchlík 1985*, obr. 4:1—6) a Věteřově (*Tihelka 1962*, tab. XXIV:18; XXV:16). Bohužel zmíněné nálezy nepocházejí z nalezových celků, což značně snižuje jejich výpovědní hodnotu. Typologicky výrazný inventář obsahovala sídlištní jáma z Pohořelic, v níž byl uložen pohřeb se 3 nádobami (*Schirmeisen 1929*, 6—8) a rovněž již zmíněný objekt ze Šlapanic s pohřbem ve skrčené poloze a 6 nádobami (*Červinka 1938*, 51). V nevelké vzdálenosti od výše uvedeného hrobu v Telnici se zjistilo i sídliště ze stejného období (*Staňa 1960*, 39). Poklasické fázi patří konečně i část nálezů z výšinné osady u Zelené Hory (*Staňa 1986*, obr. 2:1, 2; 4:7, 9, 17; *Stuchlík 1985*, 137, obr. 4:7—10).

Poslední lokalitou, kterou zahrnujeme do páté fáze únětické kultury jsou Pravčice, odkud pochází depot bronzových předmětů. Vedle plechových náramků s bohatou výzdobou, které jsou chronologicky nejvýraznějším tvarem, obsahuje ještě terčovitě jehlice, spirálovitý náramek, jehlice s kroužkovou hlavicí a další předměty (*Tihelka 1965*, 46—49; Taf. 24).

Ještě než se pokusíme o přesnější charakteristiku náplně poklasické fáze, je nutno upozornit na úskalí hrozící při studiu problematiky přechodného období mezi únětickou kulturou a maďarovsko-věteřovskou kulturou. Prvořadým úkolem při řešení jejich vzájemného poměru je spolehlivé vymezení náplně jejich hmotné kultury. Záslužná byla v tomto směru činnost K. Tihelky, který zveřejnil podrobný katalog věteřovské skupiny z Moravy. Bohužel ne vždy se mu podařilo přesně rozpoznat kulturní příslušnost, takže se do jeho soupisu dostala celá řada nálezů, patřících ještě únětické kultuře. Nejvíce omylů vzniklo při hodnocení nálezů z Cezav u Blučiny, které K. Tihelka vesměs řadil do věteřovské skupiny, ačkoliv početnou složku zde představuje inventář pozdní únětické kultury (*Tihelka 1960*, obr. 8:5, 6, 7; 12:7, 8; 14:6; *týž 1962*, tab. III:1; IV:14; V:19; VI:9, 16, 17; X:5, 6, 12). Dále je nutno z náplně věteřovské skupiny vyřadit nálezy z Božic, Staré Břeclavi, Člupů u Křižanovic, Pohořelic, Sobůlek (*Tihelka 1960*, obr. 17:11; 19:9; 28:7; 29:4, 7, 9; *týž 1962*, tab. XII:10, 14; XVIII:6—8, 12) a rovněž pozdně únětickou keramiku z Charvát, Šatova, Věteřova a Znojma (*Tihelka 1960*, obr. 30:6; 40:1, 2; *týž 1962*, tab. XV:9, 19; XX:4; XXII:3, 4, 6, 7; XXIII:23, 24; XXIV:18; XXV:16), tedy z lokalit osídlených v obou obdobích.

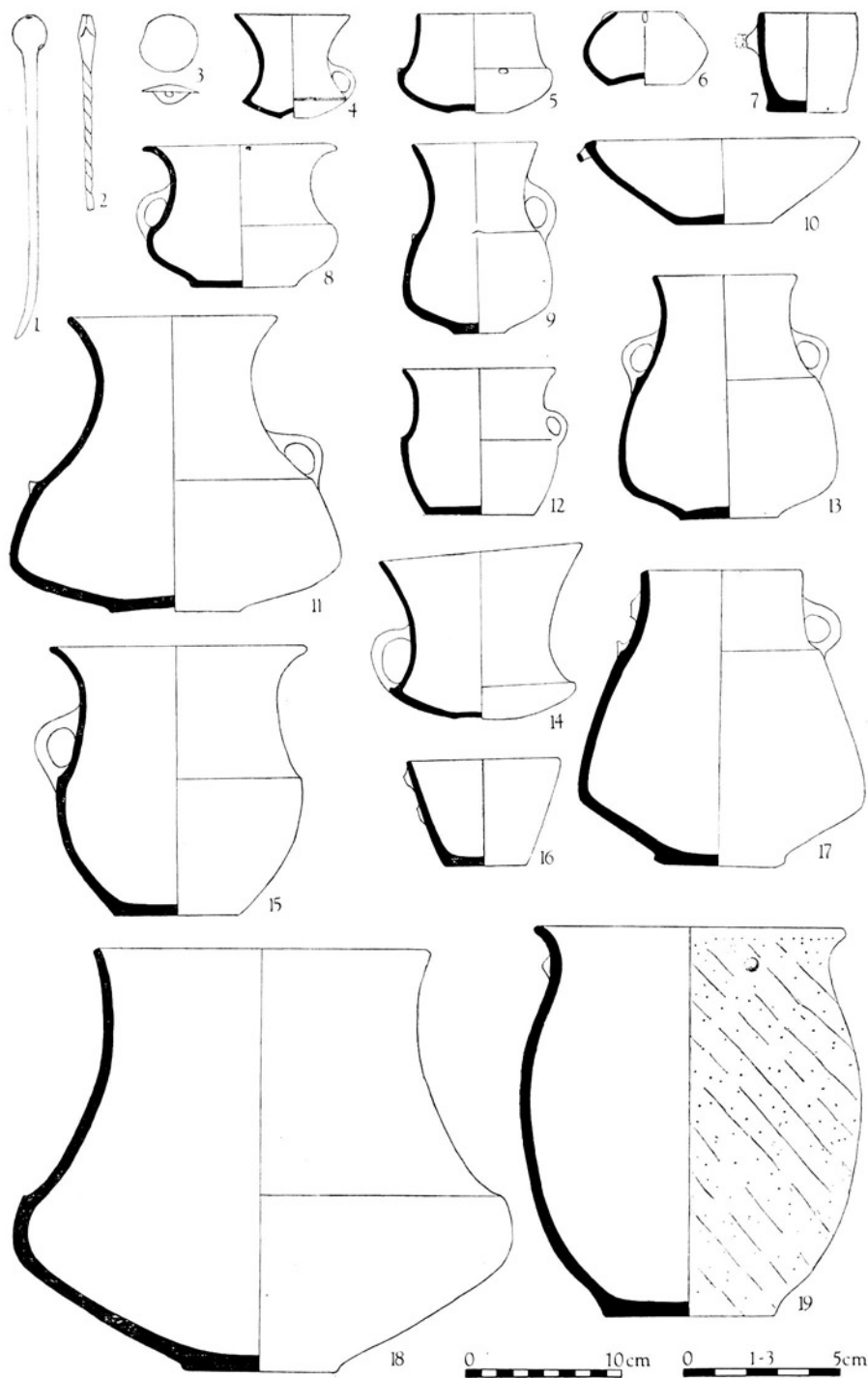
Únětická kultura se po celou dobu svého vývoje vyznačovala vysokou stabilitou jak ve sféře ekonomické, tak sociální. Poklasická fáze

znamená konec dlouhodobé rovnováhy a počátek nové éry, plné napětí, nových podnětů a možností. V duchovní kultuře se tento proces odrazil nejvýrazněji v názorech na posmrtný život a jeho konečným efektem bylo jisté rozmělnění do té doby vcelku jednotného pohřebního ritu. Jako milodary se většinou přikládaly drobné, vyloženě symbolické nádoby, ale objevují se i hroby s keramikou sídlištního charakteru, to znamená s užitkovou keramikou. Přibývá hrobů bez výbavy, zároveň se však občas objevují i velmi bohaté hroby. Patrně v tomto období můžeme počítat i s prvními dětskými pohřby v nádobách. Nápadným jevem je rovněž využívání výšinných poloh pro osídlení. Vedle sídlišť datovaných jen obecně do mladšího období únětické kultury (Klentnice, Křepice, Olbramovice, Znojmo), známe i osady z poklasického období v Bánově, Blučině, Křižanovicích, Věteřově a Zelené hoře (Stuchlík 1985).

Nejdůležitějším prvkem pro datování však zůstává i nadále keramika. V závěrečném období únětické kultury se nové vývojové tendence nejmarkantněji projevily na tvarech amfor, džbánek, hrnků a koflíků, které se tak stávají rozhodujícím faktorem při řešení chronologických otázek. Chronologicky velmi průkazným tvarem jsou amfory. Bezúché tvary s nízkým stlačeným tělem, které se od obdobných věteřovských exemplářů (Tihelka 1960, obr. 20:11; 24:8; 27:8) odlišují profilací hrdla, se v drobném provedení vyskytují na pohřebištích (obr. 23:5; 32:4; tab. II:5; Dostál 1964, tab. VIII:9, 13; Ondráček 1964, obr. 49:6; 52:7; týž 1970, Abb 1:8, 9); nádoby značných rozměrů známe ze sídlišť (obr. 23:18; Chleborád 1928, tab. I:8). Amfory se 2 uchy na spodní části prohnutého hrdla se od věteřovských (Tihelka 1960, obr. 15:5—7; 16:6, 8) liší stejným způsobem jako předchozí typ. Pocházejí převážně ze sídlišť (obr. 23:17; Tihelka 1960, obr. 17:11; Chleborád 1928; tab. II:1; IV:1) a zcela výjimečně se jedna objevila i v inventáři hrobu ze Sokolnice (obr. 23:13).

Velkou variabilitou se vyznačují džbánky. První typ s kónickým tělem a uchem na spodní části prohnutého hrdla se vyskytuje ve větším provedení na sídlištích (obr. 23:15; Chleborád 1928, tab. I:2; Stuchlík 1972, tab. 57:12) a v miniaturní formě v hrobech (obr. 23:12; Dostál 1964, tab. VIII:3, 5, 10). V méně výrazné formě (obr. 25:11; 28:6; Ondráček 1962, obr. 47:13; 52:9; týž 1966, tab. 3:14) se začínají objevovat již ve čtvrté, případně na rozhraní čtvrté a páté fáze. Druhý tvar s vysokým prohnutým hrdlem a baňatým tělem je možno dále dělit na typy se spodní výduť a s kulovitým tělem (Stuchlíková 1984, 32—34). V jejich datování nejsou podstatné rozdíly a pro náš účel se spokojíme se společným zařazením do poklasické fáze v sídlištním (Chleborád 1928, tab. II:2; Tihelka 1960, obr. 8:5; 29:7; týž 1962, tab. V:19; XV:19) i hrobovém materiálu (obr. 23:9, 13; Stuchlíková 1984, tab. 13:1). Zcela bez analogií je neobvyklý džbánek z Pohořelic (Tihelka 1960), obr. 29:4).

Soudekovitý hrnek se vždy považoval za typický tvar keramiky věteřovské skupiny, ale s jeho prototypem se setkáme občas i v pokla-

23. Výběr nálezů pozdní únětické kultury na Moravě.

Hroby: Dolní Věstonice (1, 3), Horní Věstonice (6, 7, 10), Lanžhot (12), Lednice (4), Mikulov (2), Mílovice (9, 11), Popovice (5), Sokolnice (8, 13).
 Sídliště: Blučina (15, 16, 18), Břeclav (14, 17), Křižanovice (19).

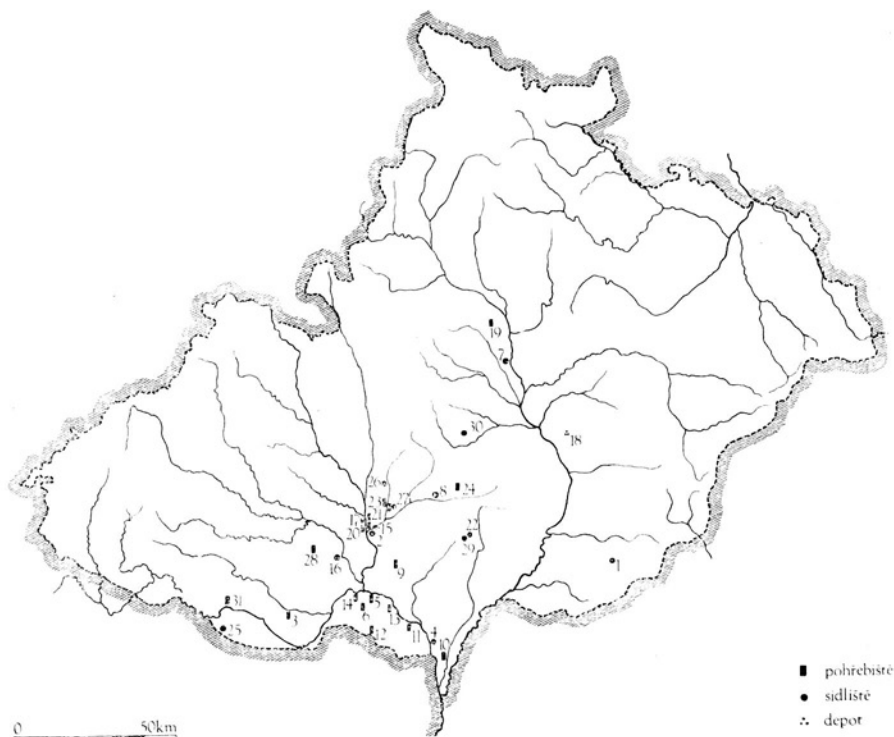
sické fázi únětické kultury. První variantu těchto hrnků představují exempláře více či méně soudkovitého tvaru s horizontálním uchem, vyskytující se pouze v hrobech (obr. 23:7; 26:3; tab. III:13; *Ondráček 1962*, obr. 54:3). Z věteřovského prostředí je již neznáme, stejně jako druhou variantu s vertikálním uchem na kónickém těle (obr. 23:16; *Dostál 1964a*, tab. X:10; *Procházka — Chleborád — Kalousek 1927*, obr. 31:3). Dále se v páté fázi objevují hrnky s nízkým stlačeným tělem a prohnutým hrdlem. Prodělávají v průběhu únětické kultury dlouhý vývoj a pro závěrečný úsek jsou charakteristické jejich nízké, široké varianty (*Procházka — Chleborád — Kalousek 1927*, obr. 31:5, 6; 36:4). Zvláštním typem hrnku je drobná nádobka z hrobu 28 z Mušova (obr. 31:9; tab. III:3).

Zvláště příznačné jsou pro mladé období únětické kultury koflíky, jejichž klasická varianta, dominující mezi keramikou čtvrté fáze, se může objevit ještě i v poklasické fázi (*Tihelka 1960*, obr. 14:6). Typická je pro toto období forma s více či méně kalichovitým profilem hrdla (obr. 23:4, 14; 25:1; tab. I:5; *Dostál 1962*, obr. 5:4; Tab. II:2).

Zbývající druhy keramiky nemají pro bližší datování podstatný význam a opírat se můžeme jen o některé jejich varianty. Z kategorie mís jsou chronologicky průkazné pouze tvary s horizontálním uchem pod okrajem (obr. 23:10; *Procházka — Chleborád — Kalousek 1927*, obr. 31:3), které přežívají ještě do počátků věteřovské skupiny. Bez analogií v předchozím vývoji jsou i nízké šálky z Lanžhota (*Dostál 1964*, tab. VIII:1, 16). Hrnce se zdrsněným tělem a nízkým prohnutým hrdlem nacházíme na všech sídlišťích starší doby bronzové, avšak varianty s hrotitými výčnělky pod okrajem se objevují teprve od poklasické fáze únětické kultury (obr. 23:19). Osudíčka se zataženým okrajem prošla dlouhým vývojem, jehož produktem jsou v pozdním období zploštělé tvary s vklopeným dnem (obr. 23:6).

Bronzová industrie se svým polykulturním charakterem je pro datování a řešení kulturních vztahů méně vhodná než keramika. Šperkem pozdního období únětické kultury můžeme nazvat únětickou jehlici, jehlici s rourkovitou hlavicí a s kulovitou hlavicí. Přežívání první z nich do pozdního úseku máme doloženo pouze v Mušově (obr. 32:3) a Šardičkách (*Procházka — Chleborád — Kalousek 1927*, obr. 36:2). Častější jsou jehlice s rourkovitou hlavicí (*Dostál 1962*, obr. 5:8; *Ondráček 1962*, obr. 42:1; *Tihelka 1962*, tab. X:5), z nichž zřejmě varianty s tordovanou jehlou, nalezené v Lanžhotě (*Dostál 1964a*, tab. X:12), Blučině (*Tihelka 1962*, tab. X:12) a Mikulově (obr. 23:2), patří výhradně poklasické fázi. Nejčastější jsou jehlice s kulovitou, šikmo provrtanou hlavicí (obr. 23:1), které jsou běžné i v inventáři věteřovské skupiny.

Výhradně do sledovaného období lze datovat i plechové manžetovité náramky s bohatou výzdobou z Mušova (obr. 31:2, 5), plechové spirálovité náramky z Mušova (obr. 31:4, 6) a Pravčic (*Tihelka 1965*, Taf. 24:10, 11) a plechové kroužky — snad náramky — s vytepávanou výzdobou z Mušova (obr. 26:5, 6). Vedle ozdob rukou je možno do této skupi-

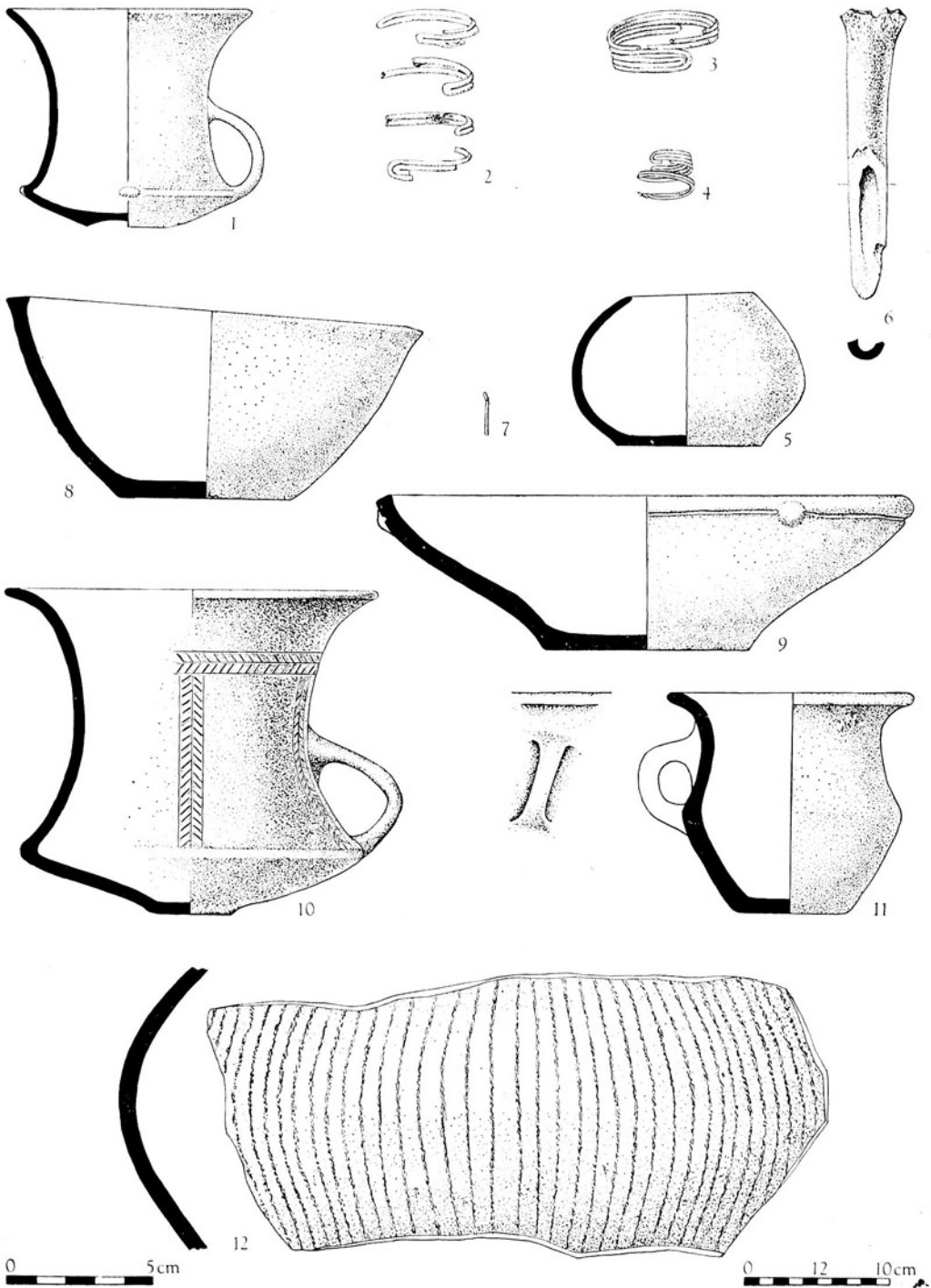

24. Rozšíření pozdně únětické kultury na Moravě (1. Bánov, 2. Blučina, 3. Božice, 4. Břeclav, 5. Dolní Věstonice, 6. Horní Věstonice, 7. Charváty, 8. Křižanovice, 9. Kurdějov, 10. Lanžhot, 11. Lednice, 12. Mikulov, 13. Milovice, 14. Mušov, 15. Opatovice, 16. Pohořelice, 17. Popovice, 18. Pravčice, 19. Příkazy, 20. Rajhrad, 21. Rebešovice, 22. Sobůlky, 23. Sokolnice, 24. Šardičky, 25. Šatov, 26. Šlapanice, 27. Telnice, 28. Vedrovice, 29. Věteřov, 30. Zelená Hora, 31. Znojmo).

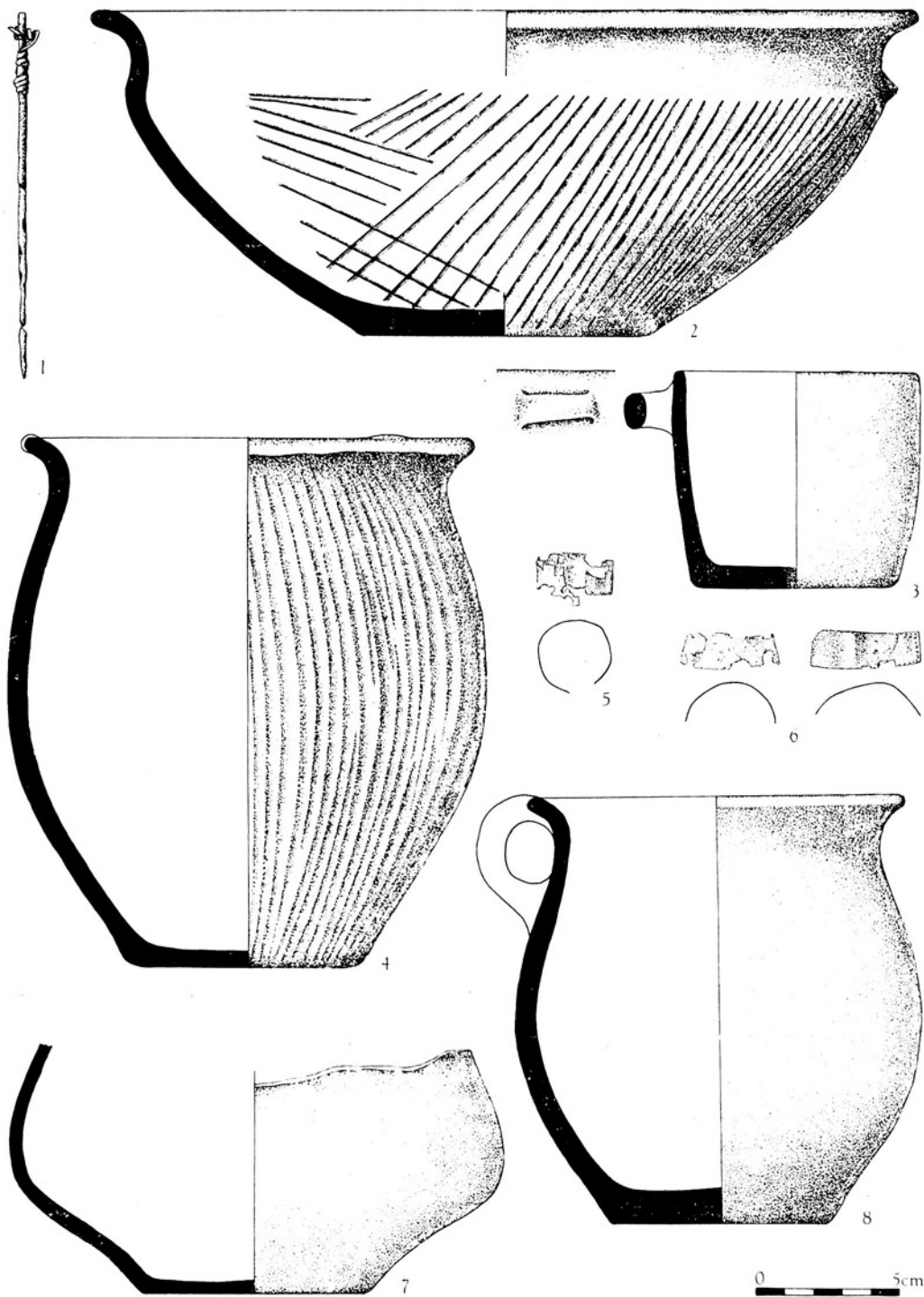
ny zahrnou i bohatě zdobenou čelenku z Příkaz (Ondráček 1970, Abb. 2). Posledním předmětem náležejícím poklasické fázi jsou bronzové knoflíky trojúhelníkového průřezu s očkem na spodní straně, které známe např. z Dolních Věstonic (obr. 23:3), Blučiny a Vedrovic (Gross 1941, 2, obr. 24).

Kolekci bronzových předmětů pozdní únětické kultury doplňují nákrčníky (obr. 31:1; 32:2), hřivny (Chleborád 1928, obr. 4:1; Ondráček 1962, obr. 42:16; týž 1970, Abb. 1:1), náramky z bronzové tyčinky (Ondráček 1970, Abb. 1:5, 6), spirálovité náramky (Tihelka 1965, Taf. 24:3), mnohonásobně vinuté vlasové ozdoby (Procházka — Chleborád — Kalousek 1927, obr. 36:1; Ondráček 1962, obr. 42:6—10), napodobenina sekerky s lištami (Dostál 1962, obr. 5:3) a kromě toho řada dalších předmětů (např. cyperská jehlice, šídla, jehličky, drátěné spirálky apod.).

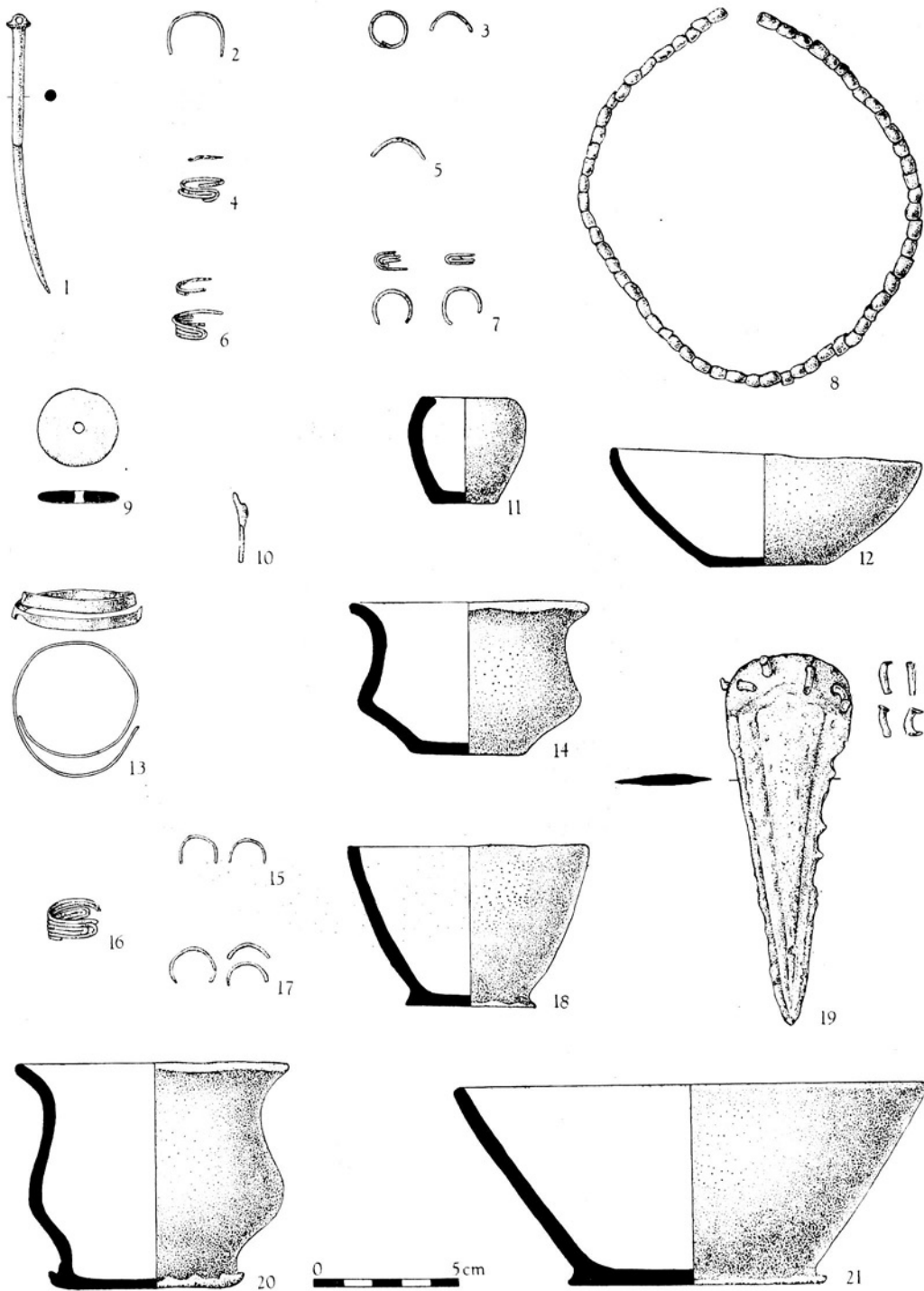
Bronzová industrie a zejména keramika poklasické fáze, která na Moravě představuje doznívání únětické kultury, vykazuje úzké vztahy jak k předchozímu období, i k následující věteřovské skupině. Obdob-

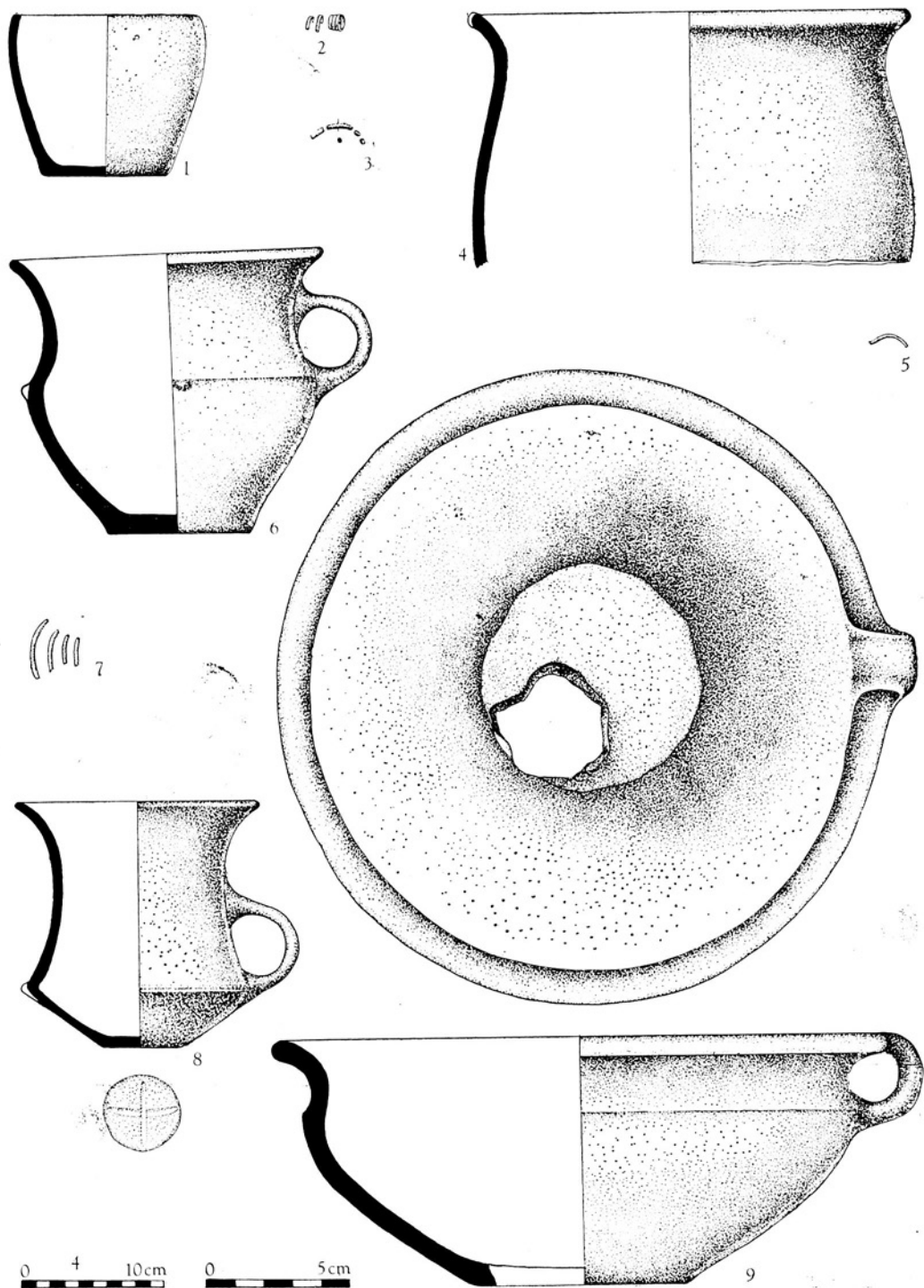
25. Nález z hrobů 4 (1), 5 (2-5), 7 (12), 8 (7-11) a 22 (6).

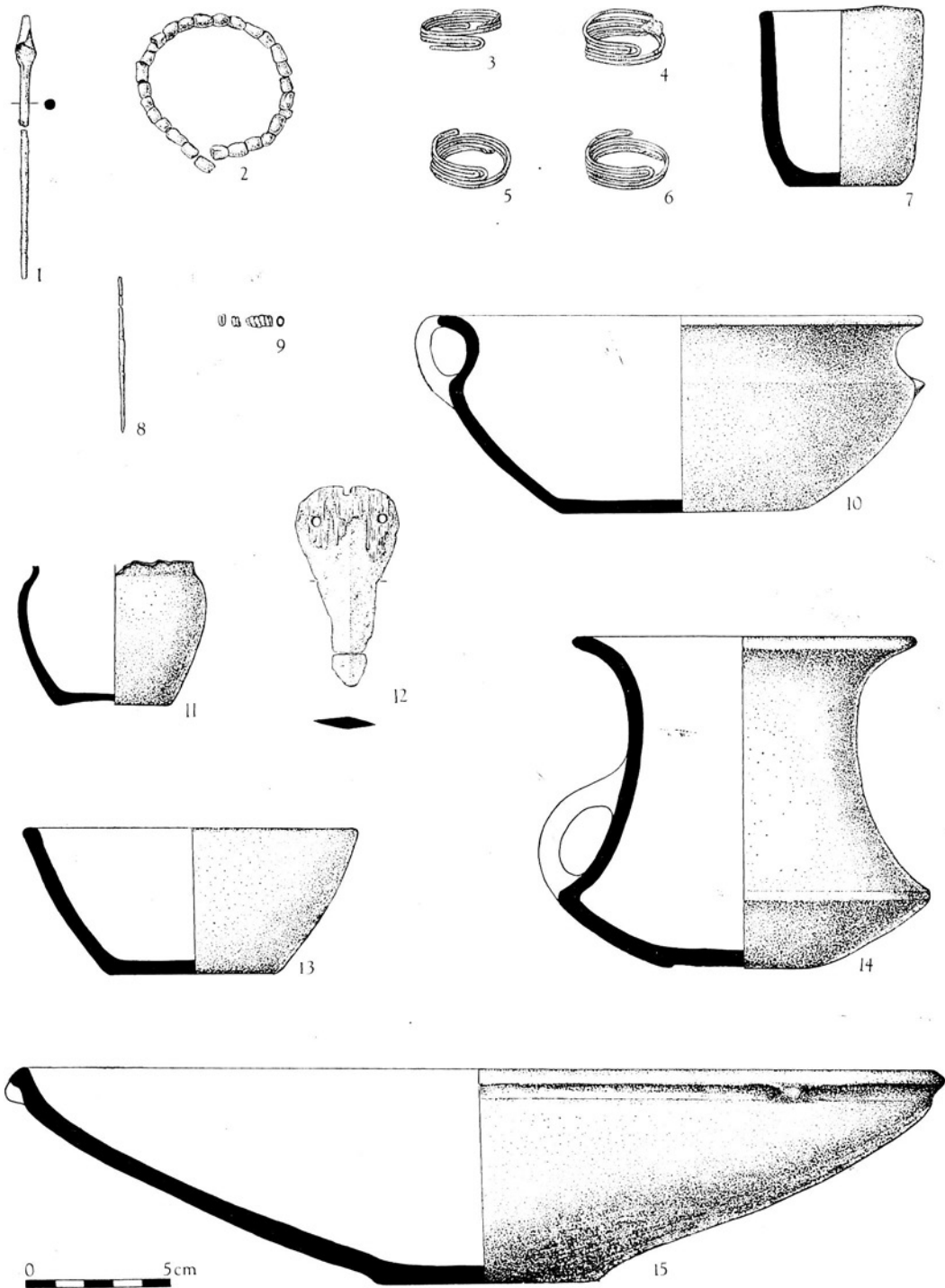
26. Nálezy z hrobů 12 (2–4), 13 (1) a 14 (5–8).

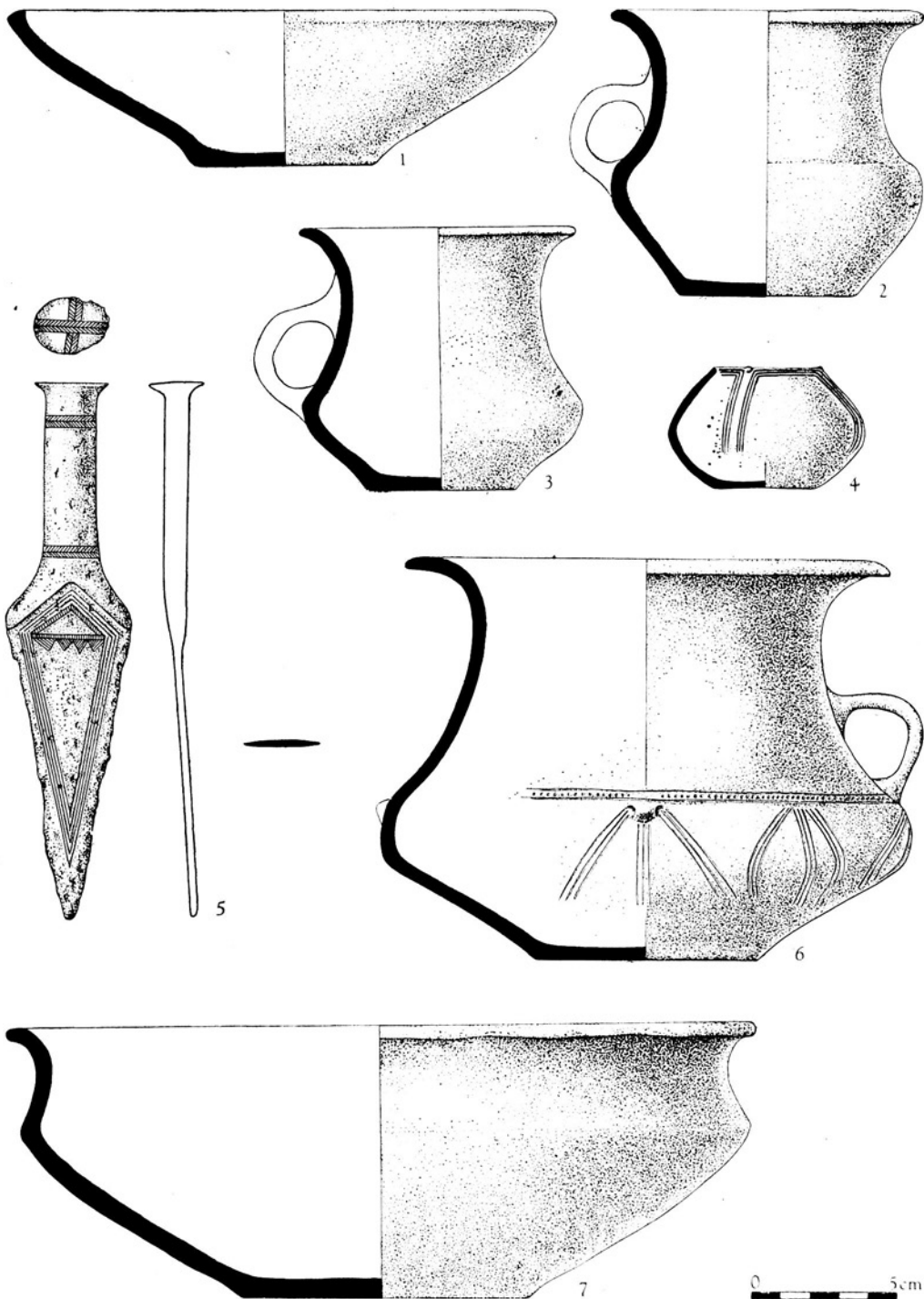
27. Nálezy z hrobů 16 (15–17), 18 (1–14) a 23 (18–21).

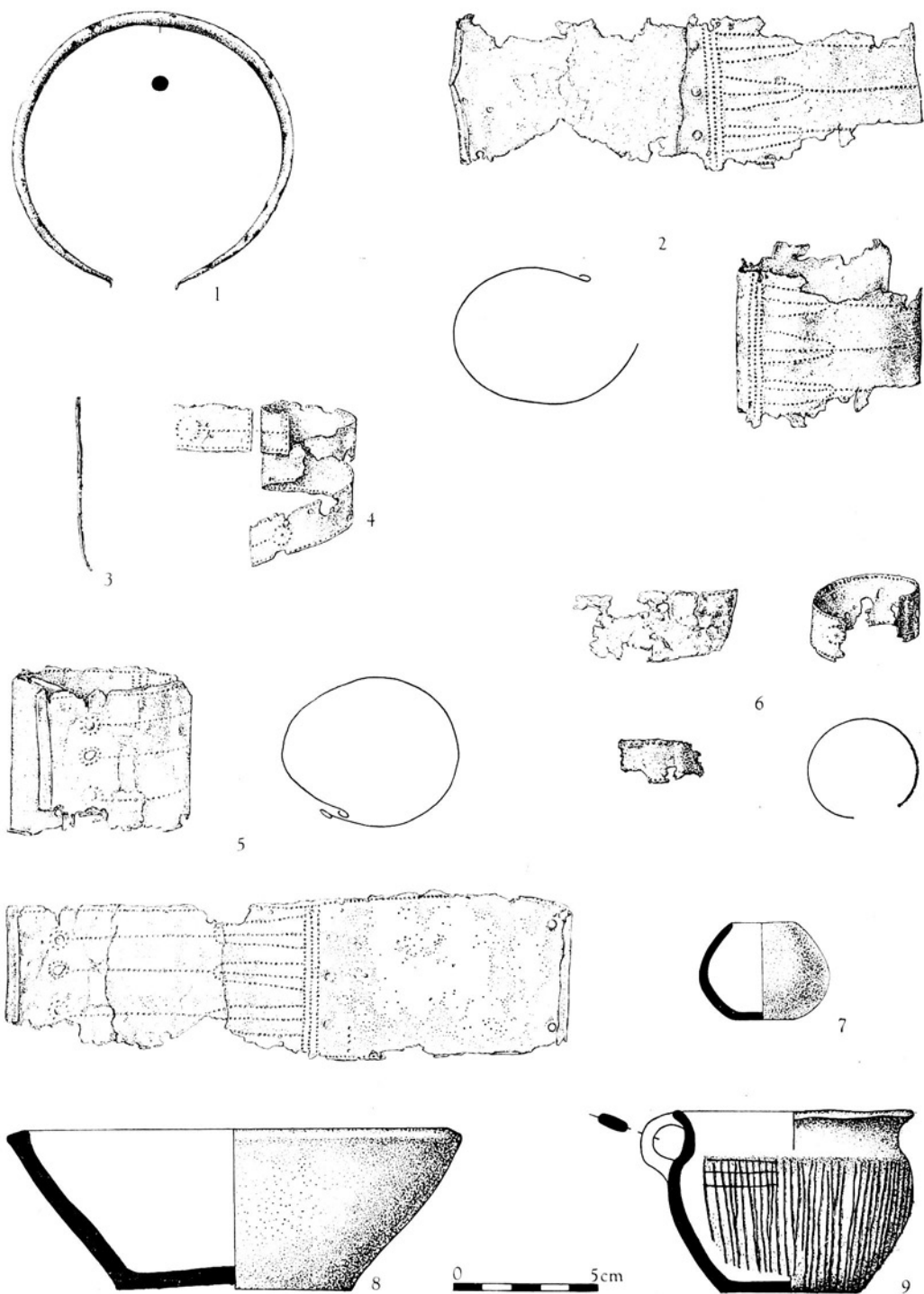
28. Nález z hrobů 17 (6–9), 20 (1–4) a 21 (5).

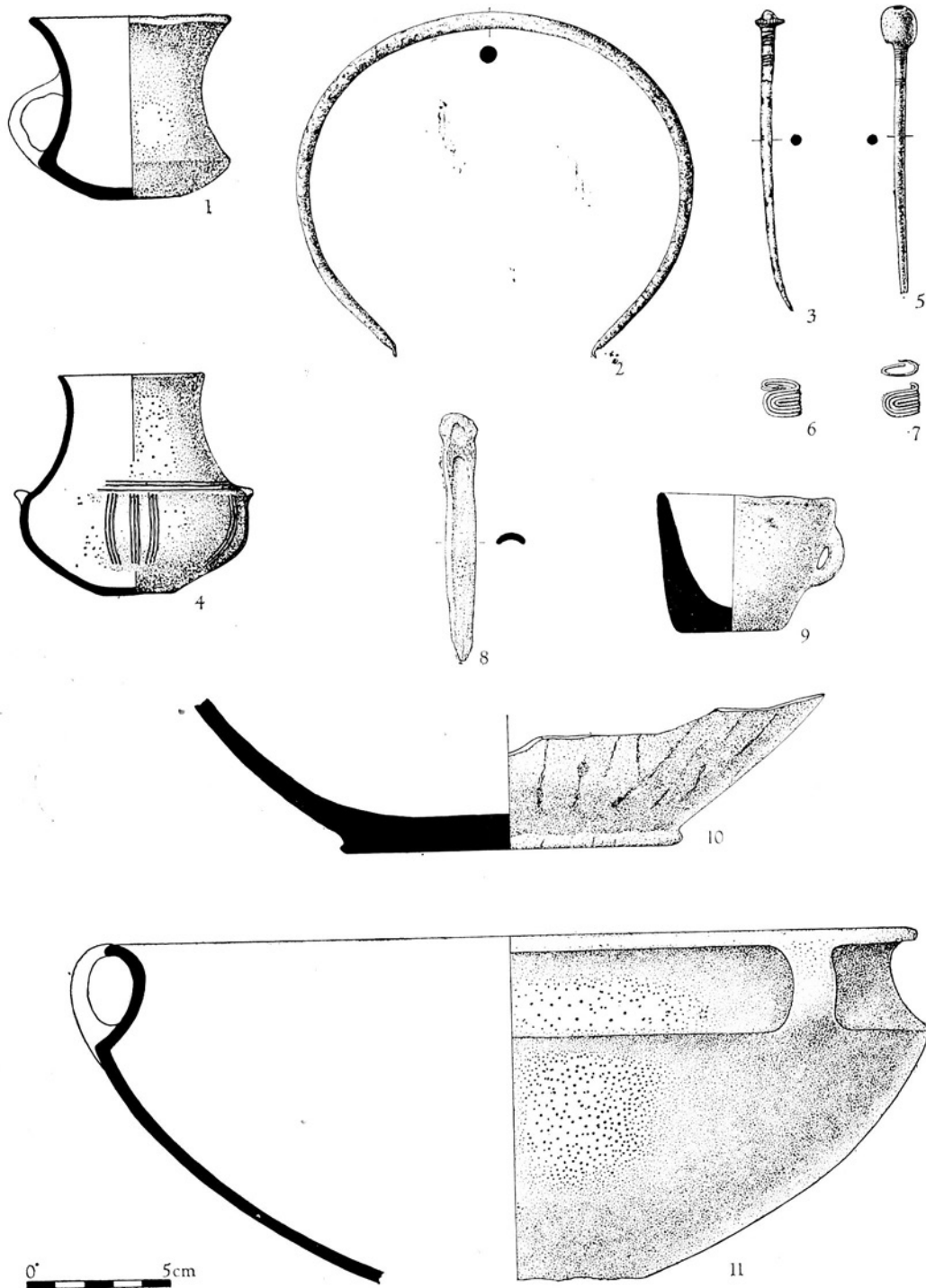
29. Nález z hrobů 25 [1–9], 26 [11–15] a 30 [10].

30. Nález z hrobů 27 (1–3) a 29 (4–7).

31. Nálezy z hrobu 28.

32. Nálezy z hrobů 31 [1–4], 32 [10], 35 [8–9] a z ojedinělých nálezů v roce 1981 [5–7] a 1983 [11].

ný vývoj není samozřejmě pouze moravskou regionální záležitostí, ale stejně dobře ho můžeme sledovat i v sousedních oblastech. V Dolním Rakousku jsou reprezentanty tohoto horizontu dvě mladoúnětická pohřebiště z Roggendorfu. První z nich v poloze „Steinleiten“ zahrnovalo celkem 40 hrobů (*Scheibenreiter 1958*), z nichž minimálně hroby 2, 8 a 24 můžeme zařadit do poklasické fáze; obdobně na nalezišti v trati „Kirchenbergheide“ (*Scheibenreiter 1959*) z 11 hrobů lze do závěrečného období datovat nejméně hroby 3, 5 a 8.

Ještě bohatší doklady o pozvolném přerůstání únětické kultury do maďarovsko-věteřovské kultury známe ze Slovenska. V oblasti hurbanovského typu — periferní odnoži únětické kultury — se nálezy srovnatelné s pátou fází objevily na několika lokalitách. Do tohoto horizontu můžeme zařadit např. hroby 1, 29, 58, 69 a 79 z Nesvad (*Dušek 1969*, Taf. I:1—4; III:1, 2; V:14, 15; VII:8—12; IX:1, 2), hroby 13, 23 a 31 z Hurbanova (*Točík 1979*, Taf. LXXXIII:1—6; LXXXIV:12; LXXXV:1—3) a hroby 35 a 40 z Bajče (*Točík 1979*, Taf. XCVI:15—17; XCVII:1—2). Celou řadu pohřebišť slovenští badatelé datují do přechodného úněticko-maďarovského období. Mezi nejvýznamnější naleziště patří nekropole v Branči (*Vladár 1973*), Matúškově (*Točík 1979*, 166—180, Taf. LXVI—LXX), Sládkovičově (*Točík 1979*, 180—194, Taf. LXXI—LXXIV), Nitře (*Točík 1979*, 201—203, Taf. LXXVII), Abrahámu a Gajarech (*Vladár 1973*, 192; *Točík 1979*, 40—42) a sídliště v Nitrianském Hrádku (*Točík 1978—81*) a Vráblích (*Vladár 1973*, 192). Některá z výše uvedených pohřebišť nekončí svůj vývoj v závěru únětické kultury, ale plynule přecházejí do maďarovské skupiny, což je nejlépe doloženo na pohřebištích v Matúškově a Sládkovičově.

V. Spektrální analýzy nálezů z Mušova

Spektrální analýzy kovových předmětů

Při hodnocení archeologického materiálu se někdy vyskytují otázky, na které nemůže dát odpověď pouze archeologický výzkum. Proto se často uplatňují některé přírodovědné obory, resp. metody, jež mohou tento výzkum doplnit. Mezi ně patří i spektrální analýza, jejíž přednost spočívá především v zanedbatelné spotřebě vzorku pro analýzu. Je známo, že při použití spektrografické metody se může jedinou analýzou stanovit více než 30 přítomných chemických prvků. Lze zaznamenat i nepatrné příměsi, resp. stopové prvky, v množství 10^{-3} — 10^{-5} %. Tato analytická metoda je značně citlivá, současně však i velmi efektivní.

Podstatou naznačené metody je stanovení chemismu materiálu, tj. doprovodných, resp. stopových prvků základního kovu, v našem případě mědi. Podle zjištěných prvků a jejich kvantitativního zastoupení lze zjistit přibližnou materiálovou skupinu nebo oblast, určit druh mědi, způsob výroby, chronologii materiálu i další důležité poznatky. Každé rudní ložisko nebo surovinová oblast se vyznačuje zcela určitým kvalitativním i kvantitativním chemickým složením.

Pro bližší poznání archeologického materiálu z únětického pohřebiště z Mušova byly provedeny spektrální analýzy kovových předmětů a inkrustační pasty z keramiky. K tomu se použilo metody emisní spektrální analýzy a semikvantitativního vyhodnocení jednotlivých prvků. Pro přehlednost byly v tabulkách uvedeny pouze prvky, které mají pro určování chemické charakteristiky, příp. další závěry, zásadní význam.

Cílem provedených analýz bylo především určení, zda jde o předměty vyrobené z mědi nebo její slitiny s cínem, příp. dalšími kovy. Zjištění těchto základních údajů má podstatný význam právě pro hodnocení materiálu v nejstarších kulturních obdobích, kdy se vyskytují předměty měděné i bronzové. Z určení hlavních (podstatných) prvků a jejich charakteristických doprovodných prvků možno pak usuzovat na těžební a výrobní oblasti, obchodní cesty a styky v pravěku a další.

Spektrální analýze byly podrobeny kovové předměty z pohřebiště v Mušově v celkovém počtu 54 kusů. Ke spolehlivým závěrům vedou zejména analýzy co největšího počtu předmětů z téže lokality i kulturního období, dále pak analýzy předmětů určitých specifických tvarů apod. Stupeň korozního narušení analyzovaného materiálu byl rozdílný a zejména drátěné předměty vykazovaly často jen menší kovové jádro. Spektrální analýzou byly sledovány především hlavní prvky, určující složení základní suroviny, jež se vyskytují v množství větším než

Tabulka č. 1 Spektrální analýzy bronzových předmětů

Čís. anal.	Předmět	Hrob. čís.	Invent. číslo	Hlavní (podst.) množ. (> 1 %)	Vedlej. množ. (< 1 %—0,1 %)	Podřad. množ. (< 0,1—0,001 %)	Stopové množ. (< 0,001 %)	Negativní prvky
1	záušnice	3	10040/ 1/76	Cu, Sn, Si — —	As, P	Ag, Al, B, Bi, Ca, Fe, Mg, Ni, Pb, Sb	In, Ti, Zn	Au, Ba, Co, Cr, Mn, Te,
2	záušnice	3	10040/ 2/76	Cu, Sn, Si — —	—	Ag, Bi, Fe, Ni, P, Sb,	Al, As, B, Mg	Au, Ba, Ca, Co, Cr, Pb, Te, Zn
3	jehlice	3	10040/ 3/76	Cu, Sn —	As, Sb	Ag, Al, Bi, Ca, Fe, Mg, Ni, Pb	Be, Mn, Si, Zn	Au, Ba, Co, Cr, P, Te
4	záušnice	4	50/76	Cu, Sn, Si — —	—	Ag, As, B, Bi, Mg, P, Sb	Ca, Fe, Ni, Pb	Al, Au, Ba, Co, Cr, Te, Zn
5	záušnice	4	51/76	Cu, Sn —	As, Si	Ni	Ag, Bi, Fe, Mg	Al, Au, Ba, Ca, Co, Cr, Mn, Pb, Sb, Te, Zn
6	záušnice	4	52/76	Cu, Sn, Si — —	Bi, P, Sb	Ag, As, B, Fe, Mg, Ni, Pb	Ca	Al, Au, Ba, Co, Cr, Mn, Te, Zn
7	záušnice	4	53/76	Cu, Sn, Si — —	—	Mg, Ni, P	Ag, As, Ca, Fe, Pb	Al, Au, Ba, Bi, Co, Cr, Mn, Sb, Te, Zn
8	drátek	8	97/76	Cu, Si, As, P, Sb — — —	Ba, Bi, Ca, Pb	Ag, B, Mg, Ni	Fe, Sn	Au, Al, Co, Cr, Mn, Te, Zn
9	cyperská jehlice	13	126/76	Cu, Sn, As, Si — — —	—	Ca, Mg, Ni, Sb	Ag, Fe, Mn	Al, Au, Ba, Bi, Co, Cr, P, Pb, Te, Zn

Čís. anal.	Předmět	Hrob. čís.	Invent. číslo	Hlavní (podst.) množ. (> 1 %)	Vedlej. množ. (< 1 %—0,1 %)	Podřad. množ. (< 0,1—0,001 %)	Stopové množ. (< 0,001 %)	Negativní prvky
10	náramek	14	128/76	Cu, Sn, Al, P, Si	Ca, Mg	Ag, As, B, Fe, Mn, Ni, Ti	Ba, Bi, Pb, Sb	Au, Co, Cr, Te, Zn
11	náramek	14	129/76	Cu, Sn, Si	—	—	Ag, As, Fe, Mg, Pb, Sb	Al, Au, Ba, Bi, Ca, Co, Cr, Mn, Ni, P, Te, Zn
12	záušnice	16	131/76	Cu, Sn, Si	Ca	As, Fe, Mg, Ni, P	Ag, B, Mn	Al, Au, Ba, Bi, Co, Cr, Pb, Sb, Te, Zn
13	záušnice	16	132/76	Cu, Sn, Si	—	As, Ca, Fe, Mg, Ni, P	Ag, B, Pb	Al, Au, Ba, Bi, Co, Cr, Mn, Sb, Te, Zn
14	záušnice	17	136/76	Cu, Sn, Si	Ba, Bi, Sb	Ag, As, Mg, Ni, P, Pb	B, Ca, Fe	Al, Au, Co, Cr, Mn, Te, Zn
15	jehlce	18	141/76	Cu, Sn, Si, As, P, Pb, Sb	Ba, Bi, Ca, Mg	Ag, B, Fe	Al, Ni	Au, Co, Cr, Mn, Te, Zn
16	drátek	18	148/76	Cu, Sn, Si, As, P, Sb	Mg, Pb	Ag, B, Bi, Ca, Fe, Mn, Ni	Al	Au, Ba, Co, Cr, Te, Zn
17	náramek	18	142/76	Cu, Sn, Si, P	Ba, Mg, Sb	Ag, B, Bi, Ca, Pb	As, Fe	Al, Au, Co, Cr, Mn, Ni, Te, Zn
18	korálek	18	143/76	Cu	Bi	—	Ag	Al, As, Au, Ba, Ca, Co, Cr, Fe, Mg, Mn, Ni, P, Pb, Sb, Si, Sn, Te, Zn

Čís. anal.	Předmět	Hrob. čís.	Invent. číslo	Hlavní (podst.) množ. (> 1 %)	Vedlej. množ. (< 1 %—0,1 %)	Podřad. množ. (< 0,1—0,001 %)	Stopové množ. (< 0,001 %)	Negativní prvky
19	korálek	18	143/76	Cu, Sn, Si, As, P -- --	Mg, Ni, Sb	Ag, Al, B, Bi, Ca, Fe, Pb, Ti	Co, In, Mn	Au, Cr, Te, Zn
20	korálek	18	143/76	Cu, Sn, Si, As, P, Sb -- --	Ca, Mg, Ni, Fe	Ag, Al, B, Co, Mn, Pb	—	Au, Bi, Cr, Te, Zn
21	záušnice	18	144/76	Cu, Sn, Si, P, Ca -- --	Fe, Mg	Ag, Al, As, B, Fe, Ni, Pb, Sb	Mn, Zn	Au, Bi, Co, Cr, Te
22	záušnice	18	145/76	Cu, Sn, Si, P -- --	Fe	Ag, Al, As, B, Ca, Mg, Mn, Ni, Pb	Y, In	Au, Bi, Co, Cr, Sb, Te, Zn
23	záušnice	18	146/76	Cu, Sn, Si, P -- --	Ca	Ag, Al, As, B, Fe, Mg, Pb	Mn, Ni	Au, Bi, Co, Cr, Sb, Te, Zn
24	záušnice	18	147/76	Cu, Sn, Si, P, Ca -- --	As, Bi, Fe, Mg	Ag, Al, B, In, Ni, Pb, Sb, Zn	Y, Mn	Au, Co, Cr, Te
25	záušnice	18	187/76	Cu, Sn, P, Si -- --	—	Ag, As, B, Bi, Ca, Fe, Mg, Sb	Mn, Ni	Al, Au, Ba, Co, Cr, Pb, Sr, Te, Ti, Zn
26	záušnice	18	188/76	Cu, Sn, P, Si -- --	—	Ag, As, B, Bi, Ca, Fe, Mg, Mn, Ni, Sb	Al, Pb	Au, Ba, Co, Cr, Te, Ti, Zn
27	záušnice	18		Cu, Sn, P, Si -- --	Ca, Sb	Ag, As, Au, B, Bi, Fe, Mg, Ni	Al, Mn, Pb, Sr, Ti	Ba, Co, Cr, Te, Zn

Čís. anal.	Předmět	Hrob. čís.	Invent. číslo	Hlavní (podst.) množ. (> 1 %)	Vedlej. množ. (< 1 % — 0,1 %)	Podřad. množ. (< 0,1 — 0,001 %)	Stopové množ. (< 0,001 %)	Negativní prvky
28	záušnice	20	155/76	Cu, Sn, P, Si — — —	As, Ba	Ag, B, Ca, Fe, Mg, Ni, Pb	Mn	Al, Au, Bi, Co, Cr, Sb, Te, Zn.
29	spirálka	20	156/76	Cu, Sn, Si — —	As	Ag, Al, Fe, Mg, Ni, P	Ca, Mn, Pb, Sb	Au, Ba, Bi, Co, Cr, Te, Zn
30	záušnice	21	189/76	Cu, Sn, Si — —	As	Ag, Al, Ca, Fe, Ni	Mg, P, Pb	Au, Ba, Bi, Co, Cr, Mn, Te, Zn
31	dýka	23	164/76	Cu, Sn, P, Si, Ca — — —	Ba, Fe, Mg, Pb	Ag, Al, As, B, Mn, Ni, Sb, Zn	Sr, Ti	Au, Bi, Co, Cr, Te
32	šídlo	25	8/77	Cu, Sn, P, Si — — —	As	Ag, Bi, Fe, Mg, Ni	Ca, Pb	Al, Au, Ba, Co, Cr, Mn, Te, Zn
33	záušnice	25	9/77	Cu, Sn, As — — —	—	—	Ag, Ca, Ni, Pb	Al, Au, Ba, Bi, Co, Cr, Fe, Mg, Mn, P, Sb, Si, Te, Zn
34	záušnice	25	10/77	Cu, Sn, As, Si — — —	Pb	Fe, Mg, Ni	Ag, Bi, Ca, Mn	Al, Au, Ba, Co, Cr, P, Sb, Te, Zn
35	záušnice	25	11/77	Cu, Sn — —	—	As, Ni, Si	Ca, Mg	Ag, Al, Au, Ba, Bi, Co, Cr, Fe, Mn, P, Pb, Sb, Te, Zn
36	korálek	25	5/77	Cu, Sn, As, Si, Sb — — — — —	Bi	Ag, Fe, Mg, P	Ba, Ca, Mn, Ni, Sr	Al, Au, Co, Cr, Pb, Te, Zn

Čís. anal.	Předmět	Hrob. čís.	Invent. číslo	Hlavní (podst.) množ. (> 1 %)	Vedlej. množ. (< 1 % — 0,1 %)	Podřad. množ. (< 0,1 — 0,001 %)	Stopové množ. (< 0,001 %)	Negativní prvky
37	korálek	25	5/77	Cu, Sn, As, Si, Sb — — — — —	Bi	Ag, Fe, Mg, Ni, P, Pb	B, Ca, Mn	Al, Au, Ba, Co, Cr, Te, Zn
38	spirálka	25	7/77	Cu, Sn, Si — —	As	Ag, Ba, Fe, Mg, Ni, P, Sb	Ca, Pb	Al, Au, Bi, Co, Cr, Mn, Te, Zn
39	korálek	25	5/77	Cu, Sn, As, Si, Pb, Sb — — — — —	Bi	Ag, B, Ba, Ca, Fe, P, Mg	Mn, Ni	Al, Au, Co, Cr, Te, Zn
40	spirálka	25	7/77	Cu, Sn, Si — —	As, Sb	Ca, Mg, Ni, P	Ag, B, Fe, Ti	Al, Au, Ba, Bi, Co, Cr, Mn, Pb, Te, Zn
41	záušnice	25	12/77	Cu, Sn, Si — —	As, Sb	Mg, Ni	Ag, Ca	Al, Au, Ba, Bi, Co, Cr, Fe, Mn, P, Pb, Te, Zn
42	záušnice	25	13/77	Cu, Sn, Si — —	—	Ag, As, Fe, Ni, Sb	Mg	Al, Au, Ba, Bi, Ca, Co, Cr, Mn, P, Pb, Te, Zn
43	záušnice	25	14/77	Cu, Sn, Si — —	Ba, P	Ag, As, Bi, Mg, Ni, Sb	Fe	Al, Au, Ba, Ca, Co, Cr, Mn, Pb, Te, Zn
44	dýka	26	23/77	Cu, Sn, As, Si, Ca, P — — — — —	Ba, Sb —	Ag, B, Bi, Fe, Mg, Pb, Sr	Al, Mn, Ni, Y	Au, Co, Cr, Te, Ti, Zn
45	náramek	28	39/77	Cu, Sn, P, Si — — — — —	—	As, B, Ca, Fe Mg, Ni	Ag	Al, Au, Ba, Ca, Co, Bi, Cr, Mn, Pb, Sb, Te, Zn

Čís. anal.	Předmět	Hrob. čís.	Invent. číslo	Hlavní (podst.) množ. (> 1 %)	Vedlej. množ. (< 1 % — 0,1 %)	Podřad. množ. (< 0,1 — 0,001 %)	Stopové množ. (< 0,001 %)	Negativní prvky
46	náramek	28	40/77	Cu, Sn, P, Si	—	As, B, Fe, Mg, Ni	Ag, Al, Pb, Sb	Au, Ba, Bi, Co, Cr, Mn, Te, Zn
47	jehla	28	38/77	Cu, Sn, As, P, Si	Bi, Sb	Ag, Al, B, Ca, Mg, Ni, Fe, Pb	—	Au, Ba, Co, Cr, Mn, Te, Zn
48	jehla	28	38/77	Cu, Sn, P, Si	Sb	Ag, Bi, Ca, Fe, Mg	Au, B, Ni	Al, As, Ba, Co, Cr, Mn, Pb, Te, Zn
49	náramek	28	41/77	Cu, Sn, Si	As, P, Sb	Ag, Al, Bi, Ca, Fe, Mg, Ni	Au, Ti	Ba, Co, Cr, Mn, Pb, Te, Zn
50	náramek	28	42/77	Cu, Sn, Si, Al, Ca, P	Ba, Mg	Ag, As, B, Bi, Fe, Ni, Sb, Ti	Mn, Pb	Au, Co, Cr, Te, Zn
51	nákrčník	28	37/77	Cu	Pb	Mg, Si, Sn	Sb	Ag, Al, As, Au, Ba, Bi, Ca, Co, Cr, Fe, Mn, Ni, P, Te, Zn
52	dýka	29	48/77	Cu, Sn, P, Si	Pb	Ag, As, B, Ca, Fe, Mg, Ni, Sb	Al, Bi	Au, Ba, Co, Cr, Mn, Te, Ti, Zn
53	jehlice	25	6/77	Cu, Sn, P, Si	Bi	Ag, Al, B, Mg, Ni, Pb	Fe	As, Au, Ba, Ca, Co, Cr, Mn, Te, Zn
54	jehlice	25	6/77	Cu, Sn, Sb, Si	Bi	Ag, B, Fe, Mg, Ni, P, Pb	As	Al, Au, Ba, Ca, Co, Cr, Mn, Te, Zn

1. Keramika z hrobů 8 [1–4], 5 [5], 37 [6], 2 [7], 32 [8] a 7 [9]

II. Keramika z hrobů 29 (1-3), 4 (4), 31 (5), 3 (6) a 17 (7-9)

III. Keramika z hrobů 28 (1-3), 20 (4-5), 18 (6-9), 30 (10) a 12 (11-13)

IV. Keramika z hrobů 23 (1–3), 25 (4), 14 (5), 27 (6–8) a 26 (9–12)

V. Kostěné nástroje z hrobů 22 (1) a 35 (2) a bronzové dýky z hrobů 29 (3), 23 (4) a 26 (5)

A

B

VI. Celkový pohled na naleziště při výzkumu

A
B

VII. Hrob 29 před výzkumem [A] a hrob 8 po výzkumu [B]

A

B

VIII. Odkryté hroby 13 (A) a 15 (B)

A

B

IX. Odkryté hroby 17 (A) a 16 (B)

A

B

X. Hrob 22 propadající se částečně do staršího objektu (A) a vykrádací šachta do hrobu 10 částečně porušující i hrob 25 (B)

A
B

XI. Vykradený hrob 20 [A] a stopy rakve z hrobu 32 rýsující se v profilu štěr-
kovny [B]

A

B

XII. Pohled na kamenný zával a druhotný zásah dc hrobu 29 v hloubkách 170 cm [A] a 230 cm[B]

A
B

XIII. Pohled na kamenný zával a druhotný zásah do hrobu 29 v hloubkách 290 cm (A) a 330 cm (B)

A

B

C

D

XIV. Prozkoumané hroby 7 (A), 10 (B), 19 (C) a 23 (D)

A

B

C

D

XV. Rakve v hrobech 18 [A] a 27 [B] a odkryté hroby v rakvích 27 [C] a 25 [D]

A

B

C

D

XVI. Prozkoumané hroby 26 (A), 28 (B), 32 (C) a 35 (D)

1 %. Zjištěné prvky byly podle obsahového zastoupení zařazeny do jednotlivých skupin a označeny např. jako vedlejší množství v rozsahu $< 1-0,1 \%$ nebo jako množství podřadné ($< 0,1-0,001 \%$), příp. stopové (méně než $0,001 \%$). Do posledního sloupce byly zahrnuty některé důležitější prvky, analýzou neprokázané a označené jako negativní.

Do tabulky spektrálních analýz kovových předmětů byly vybrány a uvedeny jen prvky mající podstatný význam pro hodnocení materiálu, resp. pro stanovení chemické charakteristiky mědi. Z nich je třeba uvést měď (Cu), cín (Sn), stříbro (Ag), arzén (As), zlato (Au), vizmut (Bi), kobalt (Co), chróm (Cr), železo (Fe), nikl (Ni), olovo (Pb), antimon (Sb), tellur (Te) a zinek (Zn), příp. i některé další prvky. Z méně důležitých přicházejí v úvahu prvky hliník (Al), vápník (Ca), hořčík (Mg), mangan (Mn), fosfor (P) a křemík (Si). I když některé z těchto prvků jsou obsaženy v množství větším než 1 %, mohly se do předmětů dostat především v prostředí, ve kterém byly dlouhodobě uloženy (např. z půdy). Další prvky, např. bór (B), baryum (Ba), beryllium (Be), titan (Ti) a ojediněle i indium (In), stroncium (Sr) a yttrium (Y), nemají pro menší četnost výskytu v celkovém hodnocení materiálu význam.

Z tabulky č. 1 vyplývá, že všechny sledované předměty, kromě nákrčníku (č. anal. 51) a drátku (č. anal. 8), jsou vyrobeny ze slitiny mědi a cínu, tedy bronzu. Kromě podstatného množství mědi je cín zastoupen v množství větším než 1 % (tj. až několik %), což dokládá záměrnou přípravu této slitiny. U třinácti předmětů se vyskytuje arzén v množství větším než 1 %, méně častý je antimon a jen ojediněle bylo zjištěno olovo. Podle četnosti výskytu arzénu a jeho procentuálního zastoupení nelze předpokládat jeho záměrné přidávání ke slitině, jak tomu bývá u některých bronzových předmětů.

Z celkového přehledu je zřejmé, že většina kovových předmětů obsahuje kromě hlavního podílu mědi a přídavku cínu i menší příměsi dalších prvků (As, Ag, Bi, Fe, Mg, Ni, Pb a Sb). Asi u poloviny vzorků byly zjištěny prvky Al, Ba a Mn. Mezi prvky negativní, které nebyly u většiny analyzovaných vzorků prokázány, patří především Au, Co, Cr, Te a Zn. Podle četnosti výskytu jednotlivých prvků v analyzovaných vzorcích a podle jejich obsahového zastoupení lze sestavit následující tabulku:

Tabulka č. 2

Prvek	Cu	Sn	Ag	Al	As	Au	Bi	Co	Cr
Množství	HM	VM	S	o-s	S	—	o-s	O-s	—
Prvek	Fe	Mg	Mn	Ni	Pb	Sb	Te	Zn	
Množství	o-S	S	o-s	S	o-S	o-S	—	O-s	

V další tabulce jsou uvedeny charakteristické doprovodné prvky mědi, příp. cínu, zjištěné v kovových předmětech, včetně důležitých prvků negativních.

Tabuika č. 3

Prvek	Cu	Sn	Ag	As	Au	Bi	Co	Cr	Fe	Mg	Ni	Pb	Sb	Mn	Te	Zn
Množství	HM	VM	s	S	—	s	—	—	s	s	s	s	s	s	—	—

Větší část analyzovaných vzorků patří mezi předměty ozdobné (záušnice, korálky, spirálky, náramky, jehlice, nákrčník), ale i předměty užitkové (jehly, šídla), příp. zbraně (dýky). Jak jsme uvedli výše, byly z celé série analyzovaných vzorků zjištěny pouze 2 měděné předměty (č. anal. 8 a 51), které se vyznačují, na rozdíl od ostatních předmětů, jen stopovým obsahem cínu a menším počtem doprovodných prvků mědi. Zejména u nákrčníku se zjistily kromě cínu prvky jen v minimálním počtu (Mg, Pb, Sb a Si) a lze tedy předpokládat, že byl zhotoven z čisté, resp. surové mědi, patrně z měděné hřivny.

Vzorek, označený v tabulce č. 1 jako korálek (č. anal. 18), vykazoval rovněž jen minimální množství doprovodných prvků (Ag, Bi). Avšak porovnáním s výsledky dalších analýz téhož náhrdelníku (č. anal. 19 a 20), možno tento výsledek považovat za neúplný, pravděpodobně pro nedostatečné odjiskření vzorku v důsledku jeho silnějšího korozního narušení.

Tabulka č. 4

Druh mědi	Cu	Sn	Ag	As	Ni	Pb	Sb	Zn	Bi	Au	Co	Te
Mušov	HM	S	S	S	s	S	S	—	s	—	O—s	—
Rebešovice	HM	S	S	S	s	S	S	—	s	—	O—s	—
měď východní	HM	O—s	S	S	—	O—S	S	—	S	—	—	—
měď slovenská	HM	O—s	S	S	O—S	S	S	S	S	—	O—s	—
nitranská skupina	HM	s	S	S	S	O—S	S	O—s	O—s	O—s	O—s	—

Vysvětlivky k tabulce č. 2, 3 a 4

HM = hlavní (podstatné) množství

VM = vedlejší množství

S = vyšší obsahové zastoupení doprovodných prvků

s = nižší obsahové zastoupení doprovodných prvků

O—S = prvek se vyskytuje u většího počtu vzorků

O—s = prvek se vyskytuje asi u poloviny vzorků

O—s = prvek se vyskytuje u menšího počtu vzorků

— = prvek se nevyskytuje

Porovnáním chemického složení jednotlivých druhů kovových výrobků z této lokality lze konstatovat, že např. plechové náramky (č.

anal. 10, 11, 45, 46, 49 a 50) se většinou od ostatních předmětů poněkud liší nižším obsahem arzenu, antimonu a olova. Výsledky spektrálních analýz naznačují, že i homogenita připravené suroviny pro výrobu kovových předmětů byla často odlišná, což je patrné i u některých prvků v jednotlivých sloupcích tabulky č. 1.

K posouzení proveniencí použité mědi a vzájemné porovnání jednotlivých druhů mědi nám poslouží tabulka č. 4 s vyznačením nejdůležitějších charakteristických prvků tohoto kovu.

Z tabulky č. 4 je patrné, že únětické kovové předměty z pohřebiště v Mušově se vyznačují shodnými doprovodnými prvky mědi jako předměty z únětického pohřebiště v Rebešovicích. Rovněž kvantitativní zastoupení uvedených prvků je na obou lokalitách obdobné (*Págo 1962*, 101—112). Je tedy velmi pravděpodobné, že měď z obou lokalit byla stejné proveniencí. Vzájemným srovnáním typických prvků s dalšími druhy mědi, např. východní (*Pittioni 1964*, 11), slovenskou (*Págo 1968*, 251), mědi nitranské skupiny ze Slovenska (*Točík 1963*, 716) nebo z Holešova na Moravě (*Págo 1985*, 170—179), dospějeme k názoru, že původ měděné suroviny v předmětech z Mušova je třeba hledat na Slovensku. Tato měď, resp. surovinové zdroje jsou zmíněným lokalitám také územně nejbližší. Uvedené zjištění je v souladu i s novějšími nálezy ze Slovenska, dokládajícími, že tato oblast sehrála v těžbě a výrobě mědi významnou roli již v minulosti (*Bátora 1980*, 76). Ložiska rakouská se svým chemickým složením podstatně odlišují a možno je při hodnocení mušovských kovových nálezů vyloučit.

Spektrální analýzy inkrustačních past na keramice

Další výzkum se zaměřil na určení chemického složení inkrustační pasty, vzácně použité na vyplnění ryté výzdoby keramiky. Spektrální analýzou a semikvantitativním vyhodnocením jednotlivých prvků bylo zjištěno chemické složení vzorků (srov. tabulku č. 5). Z tabulky je patrné, že hlavní složky inkrustačních past tvoří především křemík (Si), dále vápník (Ca), železo (Fe) a fosfor (P), příměsí baryum (Ba) a hořčík (Mg). Ostatní prvky se vyskytují většinou jako podřadné a stopové. Pro úplnost uvádíme i prvky negativní, které nebyly analýzou prokázány. Výsledky naznačují, že bílá inkrustační pasta byla sloučeninou vápníku, hořčíku a barya, pokud jsou ovšem další prokázané prvky (Si, Fe, P a Al) považovány za základní prvky vlastní keramické hmoty. Ostatní prvky jsou obsaženy jen v zanedbatelných množstvích a nejsou pro hodnocení analyzovaného materiálu podstatné.

Spektrální analýzu by bylo vhodné doplnit ještě některými dalšími analytickými metodami (např. rentgenovou difrakční analýzou) pro vzájemné porovnání získaných výsledků, a tím i vyslovení úplnějších a objektivnějších závěrů.

Tabulka č. 5 Spektrální analýzy inkrustační pasty na keramice

Čís. anal.	Předmět	Hrob čís.	Invent. číslo	Hlavní (podst.) množ. (> 1 %)	Vedlej. množ. (< 1 %—0,1 %)	Podřad. množ. (< 0,1 —0,001 %)	Stopové množ. (< 0,001 %)	Negativní prvky
1	nádoba	2	10040/1 —1/75	Si, Ca, Fe — —	Al, Ba, Mg, P	Cu, Mn, Sn, Ti	Be	Ag, As, Au, B, Bi, Co, Cr, Ni, Pb, Sb, Sr, Te, Zn
2	nádoba	8	10040/1 —93/76	Si, Ca, Fe, P — —	Ba, Mg —	Al, Cu, Mn, Ti	Be, Pb, Sn, Sr	Ag, As, Au, B, Bi, Co, Cr, Ni, Sb, Te, Zn
3	nádoba	29	10040/1 —46/77	Si, Ca, Fe, P — —	Ba, Mg —	Ag, Al, Cu, Mn, Sn, Ti	B, Be, Sr, Y, Zr	As, Au, Bi, Co, Cr, Ni, Pb, Sb, Te, Zn
4	nádoba	29	10040/1 —47/77	Si, Fe, P — —	Ba, Ca —	Al, Cu, Mg, Sr, Ti	Ag, Be, Mn	As, Au, B, Bi, Co, Cr, Ni, Pb, Sb, Sn, Te, Zn

Vysvětlivky k tabulce č. 1 a 5:

- > = větší než uvedené číslo
- < = menší než uvedené číslo
- = relativně vyšší obsah prvku v daném sloupci tabulky
- = relativně nižší obsah prvku v daném sloupci tabulky

VI. Kostry z hrobů únětické kultury ve šterkovně v Mušově

Při výzkumu ve šterkovně státního statku v Mušově v letech 1976—1984 odkryli pracovníci Archeologického ústavu ČSAV v Brně téměř 80 pravěkých objektů, mezi nimi přes 30 hrobů únětické kultury. Antropologický materiál z 32 hrobů byl predisponován do antropologického oddělení Národního muzea v Praze a zde laboratorně i odborně zpracován.

Hrob 3 obsahoval pozůstatky dvou osob:

1) silně poškozená kostra ženy, zemřelé ve věku 30 až 40 let. Lebka je zachována téměř celá, ale je silně postmortálně deformována, takže ji není možno proměřit. Na obou spánkových kostech je zelené zbarvení. Švy jsou dosud plně otevřené, na strmém čele jsou patrné výrazné čelní hrboly, glabella II. stupně, slabé nadoboční oblouky a ostrý horní okraj očníce, týl je klenutý, bradavkové výběžky malé. Na obou pažních kostech je vytvořeno *foramen supratrochleare*, výška postavy byla vypočítána na 163 cm (vysoká). *Cribr orbitalia* na obou stranách.

2) z druhé kostry se zachoval jen zlomek pravé temenní kosti, pravý humerus a několik dalších zlomků z kostry robustnějšího dospělého člověka. Určení stáří a pohlaví není v tomto případě možné.

Hrob 4 — zlomky lebky a silně poškozený postkraniální skelet dítěte, zemřelého ve věku mezi 12 a 14 lety (infans II). K těmto pozůstatkům je přimíšena dolní čelist asi jednoletého dítěte.

Hrob 5 — zlomky z kostry dospělého člověka neumožňují žádné bližší určení.

Hrob 6 — z kostry dospělého člověka se zachovaly pouze zlomky, které neumožňují bližší určení věku ani pohlaví.

Hrob 7 — z kostry dospělého muže se zachovala dolní čelist a silně poškozený postkraniální skelet. Při určení pohlaví zemřelého je možno se orientovat podle tvaru pánevních kostí s úzkou *incisura ischiadica major* a bez *sulcus praeauricularis*. Na základě délky pažní, vřetenní a stehenní kosti mohla být vypočítána výška postavy zemřelého na 167,5 cm (nadprůměrná).

Hrob 8 — zlomky lebky a silně poškozený postkraniální skelet muže, zemřelého ve věku mezi 40 a 50 lety. Ve stropě pravé očníce (levá se nezachovala) jsou vytvořena *cribra orbitalia*. Pro diagnózu pohlaví je směrodatný tvar pánevních kostí s úzkou *incisura ischiadica major* a bez *sulcus praeauricularis*, výška postavy zemřelého byla vypočítána na 171,5 cm (velká). Na dorzální straně obou stehenních kostí je nad mediálním kondylem stranově symetricky defektní povrch, vlevo o průměru 12 mm, vpravo o něco menší; okraje jsou vyzdvižené, dno nerovné, kribroidní. Původ této změny je nejasný (posudek doc. dr. L. Vyhnánka). V zásepku tohoto hrobu byla nalezena další kalva, a to opět muže, zemřelého ve věku mezi 40 a 50 lety.

Hrob 9 — zlomky postkraniálního skeletu dospělého člověka, z lebky se nenašlo nic.

Hrob 10 — zlomky lebky ženy, zemřelé ve věku mezi 30 a 40 lety. Nenašly se žádné kosti postkraniálního skeletu, které by mohly patřit k této lebce. Jsou tu však přimíšeny fragmenty bederních obratlů a kostí dolních končetin nedospělého člověka.

Hrob 11 — z kostry dospělého člověka se zachovala jen dolní čelist.

Hrob 12 — zlomky postkraniálního skeletu dospělé ženy. Pro určení pohlaví je tu spolehlivou oporou nálezy fragmentů pánevních kostí se širokou *incisura ischiadica major* a s oboustranně vytvořeným hlubokým *sulcus praeauricularis*, bližší určení stáří zemřelé však není možné. Výška postavy byla vypočítána na základě délky obou stehenních kostí na 157,5 cm (nadprůměrní).

Hrob 13 — silně poškozená kostra ženy, zemřelé ve věku mezi 50 a 60 lety. Mozkovna je mesokrání, v absolutních mírách středně dlouhá a úzká, má strmé čelo s plochou glabelou II. stupně, slabě oploštěný týl a malé bradavkové výběžky; pro určení pohlaví je rozhodující nálezy pánevní kosti se širokou *incisura ischiadica major* a se *sulcus praeauricularis*. Výška postavy byla vypočítána na 158,5 cm (nadprůměrní). Levostranná spánková kost je zeleně zbarvena měděnkou.

Hrob 14 — zlomky lebky dítěte, zemřelého ve stáří 3—4 roky.

Hrob 15 — silně poškozená kostra dítěte, zemřelého ve věku mezi 9 a 10 lety. Lebka je postmortálně deformována, čímž je jistě také ovlivněna výsledná hodnota délkošířkového indexu lebky — *ultradolichokran*. V obou očních jsou vytvořena *cribra orbitalia*.

Hrob 16 — zlomky z kostry dospělého člověka. Baze lebky a obě spánkové kosti jsou zeleně zbarveny měděnkou.

Hrob 17 — zlomky z kostry velmi malého dítěte, pravděpodobně novorozence.

Hrob 18 — zlomky z kostry dítěte, zemřelého ve věku 9—10 let. V obou očních jsou vytvořena *cribra orbitalia*, obě spánkové kosti a dolní čelist jsou zeleně zbarveny měděnkou.

Hrob 19 — zlomky kostry dospělého člověka, zemřelého ve věku mezi 30 a 40 lety.

Hrob 20 — fragmenty dolní čelisti a postkraniálního skeletu dospělého člověka. Stav nálezu neumožňuje blíže určit stáří ani pohlaví.

Hrob 21 — zlomky dolní čelisti a postkraniálního skeletu nedospělého člověka; bližší určení stáří není možné.

Hrob 22 — zlomky lebky a silně poškozený postkraniální skelet dítěte, zemřelého ve věku mezi 8 a 9 lety.

Hrob 23 — zlomky robustní kostry dospělého člověka, pravděpodobně muže.

Hrob 24 — zlomky robustního postkraniálního skeletu dospělého člověka.

Hrob 25 — silně poškozená lebka a zlomky postkraniálního skeletu ženy, zemřelé ve věku mezi 40 a 50 lety. Lebka má strmé čelo s výraznými čelními hrbole, středně silnými nadobočními oblouky a glabelou II. stupně. Horní okraj očních je středně silný, středně velký je také bradavkový výběžek. Lebeční švy jsou na *lamina interna* už srostlé, na vnější desce lebečních kostí však dosud otevřené. Chrup je v obou čelistech extrémně abradován, dva zuby mají kaz a čtyři lůžka jsou zhojena po intravitální ztrátě zubu. Lebka je *hyperdolichokrání*, *eurymetopní*, *hyperleptoprosopní* a *hyperlepténní*, *mesokonchní*, *mesorrhinní* a *eurymandibulární*, v absolutních mírách dlouhá, velmi úzká, má úzký a vysoký obličej a vysoký horní obličej. Na pravém spánku je zeleně zbarvená měděnkou. Zlomenina střední části diafýzy levého humeru je zhojena bez podstatné dislokace.

Hrob 26 — zlomky z kostry ženy, zemřelé ve věku mezi 40 a 50 lety. Na pánevní kosti je široká *incisura ischiadica major* a hluboký *sulcus praeauricularis*. Levá spánková kost je zeleně zbarvena měděnkou.

Hrob 27 — zlomky postkraniálního skeletu dospělého člověka neumožňují bližší určení stáří zemřelého ani jeho pohlaví.

Hrob 28 — zlomky kostry dítěte, zemřelého ve věku 3 až 4 let.

Hrob 29 — z lidské kostry se zachovaly jen větší části diafýz obou holenních a lýtkových kostí, zlomky dolních konců kostí stehenních a fragmenty hlezenních a patních kostí. Jde bezpochyby o pozůstatky dospělého člověka, ale stav zachovalosti neumožňuje bližší určení stáří ani antropologické určení pohlaví zemřelého.

Hrob 30 — zlomky postkraniálního skeletu dospělého člověka.

Hrob 31 — z tohoto objektu byly dány k antropologickému rozboru 2 lebky a pomíchané části postkraniaálních skeletů dvou osob, které od sebe lze přesně odlišit:

1) silně poškozená lebka ženy, zemřelé ve věku mezi 40 a 50 lety. Má strmé čelo s výraznými čelními hrboly, středně silné nadoboční oblouky, glabelu II. stupně a středně tlustý horní okraj očnic. Týl je klenutý, *processus mastoidei* malé. Švy jsou na vnitřní desce lebečních kostí již zcela obliterované, na *lamina externa* jen zčásti. Ve stropě levé očnice je kribroidní okrsek o průměru asi 8 mm. *Squama temporalis* vlevo, levý mastoid a pravostranná pažní kost jsou zeleně zbarveny měděnkou.

2) silně poškozená lebka ženy, zemřelé ve věku 40 až 50 let. Švy jsou na vnitřní straně lebečních kostí již obliterovány, na vnější začínají srůstat. Lebka má strmé čelo s výraznými čelními hrboly, středně silnými nadobočními oblouky, glabelou II. stupně a tenké horní okraje očnic. Týl je oblý, s plochou *protuberantia occipitalis externa*, *processus mastoidei* jsou malé. Chrup je silně abraďován, dolní pravá M 1 má kaz, dvě lůžka horních stoliček jsou zacelena po intravitální ztrátě zubu. Lebka je v absolutních mírách velmi dlouhá a úzká, v indexech *hyperdolichokranní* a *eurymetopní*. Pravá strana lebky je zeleně zbarvena.

Hrob 32 — zlomky lebky a silně poškozený postkraniaální skelet muže, zemřelého ve věku mezi 40 a 50 lety. Široký šev je na této lebce úplně obliterován, věncový šev je dosud patrný na vnější desce, lambdový na externě i interně lebečních kostí. Na pánevních kostech je úzká *incisura ischiadica major*, *sulcus praeauricularis* není vytvořen. Přečodný typ lumbosakrální páteře: páteř není kompletní a je poškozena, takže nelze rozhodnout, zda jde v tomto případě o *lumbalizaci* nebo *sakralizaci*. V levé polovině čelní kosti je těsně u věncového švu a asi 1,5 cm od *bregmatu* na vnější desce kosti povrchní defekt s obnaženými trámečky *diploë*, na níž jsou známky kostní novotvorby: defekt má velikost 25 × 12 mm, okolí je beze změn a také *tabula interna* je intaktní — jde pravděpodobně o hojící se povrchní zranění kosti (posudek L. Vyhnanka). Výška postavy tohoto muže byla vypočítána na 169 cm (nadprstřední).

Hrob 33 — lebka dospělého člověka, pravděpodobně ženy, je velmi dobře zachována. Postkraniaální skelet silně poškozen, stáří zemřelé je možno odhadnout na 40 až 50 let. Lebka má strmé čelo se silně vytvořenými čelními hrboly, *arcus superciliares* jsou středně výrazné, plochá glabela II. stupně, středně tlustý horní okraj očnic. Týl je mírně *bathrocefální*, *protuberantia occipitalis externa* 1. stupně, malé *mastoidy*, rovné úhly dolní čelisti, vpravo je vytvořena *os epiptericum*. Lebka má plně zachovaný čelní šev (metopismus), také ostatní lebeční švy jsou dosud otevřené, lambdový je celý vyplněn vsutými kůstkami. Chrup je silně obroušen, nejsou zde sice kazy, ale lůžka po šesti stoličkách jsou zhojena po intravitální ztrátě zubu. Lebku je možno dokonale proměřit, je v absolutních mírách dlouhá, středně široká a vysoká, má široký a středně vysoký obličej a krátký horní obličej, je *aristencefální*; v indexech *mesokran*, *hypsikran*, *akrokran*, *eurymetop*, *eurymetop*, *eurymetop*, *mesokonch*, *leptorrhin*, *ortognat*, *mesomandibular*. Výška postavy byla vypočítána na základě kostí horní končetiny na 161 cm (vysoká).

Hrob 35 — poškozená kostra sedmiletého dítěte. Lebka je ve zlomcích, postkraniaální skelet zčásti měřitelný.

Ve 32 objektech prozkoumaných ve štěrkovně státního statku v Mušově byly zjištěny pozůstatky 37 osob. V pěti případech byly v jediném hrobě nalezeny kosti dvou osob. V hrobě č. 4 to byly pozůstatky dvou dětí, v zásypu mužského hrobu č. 8 byla nalezena další mužská lebka, v hrobě č. 10 byla lebka dospělé ženy spolu s postkraniaálním skeletem nedospělého člověka, v hrobě č. 31 jsme rozlišili pomíchané kostry

Míry a indexy lebek ze štěrkovny v Mušově

Lebka č.:	13	15	25	31 a	31 b	33
stáří	50—60	9—10	40—50	40—50	40—50	40—50
pohlaví	žena	?	žena	žena	žena	žena
největší délka lebky (1)	173	191	180?	178	188	176
délka baze lebky (5)	—	113	—	108	—	102
šířka lebky (8)	135	119	120	—	127	138
nejmenší šířka čela (9)	—	—	86	90	96	100
největší šířka čela (10)	—	106	104	115	114	124
aurikulární šířka (11)	—	107	—	124	110	122
biasteriální šířka (12)	—	—	—	—	100	104
výška lebky (17)	—	149?	—	133	—	136
nadušní výška lebky (20)	—	—	—	110	115	115
obvod lebky (23)	—	—	—	—	512	510
příčný oblouk (24)	—	305	—	300	303	310
podélný oblouk (25)	—	380	—	352	386	364
čelní oblouk (26)	128	130	128	127	133	128
temenní oblouk (27)	127	123	—	120	123	126
týlní oblouk (28)	—	127	—	105	130	110
čelní tětíva (29)	113	112	109	112	112	108
temenní tětíva (30)	108	112	—	105	115	110
týlní tětíva (31)	—	103	—	88	105	90
délka obličejce (40)	—	—	—	—	—	95
šířka horního obličejce (43)	—	—	—	—	—	90
biorbitální šířka (43—1)	—	—	—	—	—	82
bizygomatická šířka (45)	—	—	114	—	—	134
šířka středního obličejce (46)	—	—	—	—	—	77
výška obličejce (47)	—	—	115	—	—	113
výška horního obličejce (48)	—	—	71	—	—	63
interorbitální šířka (50)	—	—	23	—	—	26
šířka očnice (51)	—	—	38	—	—	41
výška očnice (52)	—	—	30?	—	—	32
šířka nosu (54)	—	—	24?	—	—	22
výška nosu (55)	—	—	49	—	—	48
nejmenší šířka nosu (57)	—	—	—	—	—	10,0
kondylová šířka mandibuly (65)	—	106	114	—	—	121
bigoniální šířka (66)	—	—	96	—	—	98
výška brady (69)	—	29	34	—	30	30
výška ramene mandibuly (70)	—	49	61	—	—	52
šířka ramene mandibuly (71)	—	28	29	—	—	32
délkošířkový index (I 1)	78,0	62,3	66,7	—	67,6	78,4
délkovýškový index (I 2)	—	78,0	—	74,7	—	77,3
šířkovýškový index (I 3)	—	125,2	—	—	—	98,6
transv. frontoparietální index (I 13)	—	—	71,7	—	75,6	72,5
obličejový index (I 38)	—	—	100,9	—	—	84,3
index horního obličejce (I 39)	—	—	62,3	—	—	47,0
index očnice (I 42)	—	—	78,9	—	—	78,0
index nosu (I 48)	—	—	49,0	—	—	45,8
alveolární index (I 60)	—	—	—	—	—	93,1
frontomandibulární index	—	—	111,6	—	—	98,0

dvou dospělých žen a konečně v hrobě č. 3 byly nalezeny vedle poměrně dobře zachované kostry ženy ještě zlomky z kostry dalšího dospělého člověka.

Celkem tu byly nalezeny pozůstatky 26 dospělých osob a 11 osob nedospělých. Z dospělých bylo 5 mužů, 9 žen a ve 12 případech nebylo možno pro špatnou zchovalost kostry určit pohlaví zemřelého. Z nedospělých bylo 5 zařazeno do věkové skupiny infans I (do 7 let), 4 zemřeli ve věku mezi 8 a 14 lety (infans II) a ve dvou případech nebylo možno věk zemřelého nedospělého člověka blíže určit.

Antropologický materiál z mušovské šterkovny je velmi špatně zachován: bylo možno měřit jen šest lebek z celého souboru, a to jen jednu z nich podrobně. Jedna z těchto šesti lebek je dětská a nadto post-mortálně deformovaná, ostatních pět jsou lebky žen; dvě z nich jsou hyperdolichokranní, dvě mesokranní, u páté není možno měřit šířku lebky. Obličej je měřitelný jen u dvou lebek, z toho je jednou výrazně úzký a podruhé široký.

Závěr

Nekropole ve šterkovně u Mušova s 35 zjištěnými hroby a dalšími nálezy keramiky a bronzové industrie představuje běžné pohřebiště z vyspělého období únětické kultury. K významným poznatkům patří objev 12 rakví, zhotovených patrně z vydlabaných kmenů. Ukládání zemřelých do dřevěných schránek, jak potvrzují prakticky všechny novější výzkumy únětických pohřebišť, bylo běžným zvykem lidu s únětickou kulturou. Neméně závažná pozorování přineslo sledování druhotně otevřených hrobů, kterých se v Mušově podařilo zjistit 15. Tyto zásahy, zaměřené hlavně na vykrádání kovových předmětů, se uskutečnily buď v samotném závěru únětické kultury nebo, a to se zdá mnohem pravděpodobnější, v období trvání věteřovské skupiny. Důležité výsledky poskytl i spektrální analýza bronzových předmětů, podle níž surovina pro výrobu bronzové industrie pochází nejspíše ze slovenských ložisek. Antropologický rozbor přes špatný stav dochování kosterného materiálu ukázal, že v Mušově bylo ze 37 osob, pohřbených ve 32 hrobech 5 mužů, 9 žen, 12 blíže neurčených dospělých jedinců a 11 dětí. Spíše za zajímavost můžeme považovat některá zhojená zranění, např. zlomeninu pažní kosti ženy z hrobu 25 nebo zranění lebky muže z hrobu 32. Kromě obvyklého inventáře se na mušovském pohřebišti získaly cenné doklady pro poznání pozdně únětického období, tj. poklasické fáze podle dělení *J. Ondráčka (1964, 185—213)*. Z typologického hlediska patří tomuto závěrečnému úseku hroby 5, 12, 28 a 31, v nichž se, vedle jiných nálezů, objevil soudkovitý hrnek s horizontálním uchem, koflík s široce rozevřeným okrajem, malá bezuchá amfora a z bronzové industrie plechové náramky s bohatou vytepávanou výzdobou. Podle rozboru pohřebního ritu, při němž se ukázalo, že v závěru únětické kultury dochází k pozvolnému rozkladu starých zvyklostí, lze do klasické fáze zařadit i hrob 7, 20, 32 a výše zmíněný hrob 12.

Úněticer Gräberfeld in Mušov

Zusammenfassung

Beim Bau des Wasserwerkes Nové Mlýny in Südmähren realisierte man in der Schottergrube des Staatsgutes in Mušov die Rettungsgrabung einer vorgeschichtlichen Siedlung und eines Úněticer Gräberfeldes mit 35 Gräbern. Der Fundort erstreckt sich über eine Fläche von 2,5 km südwestlich vom ehemaligen Dorf Mušov (Bez. Břeclav) am rechten Ufer des Flusses Dyje [Abb. 1]. Ein Teil des Gräberfeldes wurde schon vor der Eröffnung der Rettungsgrabung im Jahre 1976 vernichtet, was einige ältere und Einzelfunde beweisen.

Der größte Teil der Gräber (85,71 %) hatte eine rechteckige Form manchmal mit abgerundeten Ecken, senkrechte Wände und einen geraten Boden. Die Länge der Grabgruben bewegte sich zwischen 90 und 360 cm (im Durchschnitt 196 cm), die Breite zwischen 65 bis 220 cm (durchschnittlich 104 cm). Das kleinste Grab war Grab Nr. 17 mit einem Neugeborenen, es maß 90 × 65 cm; das größte Grab Nr. 29 hatte Ausmaße 360 × 220 cm und eine Tiefe von 420 cm. Dieses Grab gehört zu den geräumigsten im gesamten Gebiet der Úněticer Kultur [Abb. 13–15; *Stuchlík 1980*, 386]. Die durchschnittliche Tiefe der Männergräber betrug 232 cm, der Frauengräber 160 cm (der Erwachsenen durchschnittlich 164 cm), der Kindergräber 116 cm. Ganz außergewöhnlich ist das Grab Nr. 29. Dessen Grube war mit Steinen im Gesamtgewicht von 20 Tonnen angefüllt, die sich vor allem in der unversehrten Schotteraufschüttung konzentrierten. Eine solche Situation erinnert an die von *K. Tihelka (1953, 237)* angeführten mit Steinen verschütteten Gräber. Als nächste Analogie kann man das Grab aus Telnice (*Poulik 1943*) nennen. Die Gräber waren jeweils für eine Person bestimmt, nur in Fünf Fällen ging es um Doppelgräber. In Gräbern Nr. 4, 8, 10 und wahrscheinlich auch in Grab Nr. 3 fand man vom zweiten Skelett nur einzelne Knochen. Nur im Grab Nr. 31 wurden ganze Skelette von zwei Erwachsenen festgestellt. Die Verstorbenen waren in Hockerlage auf der rechten Seite, größtenteils in Richtung SW-NO (62,1 %) und SWW-NOO (20,7 %) mit einzelnen Abweichungen nach SSW-NNO, S-N und O-W [Abb. 17] bestattet.

Keramik erschien in 21 Gräbern (64,52 %) und Bronzegegenstände in 15 (48,39 %) von 31 bewertungsfähigen Gräbern. Die Anzahl der Gefäße schwankte zwischen 1–4 und bei meisten fand man zwischen den Beinen des Verstorbenen und der Seitenwand des Grabes [Abb. 18]. Kleinere Gefäße lagen öfter vor dem Körper, größere hinter dem Körper oder zu den Füßen. Von den Bronzegegenständen kamen die Noppenringe bei Schädeln von Frauen und Kindern vor. Ein größerer Dolch befand sich in einem Männergrab, ein kleineres Exemplar in einem Frauengrab und ein Dolch mit gegossenem Griff im Grab eines Erwachsenen. Armstulpen vom Boroticer Typus fand man auf den Füßen eines drei- bis vierjährigen Kindes, war aus dem Verhältnis der Größe des Kindes und der Armstulpen erschließbar ist.

Särge konnte man in Mušov zuverlässig in 12 von 30 bewertungsfähigen Gräbern (40 %) feststellen, die Fundsituation ließ die Vermutung zu, daß es in vier weiteren Gräbern Särge gegeben haben muß, was dann insgesamt 53,3 % beträgt. Die Form war meist rechteckig [Abb. 8:B, C, D; 11:B; 14:B; 16:D] mit einer Länge von 90 bis 195 cm und einer Breite von 35 bis 80 cm. An den Längsseiten sind in einigen Fällen Vorsprünge ersichtlich [Abb. 2:B; 12:A], die meist als Haltvorrichtung interpretiert sind (*Pleinerová 1960*, 20). Die Särge hatten einen halbkreisförmigen Querschnitt und waren wahrscheinlich ausgehöhlte große Bäume. Im Grab 32 war der Boden des Sarges mit Lehm verputzt, was vielleicht die von *K. Tihelka (1960a, 748–749)* ange-

fürten „Lehmsärge“ erklärt. Die durchschnittliche Tiefe der Gräber mit den Särgen beträgt 200 cm, bei Gräbern ohne Särge hingegen nur 111 cm und das häufigere Vorkommen der Särge in den Gräbern von Erwachsenen gegenüber Kindergräbern läßt die Vermutung zu, daß Besetzungen in Särgen nur das Privileg eines Teiles der Bevölkerung waren.

Bei 15 von 30 auswertungsfähigen Gräbern kann man zuverlässig auf Grabplünderung schließen. Sekundäre Eingriff konnte man gewöhnlich in der Aufschüttung als dunkelverfärbte Flecken kreisförmigen Umrisses in der Größe von 90 bis 130 cm feststellen, welche sich in Richtung zum Boden verengten (Abb. 5:A, C; 7; 8:A; 12:C) und knapp ober dem Boden sich manchmal vergrößerten (Abb. 3; 4:B), was einen Hohlraum Sarg ermöglichte. Bei den tiefen Gräbern Nr. 8, 9 und 29 nahm der Sekundäreingriff zunächst die gesamte Fläche des Grabes ein (Abb. 4:B; 6) und dann verjüngte er sich bis zum oberen Teil der Körpers.

Die ausgeraubten Gräber enthielten gewöhnlich nur einzelne Bronzegegenstände oder ihre Bruchstücke und eine größere Zahl von Bronzen fand man nur in den Gräbern Nr. 4 und 31, bei denen man nicht mit Sicherheit feststellen konnte, ob diese Gräber auch ausgeraubt wurden. Die Keramik blieb in Gräbern mit Sekundäreingriffen augenscheinlich immer, so daß man vermuten kann, die Räuber interessierten sich nur für die Metallgegenstände. Das beweisen gleichfalls die grünverfärbten Knochen in einigen ausgeraubten Gräbern ohne Bronzebeigaben. Vom 10 unversehrten Gräbern enthielten drei keine Beigaben und gehörten gleichzeitig zu den seichtesten, in einem fand man nur ein Bruchstück eines Gefäßes und sechs Gräber hatten die übliche Ausstattung. Mit der Problematik der Grabplünderung beschäftigten sich schon viele Forscher, man vermutet, daß es dazu noch während der älteren Bronzezeit kam (Ondráček 1962, 65—68; Chropovský 1960, 58). Die Vollkenntnis des Bestattungsritus deutet an, daß es zu der Grabplünderung im Úněticer — Věteřov — Horizont oder im Věteřov — Zeitabschnitt kam.

Insgesamt stammen von dem Gräberfeld in Mušov 107 Gegenstände, von denen 49 (45,79 %) Keramik, 56 (52,34 %) Bronze und 2 (1,87 %) Knochengeräte vorstellen. Von den keramischen Formen sind die Schüsseln (32,66 %) am zahlreichsten. Die Stücke mit unprofilierem Rand gehören in den Westgebieten der Úněticer-Kultur zu den häufigsten, auf den mährischen Siedlungen erscheinen sie nur selten (Stuchlík 1981a, 21), aber sind auf den Gräberfeldern mehr vertreten (Tihelka 1953, 257). Dagegen findet man die Schüssel mit gebogenem Hals, mit Rillen oder Furchen unter dem Rand auf Siedlungen sehr oft (Stuchlík 1981a, 20—21), auf den Gräberfeldern sind sie weniger häufig und in den Westgebieten der Úněticer-Kultur sehr selten. Für die genauere Datierung eignen sich die angeführten Formen nicht. Ein Ausnahmestück ist die Schüssel vom Siedlungscharakter mit gerillten Körper aus Grab Nr. 12 (Abb. 26:2). Einer ähnlichen Verzierung begegnet man bei den Funden, die dem Typus Unterwöbling angehören (Szombathy 1929, Taf. 4:15; 7:10; 11:2) und sie kam auch auf einem Töpfchen aus dem Grab Nr. 28 (Abb. 31:9) vor.

Die zweithäufigste Form sind die Töpfchen (16,33 %). Gefäße mit gebogenem Hals und niedrigem Körper (Abb. 19:8; 30:2,3) kommen seit dem älteren Zeitabschnitt vor, aber nur aus den jüngeren Phasen der Úněticer-Kultur sind niedrigere und breitere Formen (Abb. 30:6) bekannt. Ganz außergewöhnlich ist ein Töpfchen mit gerilltem Körper aus Grab Nr. 28 (Abb. 31:9), das man nach den Begleitfunden in die nachklassische Phase datieren kann. Wichtig ist ein faßförmiges Töpfchen mit Horizontalhenkel aus Grab Nr. 12 (Abb. 26:3), das sehr stark an die Věteřov-Gefäße erinnert. Weitere Exemplare mit Horizontalhenkel stammen aus den Gräbern in Vedrovice, Rebešovice (Ondráček 1962, 70, Abb. 54:3), Mikulov, Horní Věstonice (Stuchlíková 1984, Taf. 11:10; 13:4) und ebenfalls aus dem Milieu der Věteřov-Gruppe in Großweikersdorf (Neugebauer 1975, Taf. 19:2). Meistens handelt es sich um Exemplare aus ausdruckslosen Fundverbänden, aber immer von Lokalitäten mit nachklassischen Úněticer-Funden.

Die klassischen Tassen wurden in fünf Gräbern [Abb. 25:1, 9; 28:8; 29:14; 32:1] gefunden und die Form aus dem Grab Nr. 8 (Taf. 1:2) gehört zu den schönsten Gefäßen der Úněticer-Kultur. Die Tassen, die man gewöhnlich für den Leittypus des jungen Zeitabschnittes hält, wurden nach K. Tihelka (1960, 38) noch in der Věteřov-Gruppe verwendet. Die Häufigkeit des Vorkommens in diesem Zeitabschnitt nimmt etwas ab, weil viele von den angeführten Formen [Tihelka 1960, Abb. 13:9; 14:6; 1962, Taf. VI:9, 11] noch in den Inhalt der Úněticer-Kultur gehören. Der Andeutung der kelchförmigen Profilierung, die für die Věteřov-Tassen typisch ist, kann man schon auf den jüngsten Úněticer-Fundstellen begegnen und eine weniger ausdrucksvolle Profilierung hat auch die Tasse aus dem Grab Nr. 5 (Abb. 25:1). Analogien für die Krüge [Abb. 25:11; 28:6] findet man auf den klassischen [Ondráček 1962, Abb. 47:13; 50:9] und nachklassischen Gräberfeldern [Ondráček 1961, 52; Dostál 1964, Taf. VIII:3, 5, 10] und ähnliche, nur größere Formen, erscheinen auch auf den Siedlungen [Cervinka 1933, Abb. 8:12]. Der von K. Tihelka (1960, Abb. 8:6) im Zusammenhang mit der Věteřov-Gruppe angeführte Krug gehört tatsächlich noch der Úněticer-Kultur an. Die Theorie über seinen Ursprung aus nordpannonischen Vorlagen [Tihelka 1963, 10] ist wahrscheinlich nicht richtig und man kann nur mit einem Einfluß auf die schon existierenden Formen rechnen. Die Amphore [Abb. 32:4] hat die Analogien auf Gräberfeldern [Ondráček 1962, Abb. 49:6; 52:7; Dostál 1962, Abb. 5:5,7] sowie auf Siedlungen [Tihelka 1960, Abb. 12:8] des jüngsten Zeitabschnittes der Úněticer-Kultur und in einer entwickelteren Form auch in der Věteřov-Gruppe [Tihelka 1960, 46, Abb. 8:10; 16:1; 20:8; 27:3]. Kleine Becher [Abb. 27:1, 18; 28:1; 29:7; 32:9] und Klumpen [Abb. 19:1; 25:4; 30:4; 31:7] stellen die typische Funeralkeramik dar, während Töpfe [Abb. 26:4, 8; 28:4] gewöhnlich nur auf den Siedlungen vorkommen.

Den Nummern nach stellt den zahlreichsten Bestandteil von Funden die Bronzeindustrie vor. Den größten Teil (87,5 %) bildet Schmuck, während der Anteil an Waffen nur 5,36 %, Arbeitsgeräten 3,57 % und unbestimmbaren Bruchstücken 3,57 % beträgt. Für den kleinen Dolch (Abb. 29:12) findet man viele Analogien unter den Funden aus allen Phasen der Úněticer-Kultur, während für ein größeres Exemplar mit vier Niete[n] (Abb. 27:19) nur im jüngeren Zeitabschnitt. Eine Unikatenentdeckung stellt der Dolch mit gegossenem Griff (Abb. 30:5) vor, der der erste Grabfund in der Tschechoslowakei ist. Von typologischen Sicht handelt es sich um eine Originalform, die zwar in einigen Aspekten an bekannte Typen erinnert, aber in anderen sich von ihnen völlig unterscheidet und man kann diesen Dolch keinem bestimmten Typus zuschreiben [Stuchlík 1980a, 386—388].

Die Armringe sind durch acht Stücke repräsentiert, was 14,29 % der gesamten Bronzeindustrie darstellt. Außer eines Stäbchenarmringes in C-Form (Abb. 19:3) erschien ein Spiralarmband mit einem linsenförmigen Querschnitt [Abb. 27:13], das sehr oft auf Úněticer-Gräberfeldern vorkommt. Bei den Blecharmringen kann man zwei Varianten unterscheiden. Die Armbänder vom Boroticer Typus, die J. Ondráček (1961a) in die Stufe A₂ datierte, wurden auf den Beinen eines Kindes in Grab Nr. 28 gefunden. Die Exemplare aus Mušov mit reich gehämmelter Verzierung [Abb. 31:2, 5] unterscheiden sich deutlich von üblichen Funden mit geritzter Verzierung und die Analogien findet man in den jungúněticer Stirnreifen aus Pravčice [Hájek 1954, obr. 24:6; 33] oder Příkazy [Ondráček 1970, Abb. 2] und in den Blechzieraten der mittleren Bronzezeit. Die Beziehungen zu den mittelbronzezeitlichen Ornamenten lassen die Vermutung zu, daß die Armringe aus Mušov dem jüngsten Zeitabschnitt der Úněticer-Kultur angehören. Ähnlich sind auch die Blechspiralarmsringe [Abb. 31:4, 6] aus demselben Grab verziert. Der gleichen Art kann man wahrscheinlich auch ein beschädigtes Paar von Blechzieraten [Abb. 25:5, 6] aus dem Grab Nr. 15 zuschreiben.

Die Nadeln sind durch 6 Stück (10,71 %) vertreten. Die Ösenkopfnadeln werden gewöhnlich in den jungen [Ondráček 1962, 75] oder klassischen Zeitabschnitt [Moucha — Pleinerová 1966, 534] datiert, aber der Fund aus Grab 31 deutet an, daß auch in der nachklassischen Phase vorkommen. Für das jungúnětice Milieu sind die Na-

deln mit schräg durchlochtem Kugelkopf (Abb. 32:5) und Hülsenkopfnadeln (Abb. 29:1) typisch. Die zyprischen Schleifennadeln mit vielfach geroletem Kopf (Abb. 26:1) sind für den jüngsten Zeitabschnitt charakteristisch.

Den häufigsten Fund vom Mušover Gräberfeld stellen Noppenringe (50,92 %) dar. Sie erscheinen während der ganzen älteren Bronzezeit, aber die mehrfach gerollten Exemplare (Abb. 32:6, 7) kennen wir nur aus den jüngsten Gräbern (Ondráček 1962, 77). Die Halsketten (Abb. 27:8; 29:2) wurden seit dem Anfang der klassischen Phase (Točík 1964, 143; Ondráček 1964, 208) benutzt. Die Halsringe (Abb. 31:1; 32:2) erinnern an sog. Barren vom italienischen Typus, eventuell an Barren vom Typus A (Hájek 1954, 141), die sich von den üblichen durch geringere Stofflichkeit unterscheiden. Die echten Barren erscheinen in Mähren erst im jüngeren Zeitabschnitt der älteren Bronzezeit. Bei den Exemplaren von Mušov handelt es sich offenbar um aus Barren ausgeschmiedete Erzeugnisse, was die Tatsache bezeugt, daß das kleinere Stück aus Kupfer ist.

Die bisher präziseste Periodisierung der Úněticer-Kultur in Mähren arbeitet J. Ondráček (1964, 185—213) aus, der 5. Phasen unterschied. Die neuesten Untersuchungen ermöglichen einige seiner Ergebnisse zu ergänzen. Das Gräberfeld von Mušov spielt in dieser Problematik eine sehr bedeutende Rolle. Allgemein kann man das Gräberfeld in den jüngeren Zeitabschnitt der Úněticer-Kultur (4. und 5. Phase von J. Ondráček) datieren, was die Gräber 2, 4, 16, 23 und 27 dokumentieren. Für eine genauere Datierung sind 14 Gräber bewertungsfähig, von denen man der vierten, d. h. klassischen, Phase Gräber 8, 14, 17, 18, 25, 26, und 29 zuschreiben kann. In die nachklassische Phase gehören Gräber 5, 12, 28, 31 und dem Bestattungsritus nach vielleicht auch Gräber 7, 20 und 32. Aus Grab 12 mit drei Gefäßen vom Siedlungscharakter (Abb. 26:2—4) ist für die Datierung das faßförmige Töpfchen mit Horizontalhenkel wichtig. Grab 28 mit drei Gefäßen und sechs Bronzen (Abb. 31) ist vor allem durch die Blecharmringe mit gehämmelter Verzierung in die nachklassische Phase datiert. Unter den Funden aus Grab 31 (Abb. 32:1—4) ist von chronologischer Sicht die kleine Amphore und aus Grab 5 die Tasse mit der Andeutung einen kelchförmigen Profilierung (Abb. 25:1) am wichtigsten.

Ein neues Element, das auf dem Gräberfeld in Mušov festgestellt wurde, ist der Gebrauch von Siedlungskeramik als Beigaben. Außer dem schon erwähnten Grab 12 sind es Grab 7 mit dem Fragment eines Vorratsgefäßes (Abb. 25:12), Grab 20 mit dem Bruchstück eines Topfes (Abb. 28:4) und Grab 32 mit dem Boden eines größeren Gefäßes (Abb. 32:10). Diese Gräber kann man nicht als arme Gräber interpretieren, denn zum Beispiel das unversehrte Grab 32 war eines der tiefesten auf dem Gräberfeld und der Verstorbene wurde in einem Sarg bestattet und doch bestand die Ausstattung nur aus dem Boden eines größeren Gefäßes. Ähnliche Fälle kennen wir aus Pasohlávky (Jelínková 1983a, 73), vielleicht auch aus Šlapanice (Tihelka 1962, 115—116), aber auch aus der Slowakei (Točík 1979, 177), aus Böhmen (Michálek 1981, 94—95) und Deutschland (Matthias 1953). Alle diese Gräber sind in die Jung- oder Spätúněticer-Kultur datiert. Der Úněticer Bestattungsritus zeichnet sich nicht durch eine so große Straffheit aus, wie man bisher voraussetzte. Die meisten Verstorbenen wurden zwar auf den Gräberfeldern bestattet, doch kommen die unritualen Begräbnisse auf 12,6 % der Siedlungen vor (Stuchlík 1972, 62). Am Ende des Úněticer-Zeitabschnittes lockert sich der Bestattungsritus noch mehr, was sich durch den Zuwachs von Gräbern ohne Beigaben äußert. Auf dem altúněticer Gräberfeld in Velké Pavlovice erschienen keine solche Gräber, auf den jungúněticer Gräberfeldern in Rebešovice betragen sie 1,25 %, in Šardičky 2,56 % (eventuell 3,85 %) und auf den Gräberfeldern mit einem starken nachklassischen Bestandteil in Mušov 8,55 % und in Lanžhot 10 %. Die Benützung von Siedlungskeramik als Beigaben und das „Verarmen“ der Gräber hängt anscheinend mit neuen Ideen über das Fortleben nach dem Tode zusammen, die sich im folgenden Věteřov-Abschnitt durch das Mindestvorkommen der Gräber äußerten.

J. Ondráček gliederte die fünfte (nachklassische) Phase der Úněticer-Kultur auf Grund des Gräberfeldes in Lanžhot und von einigen Funden aus Blučina, Stará Břec-lav, Člupy bei Křižanovice, Šlapanice, Mikulov und Znojmo aus. Zur fünften Phase kann man noch einige weitere Funde einreihen. Hierher gehören noch die Gräber 91, 192, 218 und 300 von dem Gräberfeld in Rebešovice (Ondráček 1962), die Gräber 345, 348, und 351 von dem unpublizierten Gräberfeld in Dolní Věstonice, ein Teil des Gräberfeldes aus Vedrovice-Zábrdovice und zum Beispiel die Gräber aus Božice (Procházková 1931, 4), Horní Věstonice, Kurdějov, Sokolnice (Červinka 1931, 47), Milovice (Jüttner — Matzura — Petak 1925), Příkazy (Ondráček 1970) und Telnice (Poulik 1943). Von den Siedlungsfunden kann man in die nachklassische Phase die Gruben I 39, II 7, II 16, II 29 und II 39 aus Šatov (Stuchlík 1972), Gruben 1/54, 7/56, 6/57 und 12/60 aus Blučina (Tihelka 1962), Funde aus Telnice (Staňa 1960, 39), Pohofelice (Schirmeisen 1929, 6—8), einen Teil von Funden aus Zelená Hora (Stuchlík 1985, obr. 4:7—10) und von einigen anderen Fundstellen datieren.

Der wichtigste Datierungselement ist Keramik. Für die nachklassische Phase der Úněticer-Kultur in Mähren sind Amphoren ohne Henkel mit konischem, ein bißchen gebogenem Hals und niedergedrücktem Körper (Abb. 23:5, 18), zweihenkelige Amphoren mit gleich profiliertem Hals (Abb. 23:13, 17), Krüge mit gebogenem Hals und faßförmigen Körper (Abb. 23:12, 15) und ähnliche Formen mit niedergedrücktem Körper (Abb. 23:9, 11), faßförmige Töpfchen mit Horizontalhenkeln (Abb. 23:7), konische Töpfchen (Abb. 23:16), breite Töpfchen mit niedrigem Körper (Abb. 23:8), Tassen mit der Andeutung eines kelchprofilierten Halses (Abb. 23:4, 14) und Schüsseln mit Horizontalhenkeln (Abb. 23:10) typisch. Von der Bronzeindustrie, außer den Formen mit langfristigem Vorkommen, erscheinen Nadeln mit schräg durchlochtem Kopf (Abb. 23:1), Hülsenkopfnadeln, manchmal mit tordierter Nadeln (Abb. 23:2), Bronze-knöpfe mit Henkel (Abb. 23:3), reichverzierte Blecharmringe (Abb. 32:2, 4—6), verzierte Stirnbänder (Hájek 1954, obr. 24:6; 33; Ondráček 1970, Abb. 2).

In Österreich kann man dem gleichen Horizont die Gräber 2, 8 und 24 aus Roggendorf-Steinleitern (Scheibenreiter 1958) und Gräber 3, 5 und 8 aus Roggendorf-Kirchenbergheide (Scheibenreiter 1959) zuschreiben. Im Gebiet des Hurbanovo-Typus sind desselben Alters die Gräber 1, 29, 58, 63, und 79 aus Nesvady, Gräber 13, 23 und 31 aus der namensgebenden Fundstelle und Gräber 35 und 40 aus Bajč (Točík 1979). Von der ganzen Reihe der Lokalitäten aus der Úněticer-Maďarovce Übergangsstufe gehören zu den bedeutendsten die Gräberfelder in Branč (Vladár 1973), Matúškovo, Sládkovičovo, Nitra (Točík 1979) und durch einen ähnlichen Charakter zeichnen sich die Siedlungen in Nitrianský Hrádok (Točík 1978—81) und Vráble (Vladár 1973, 192) aus.

Deutsch von J. Stuchlíková

- Adler, H.* 1967: Frühe Bronzezeit in Linz-St. Peter, Linzer Archäologische Forschungen, Band 3, Linz.
- Bátora, J.* 1980: Ekonomicko-socialny vývoj východného Slovenska v staršej dobe bronzovej a jeho vplyv na susedné oblasti, rkp. kandidátské dizertace, Nitra.
- Berg, F.* 1957: Grabfunde der frühen Bronzezeit und der älteren Urnenfelderzeit aus Leobersdorf, N.-Ö., ArchA 22, 14—31.
- Billig, G.* 1958: Die Aunjetitzer Kultur in Sachsen, Leipzig.
- Bóna, I.* 1975: Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen, Budapest.
- Böhm, J.* 1941: Kronika objeveného věku, Praha.
- Coles, J. M. — Harding, A. F.* 1979: The Bronze Age in Europe, London.
- Červinka, I. L.* 1926: Předvěká pohřebiště v Němčicích na Hané, Pravěk, seš. 1—3.
- 1933: Osídlení Hodonínska v pravěku, Pravěk, seš. 1—3.
- 1938: Pokolení skrčkův s kulturou únětickou na Moravě, nepublik. rkp., Brno.
- Dohnal, V.* 1963—64: Stopy věteřovského osídlení na Šumarníku u Strážnice, Sborník AÚ ČSAV III, 93—96, tab. XVIII—XX.
- Dostál, B.* 1958: Nová naleziště únětické kultury v Újezdě a Branišovicích, SPFFBU E 3, 5—22, tab. I—VI.
- 1962: Pravěké pohřebiště u Lanžhota na Moravě (Únětické, laténské a slovanské hroby), SPFFBU E 7, 9—31.
- 1964: K problematice pohřebiště ze starší doby bronzové v Lanžhotě, Sborník AÚ ČSAV III, 58—61, tab. VIII.
- 1964a: Nové nálezy z pohřebiště v Lanžhotě, SPFFBU E 9, 67—71 tab. IX—X.
- Dušek, M.* 1960: Patince — pohrebisko severopanónskej kultury, in: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku, Bratislava, 137—296.
- 1969: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei, Bratislava.
- Felgenhauer, F.* 1952: Frühbronzezeitliche Gräber aus Spitz a. d. Donau, N.-Ö. Ein Beitrag zum Problem des Typus Unterwölbling, ArchA 11, 1—25.
- Flourentzos, P.* 1978: The So-called "Cypriot pin" in the Near East and Europe, AR XXX, 408—419.
- Furmánek, V.* 1973: Eronzová industrie středodunajské mohylové kultury na Moravě, SIA XXI, 25—145.
- Gardawski, A. — Weselowski, K.* 1956: Zagadnienia metalurgii kultury trzynieckiej w świetle „skarbow" brązowych z Dratowa pow. Puławy i Rawy Mazowieckiej, Materiały starożytne I, Warszawa, 59—103.
- Gross, V.* 1941: Pravěké pohřebiště z doby bronzové v Zábrdovicích, zvl. otisk z Roč. mus. spolku v Ivančicích, 1—4.
- Grössler, H.* 1907: Das Fürstengrab im grossen Galgenhügel am Paulsschachte bei Helmsdorf (im Mansfelder Seekreise), Jahresschrift Halle 6, 1—87.
- Grünberg, 1940:* Frühbronzezeitliche Steinkistengräber von Burk bei Bautzen, Jahrbuch f. heimatliche Vor- und Frühgeschichte 3, 1939, Leipzig, 21—51.
- Hájek, L.* 1954: Jižní Čechy ve starší době bronzové, PA XLV, 115—192.
- Hájek, L. — Moucha, V.* 1971: První nález náramku borotického typu v Čechách, AR XXIII, 204—208, 257—258.
- Hampf, F.* 1956: Frühbronzezeitlicher Grabfund aus Niederrussbach, N. Ö., ArchA 19/20, 122—128.

- Hásek, I. 1959:* Staroúnětické pohřebiště v Dolních Počernicích u Prahy, *FontArch Prag* II.
- Houšřová, A. — Ondráček, J. 1958:* Únětické hroby v Kunovicích, *PVM* I, 14—16, tab. 3.
- Hundt, H. J. 1961:* Beziehungen der „Straubinger“ Kultur zu den Frühbronzezeitkulturen der östlich benachbarten Räume, Kommission Nitra 1958, Bratislava, 145—176.
- Chleborád, M. 1928:* Poslední archeologické výzkumy na Bučovsku, *Pravěk*, seš. 4—6.
- Chropovský, B. 1960:* Pohrebisko zo staršej doby bronzovej vo Veľkom Grobe, in: *Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku*, Bratislava, 1—136.
- Janecek, A. 1960:* Gräber der Aunjetitzer Kultur bei Strass, G. B. Langenlois, N. Ö., *ArchA* 28, 1—12.
- Jeřínková, D. 1982:* Nálezy z doby římské ze šterkovny v Mušově (okr. Břeclav), *PV* 1980, 17—18.
- 1983: Nálezy ze šterkovny Státního statku v Mušově (okr. Břeclav), *PV* 1981, 33.
- 1983a: Zachraňovací výzkum na katastru obce Pasohlávky (okr. Břeclav), *PV* 1981, 73—74.
- Jeřínková, Z. 1959:* Hromadný nález protoúnětické keramiky z Křečhoře u Kolína, *PA* I, 16—33.
- Jüttner, K. — Matzura, J. — Petak, A. 1925:* Ein südmährischer Fund aus der Mönitzer Zeit, *Sudeta* I, 131—136.
- Kaiser, G. 1962:* Das frühbronzezeitliche Gräberfeld von Unterwölbling, p. B. St. Pölten, N. Ö., *ArchA* 32, 35—61.
- Kilian-Dirlmeier, I. 1975:* Gürtelhaken, Gürtelbleche und Blechgürtel der Bronzezeit in Mitteleuropa, *PBF* XII/2, München.
- Kimmig, W. 1958:* Ein Gräberfeld der Bronze- und Eisenzeit von Singen am Hohentwiel, *Neue Ausgrabungen in Deutschland*, Berlin.
- Klíma, B. 1978:* Únětický pohřeb ve šterkovně u Mušova (okr. Břeclav), *PV* 1976, 28—29.
- Koschik, H. 1981:* Die Bronzezeit im südwestlichen Oberbayern, *Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege*, Band 50, Kallmünz/Opf.
- Kossina, G. 1902:* Die indogermanische Frage archeologisch beantwortet, *Zeitschrift f. Ethnologie*, 161—
- Král, J. 1956:* Únětické hroby v Bratčicích na Moravě, *AR* VIII, 150—154, 178—179.
- Kudrnáč, J. 1955:* Lidské kostry v jámě na sídlišti únětické kultury v Klučově, okr. Český Brod, *AR* VII, 588—592, 608—610.
- Lasak, I. 1982:* Wstępne wyniki badań cmentarzyska kultury unietyckiej w Przecławicach, woj. Wrocławskie, *Studia Archeologiczne* XI, 117—134, ryc. 12—21.
- 1982a: Pochówki w trumnach drewnianych jako forma obrządku grzebalnego we wczesnym okresie epoki brązu w świetle badań w Przecławicach, woj. Wrocław, *Silesia Antiqua* 24, 89—108.
- Lippert, A. 1964:* Das frühbronzezeitliche Gräberfeld Ossarn, p. B. St. Pölten, N. Ö., *ArchA* 35, 14—59.
- Ludíkovský, K. 1974:* Keltské sídliště v Mušově (okr. Břeclav), *PV* 1973, 44—45.
- Matthias, W. 1953:* Ein Grab der frühen Bronzezeit mit Siedlungskeramik von Hausneindorf, Kr. Aschersleben, *Jahresschrift Halle* 37, 237—243, Taf. XXII—XXIII.
- Meduna, J. 1959:* Únětické hroby v Prušánkách na Moravě, *AR* XI, 155—160, 196—197.
- Medunová-Benešová, A. 1981:* Zur Frage des Vorkommens der Kosihy — Čaka — Gruppe in Mähren, *SlA* XXIX, 97—103.
- Měřínský, Z. 1980:* Pokračování záchranného výzkumu v nové šterkovně n. p. Ingstav u Dolních Věstonic (okr. Břeclav), *PV* 1977, 108—109.
- Michálek, J. 1981:* Hroby únětické kultury ve Zlonicích, okr. Kladno, *AR* XXXIII, 94—98.
- Mitscha-Märheim, H. 1929:* Zur älteren Bronzezeit Niederösterreichs, *MAGW* LIX, 182—194.

- 1950: Drei frühbronzezeitliche Depotfunde aus dem pol. Bezirk Mistelbach, N.-Ö., ArchA 7, 1—15.
- Moucha, V.* 1954: Rozbor únětického pohřebiště v Polepech u Kolína, AR VI, 502—503, 523—536.
- 1961: Nálezy únětické kultury na Lovosicku, FontArchPrag IV.
- 1963: Die Periodisierung der Úněticer Kultur in Böhmen, SbČSSA 3, 9—60.
- Moucha, V.* — *Pleinerová, I.* 1966: Únětické pohřebiště v Liběšovicích u Podbořan, AR XVIII, 515—540.
- Müller, D. W.* 1977: Zwei Aunjetitzer Bestattungen in tonverstrichenen Holzeinbauten von Ampfurth, Kr. Wanzleben, Ausgrabungen u. Funde 22, 204—208.
- 1982: Die späte Aunjetitzer Kultur des Saalegebietes im Spannungsfeld des Südostens Europas, Jahresschrift Halle, 65, 107—127.
- Nekvasil, J.* 1954: Výzkum v Rebešovicích na Moravě, AR VI, 433—437.
- Neugebauer, J. W.* 1975: Bronzezeitliche Ansiedlungen in Grossweikersdorf, p. B. Tulln, NÖ., Ein Beitrag zur Gliederung der Věteřovkultur in Niederösterreich, ArchA 58, 5—75, Taf. 1—34.
- 1978: Ein frühbronzezeitlicher Depotfund von Schrick, Gem. Gaweinstal, p. B. Mistelbach, NÖ., Fundberichte aus Österreich 16, 183—197.
- Neugebauer, J. W.* — *Gattringer, A.* 1982: Die Kremser Schnellstrasse S 33, Fundberichte aus Österreich 21, 63—95.
- Neumann, G.* 1929: Die Entwicklung der Aunjetitzer Keramik in Mitteldeutschland, PZ 20, 70—144.
- Novotná, M.* 1981: Zur Stellung und Funktion einiger Typen der Bronzeindustrie der älteren Bronzezeit, SIA XXIX, 121—129.
- Ondráček, J.* 1958: Depot z Prušánek a únětické hřivny na Moravě, PVM I, 17—47, tab. IV—IX.
- 1960: Únětické pohřebiště a sídliště ve Vyškově, Sborník AÚ ČSAV I, 27—32, tab. IV—VII.
- 1961: Únětické pohřebiště u Lanžhota, PV 1960, 51—53.
- 1961a: K chronologickému zařazení manžetových náramků borotického typu, SIA IX, 49—68.
- 1962: Únětické pohřebiště u Rebešovic na Moravě, SbČSSA 2, 5—100.
- 1964: Časně únětická kultura na Moravě a problém jejího vzniku, rkp. kandidátské dizertace, Brno.
- 1966: Únětické pohřebiště u Pavlova, o. Břeclav, PV 1965, 20.
- 1967: Moravská protoúnětická kultura, SIA XV, 387—446.
- 1967a: Únětické pohřebiště v Čejči u Hodonína, AR XIX, 302—310, 318—320.
- 1970: Ein reiches Únětitzer Grab aus Příkazy bei Olomouc, Sborník AÚ ČSAV V, 33—37.
- 1972: Pohřebiště nitranské skupiny v Holešově, AR XXIV, 168—172, 233—235.
- Ondráček, J.* — *Stuchlíková, J.* 1982: Věteřovské sídliště v Budkovicích, FontArchMor XVI.
- Págo, L.* 1962: Spektrale Fundanalysen von dem Aunjetitzer Gräberfelde in Rebešovice, SbČSSA 2, 101—112.
- 1968: Chemická charakteristika slovenské měděné rudy a její vztah k mědi používané v pravěku, SIA XVI, 245—254.
- 1985: Spektrální analýzy měděných předmětů nitranské skupiny z Holešova, okres Kroměříž, Sborník Kroměřížska, 170—179.
- Pallardi, J.* 1896: Nové zprávy o hrobech se skrčenými kostrami, ČVMSSO XIII, 16—24.
- 1899: Nálezy z doby bronzů z Borotic na Znojensku, ČVMSSO XVI, 33—39.
- Pazda, S.* 1982: Cmentarzysko kultury unietyckiej w Gostkowicach, Gm. Domaniów (woj. Wrocławskie), Studia Archeologiczne XI, 135—167.
- Peškař, I.* 1977: Nález keramiky únětické kultury z Mušova (okr. Břeclav), PV 1975, 18.
- Pittioni, R.* 1954: Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien.

- 1964: Ergebnisse und Probleme des urzeitlichen Metallhandels, Wien.
- Pleiner, R. a kol.* 1978: Právěké dějiny Čech, Praha.
- Pleinerová, I.* 1959: O vztahu hrobové a sídlištní keramiky v únětické kultuře, AUC 3, 97—104.
- 1960: Únětické pohřby v rakvích, AR XII, 13—27, 49—50.
- 1960a: Únětické pohřebiště a osada v Bišanech u Loun, PA LI, 488—526.
- 1966: Únětická kultura v oblasti Krušných hor a jejím sousedství, PA LVII, 339—458.
- Podborský, V.* 1964: Sídlištní nálezy z neolitu a doby bronzové v poloze „Vinohrady“ u Těšetic, SPFFBU E 9, 20—46.
- 1965: Bohatý hrob únětické kultury z Křepic, SPFFBU E 10, 352—354, tab. V.
- Polla, B.* 1960: Birituálne fizesabonynské pohrebisko v Strede nad Bodrogom, in: Pohrebiská za staršej doby bronzovej na Slovensku, Bratislava, 299—386.
- Poulik, J.* 1943: Ein Spätaunjetitzer Grab in Telnitz, Bez. Brünn, ZMLM, N. F. 3, 67—73.
- Procházka, A.* 1931: Únětické nálezy z Božic, Od Horácka k Podyjí VIII, 47.
- Procházka, A. — Chleborád, M. — Kalousek, F.* 1927: Předvěká pohřebiště v Šardičkách u Bučovic, Právěk.
- Rzehak, A.* 1906: Beiträge zur Kenntnis der Bronzezeit in Mähren, Zeitschrift des deutschen Vereines f. die Geschichte Mährens u. Schlesiens 10, 160—169.
- Řihovský, J.* 1979: Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet (von der mittleren Bronzezeit bis zur älteren Eisenzeit), PBF XIII/5, München.
- Sarnowska, W.* 1969: Kultura unietycka w Polsce I, Wrocław — Warszawa — Kraków 1969.
- Scheibenreiter, F.* 1958: Das Aunjetitzer Gräberfeld Steinleiten in Roggendorf, N. Ö., ArchA 23, 51—86.
- 1959: Das Aunjetitzer Gräberfeld Kirchenbergheide in Roggendorf, N. Ö., ArchA 25, 74—87.
- Schirmeisen, K.* 1929: Beiträge zur mährischen Vorgeschichte, Sudeta V, 1—14.
- Schránil, J.* 1921: Studie o vzniku kultury doby bronzové v Čechách, Praha.
- Schwabedissen, H.* 1943: Ein Baumsarg in der Aunjetitzer Steinkiste von Telnitz, ZMLM, N. F. 3, 74—79.
- Schubert, E.* 1974: Studien zur frühen Bronzezeit an der mittleren Donau, 54. Ber. RGK, 1—105.
- Skutil, J.* 1941: Moravské prehistorické výkopy a nálezy oddělení moravského pravěku Zem. musea 1933—1936, ZMLM, N. F. 1, 139—195.
- Spurný, V.* 1952: Únětické hroby ve Slatině u Kralup, AR IV, 327, obr. 175.
- 1954: Pohled do osídlení Hradiska u Kroměříže ve střední době bronzové, PA XLV, 357—377.
- Staňa, Č.* 1960: Únětické sídliště v Telnici, okr. Brno, PV 1959, 39—40.
- 1977: Slovanské pohřebiště v Rajhradě a v Rajhradcích u Rebešovic (okr. Brno —venkov), PV 1975, 54—55.
- 1986: Výšinné sídliště na Zelené Hoře u Vyškova na Moravě, AR XXXVIII, 46—61.
- Stein, F.* 1968: Beobachtungen zu Tracht- und Bestattungssitten der frühbronzezeitlichen Bevölkerung von Gemeinlebern, 49. Ber. RGK, 1—
- Stocký, A.* 1926/27: Únětická keramika v Čechách, PA XXXV, 1—21, 305—315.
- Struhala, B.* 1951: Pohřebiště ze starší doby bronzové v Holešově, AR III, 33—34, 41—42, 44—46.
- Stuchlík, S.* 1972: Moravská únětická sídliště, rkp. dizertační práce, Brno.
- 1978: Záchranný výzkum únětického pohřebiště a dalších pravěkých objektů ve šterkovně v Mušově (okr. Břeclav), PV 1976, 29—30.
- 1979: K poznání vzniku a staršího vývoje lidu středodunajské mohylové kultury na jižní Moravě, rkp. kandidátské dizertace, Brno.
- 1980: Druhý rok výzkumu únětického pohřebiště ve šterkovně Státního statku v Mušově (okr. Břeclav), PV 1977, 34—35.

- 1980a: Únětický hrob s bronzovou dýkou s litou rukojetí z Mušova, AR XXXII, 381—393, tab. I.
- 1980b: Výzkum na pohřebišti únětické kultury v Mušově (okr. Břeclav), PV 1978, 19.
- 1980c: Archeologické nálezy ze starší doby bronzové a halštatu, in: *Unger, J. a kol., Pohořelice-Klásterka*, Studie AÚ Brno VIII/2, 16—24, obr. 19—25.
- 1981: Další záchranná akce ve štěrkovně v Mušově (okr. Břeclav), PV 1979, 21.
- 1981a: Osídlení jeskyň ve starší a střední době bronzové na Moravě, Studie AÚ Brno IX/2.
- 1984: Weitere Rettungsgrabung in der Schottergrube in Mušov (Bez. Břeclav), PV 1982, 93.
- 1985: Výšinná sídliště únětické kultury na Moravě, *Archaeologia Interregionalis*, Warszawa — Kraków 1985, 129—142.
- 1987: Další únětický hrob z Mušova (okr. Břeclav), PV 1984, v tisku.
- Stuchlíková, J.* 1984: Problematika vzniku a vývoje věteřovské skupiny na Moravě, rkp. kandidátské dizertace, Brno.
- Stuchlíková, J. — Stuchlík, S.* 1983: Záchranný výzkum ve Velkých Pavlovicích (okr. Břeclav), PV 1981, 33—34.
- Szombathy, J.* 1929: Prähistorische Flachgräber bei Gemeinlebarn in Niederösterreich, Berlin — Leipzig.
- Solle, M.* 1950: Únětický hrob a halštatské sídliště z Rybníků u Moravského Krumlova, AR II, 214—217.
- Tihelka, K.* 1939: Únětická kultura v bývalé zemi Moravskoslezské, rkp. dizertační práce, Brno.
- 1953: Moravská únětická pohřebiště, PA XLIV, 229—328.
- 1960: Moravský věteřovský typ, PA LI, 27—135.
- 1960a: Moravské únětické pohřby v dřevěných rakvích, AR XII, 748—749.
- 1961: Výzkum na Cezavách u Blučiny, PV 1960, 56—60.
- 1962: Moravský věteřovský typ, II. část [materiál], ŠZ AÚ SAV 8, Nitra.
- 1963: Severopanonské prvky v keramice věteřovského typu na Moravě, AR XV, 9—13.
- 1965: Hort- und Einzelfunde der Úněticer Kultur und des Věteřover Typus in Mähren, *FontArchMor* IV.
- Tihelka, K. — Hank, V.* 1949: Sídliště únětické a středodunajské mohylové kultury v Brně-Černých Polích, ČMM XXXIV, 138—163.
- Točik, A.* 1963: Die Nitra-Gruppe, AR XV, 716—774.
- 1964: Novšie nálezy za staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku, ŠZ AÚ SAV 13, 127—156.
- 1978—81: Nitrianský Hrádok — Zámeček. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce-Kultur, Nitra.
- 1979: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku, Nitra.
- Torbrügge, W.* 1959: Die Bronzezeit in Bayern, 40. Ber. RGK, 1—78.
- Torma, I.* 1972: A kisapostagi kultúra telepe Balatongyörökön, *A Veszprém megyei muzeumok közleményei* 11, 1—39.
- Uenze, O.* 1938: Die frühbronzezeitlichen triangulären Vollgriffdolche, Berlin.
- Unger, J.* 1973: Laténské sídlištní objekty z Mušova (okr. Břeclav), PV 1972, 47.
- 1974: Pomoc dobrovolných spolupracovníků archeologického oddělení Regionálního muzea v Mikulově v letech 1967—1973, V. seminář pro zájemce o archeologii, Mikulov.
- Vinski, Z.* 1958: Brončanodobne ostave Lovas i Vukovar, *Vjesnik arheološkog muzeja v Zagrebu* III, 1—34, tab. I—X.
- Vladár, J.* 1973: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči, Bratislava.
- 1974: Die Dolche in der Slowakei, PBF VI/3, München.

- Voigt, E. 1948:* Die Gliederung der schweizerischen Frühbronzezeit, Festschrift f. Otto Tschumi, Zürich, 53—69.
- Voigt, T. 1955:* Das frühbronzezeitliche Gräberfeld von Wahlitz, Kr. Burg. Halle.
- Wewerka, B. 1982:* Ein frühbronzezeitliches Gräberfeld aus Zwingendorf, Niederösterreich, ArchA 66, 21—47.

Dějiny výzkumu	3
I. Popis hrobů a nálezů	6
II. Pohřební ritus	29
Rozložení pohřebiště	29
Hrobové jámy	29
Uložení a orientace koster	34
Hrobová výbava	36
Rakve	38
Vykrádání hrobů	40
III. Rozbor materiálu	45
Keramika	45
Bronzová industrie	56
Kostěná industrie	66
Nálezy ze zásypu hrobů	66
IV. Morava v mladším období únětické kultury	71
V. Spektrální analýzy nálezů z Mušova [Ladislav Págo]	90
Spektrální analýzy kovových předmětů	90
Spektrální analýzy inkrustačních past na keramice	99
VI. Kostry z hrobů únětické kultury ve šterkovně v Mušově (Milan Stloukal) .	101
Závěr	106
Úněticer Gräberfeld in Mušov [Zusammenfassung]	107
Seznam literatury	112

PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc.
Únětické
pohřebiště
v Mušově

STUDIE
ARCHEOLOGICKÉHO
ÚSTAVU
ČESKOSLOVENSKÉ
AKADEMIE VĚD
V BRNĚ

V. kapitolu napsal dr. Ladislav Págo
VI. kapitolu dr. Milan Stloukal, CSc.

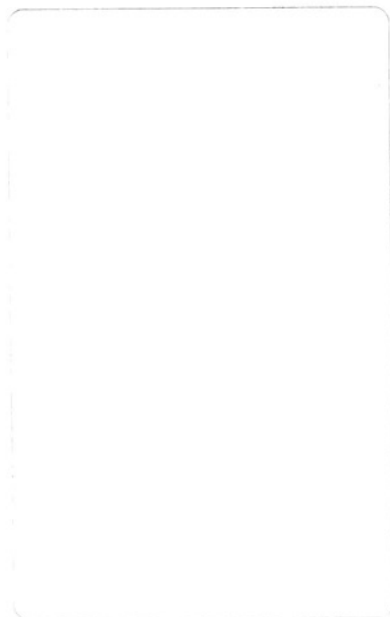
Ročník XIV,
svazek 2

Vydala Academia,
nakladatelství Československé akademie věd,
Praha 1987

Obálku navrhl Jiří Ledr
Redaktor publikace Lubor Václavů
Technický redaktor Luděk Herdegen

Vydání 1. 120 stran (33 obr.), 16 str. kříd. příl.
Vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 5, provoz 54, Brno, Gottwaldova 21

10,56 AA — 10,73 VA
Náklad 700 výtisků — 02/63 — 6704
21-085-87
Cena brož. výtisku 20,— Kčs

IX

1. Jiří SVOBODA: Křemencová industrie z Ondratic
2. Stanislav STUHLÍK: Osídlení jeskyň ve starší a střední době bronzové na Moravě
3. Zdeněk KRATOCHVÍL: Tierknochenfunde aus der grossmährischen Siedlung Mikulčice I. Das Hausschwein

X

1. Jiří ŘÍHOVSKÝ: Základy středodunajských popelnicových polí na Moravě
2. Bořivoj DOSTÁL: K časně slovanskému osídlení Břeclavi-Pohanska

XI

1. Libuše JANSOVÁ: O počátcích laténské fortifikace v Čechách
2. Emanuel OPRAVIL: Údolní niva v době hradištní

XII

1. Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích

XIII

1. Andrea BARTOŠKOVÁ: Slovanské depoty železných předmětů v Československu
2. Věra SOUCHOPOVÁ: Hutnictví železa v 8.—11. století na západní Moravě

XIV

1. Jiří Svoboda: Stránská skála. Bohunický typ v brněnské kotlině
2. Stanislav Stuchlík: Únětické pohřebiště v Mušově

Přehled výzkumů

1966 (76 str., 58 tab.), Brno 1967	1974 (100 str., 83 tab.), Brno
1967 (128 str., 110 tab.), Brno 1970	1975 (110 str., 51 o., 35 t.), Brno
1968 (147 str., 67 tab.), Brno 1970	1976 (140 str., 75 o., 36 t.), Brno
1969 (86 str., 42 tab.), Brno 1970	1977 (123 str., 45 tab.), Brno
1970 (148 str., 64 tab.), Brno 1971	1978 (77 str., 30 tab.), Brno
1971 (226 str., 118 tab.), Brno 1972	1979 (83 str., 13 tab.), Brno
1972 (184 str., 76 tab.), Brno 1973	1980 (66 str., 35 tab.), Brno
1973 (252 str., 123 tab.), Brno 1974	1981 (84 str., 21 tab.), Brno

Fontes Archaeologiae Moravicae

- I. Boris Novotný, Hromadný nález ze 16. století v Brně. — *Ein Hort dem 16. Jahrhundert in Brno.* — Brno 1959 (34 str., 19 tab.) — r
- II. Jiří Meduna, Staré Hradisko, Katalog nálezů uložených v muzeu m kovic. — *Katalog der Funde im Museum der Stadt Boskovice.* 1961 (78 str., 50 tab.), rozebráno
- III. Milan Stloukal, Mikulčice, Anthropologický materiál z I. pohře *Anthropologisches Material aus der I. Begräbnisstätte.* — Br (100 str., 36 tab.)
- IV. Karel Tihelka, Hort- und Einzelfunde der Úněticer Kultur und des ver Typus in Mähren. — Brno 1965 (100 str., 36 tab.)
- V. Jiří Meduna, Staré Hradisko II. Katalog nálezů z moravských m *Katalog der Funde aus den Museen in Brno, Praha, Olomouc, Plun Prostějov.* — Brno 1970 (166 str., 57 tab.)
- VI. Anna Medunová-Benešová, Jevišovice — Starý Zámek. *Schicht B log der Funde.* Brno 1972 (173 str., 110 tab., 2 obr.)
- VII. Anna Medunová-Benešová. Grešlové Mýto. *Äneolithische Höhen „Nad Mírovcem“.* *Katalog der Funde.* — Brno 1973 (104 str., 78 tab.)
- VIII. Karel Absolon - Bohuslav Klíma, Předmostí ein Mamutjägerplatz ren. — Praha 1977 (216 str., 210 tab.)
- IX. Anna Medunová-Benešová, „Paliardiho hradisko“. *Eine äneolithis hensiedlung bei Vysočany, Bez. Znojmo* — *Katalog der Funde.* 1977 (161 str., 76 tab.)
- X. Vít Dohnal. Kultura lužických popelnicových polí na východní Mo Brno 1977 (85 str., 75 obr., 5 tab.)
- XI. Jiří Meduna, Die latènezeitlichen Siedlungen und Gräberfelder in (Katalog). — Brno 1980 (358 str., 96 tab.)
- XII. Jindra Nekvasil, Horákovské sídliště v Brně-Králově Poli. — Brno 1 str., 69 tab.)
- XIII. Anna Medunová-Benešová, Jevišovice — Starý zámek. — Brno 1981 (180 tab.)
- XIV. Jindra Nekvasil, Pohřebiště lužické kultury v Moravičanech. — Br (I. a II. díl 493 str., 364 tab.)

Objednávky vyřizuje Archeologický ústav ČSAV v Brně, sady Osvobození